

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Vnímání vlastní důstojnosti u seniorů
Diplomová práce

Jméno autorky práce: Bc. Kršková Hana
Jméno vedoucí práce: Mgr. Zimmelová Petra Ph.D.

24.5.2010

Seniors' perception of their own dignity

Qualitative research based on a half standardized interview with seniors is aimed at identifying the seniors' perception of the dignity concerning dignity of merit, moral strength and personal identity, and the related values of every human being, also known as menschenwürde – human dignity.

The results show the risk of loss or reduction of dignity in old age. The reasons are external and internal. External reasons include the approach of society and individuals to the elderly, (un) availability of social services for seniors and their families and also the social system. Internal reasons involve the change of the inner self, reduction of self-sufficiency, financial provision, degree of independence, evaluation of the past life, the age and gender. In the highest risk of loss of dignity are the very old, individuals dependent on the care of others and women.

The research makes us think about creating decent living conditions for the elderly. The issues of supportive background creation and available home care services for the elderly and possibilities of a better support for families caring for dependent and dying elderly persons are also addressed. On an individual level it is necessary to instruct people, who come into contact with the elderly, with risk factors that may decrease dignity of the elderly and to gain skills for assistance to enhance seniors' dignity by an appropriate and sensible approach.

Perception of dignity changes with a social system. Dignity is an important component of the quality of life perception. Attention must be paid to this issue also in the future. With prolonged longevity of an individual and an active participation in community life up to the old age it should be reconsidered since what age an individual is regarded as old. For example, according to the WHO the early old age starts at 60 years of age. This is what young seniors perceive negatively. They do not consider themselves old even when they are 65 years old.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vnímání vlastní důstojnosti u seniorů“ vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v příložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 24.5.2010

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své konzultantce paní Mgr. Zimmelové Ph.D. za odborné vedení při zpracování diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem seniorům, kteří byli ochotni věnovat svůj čas rozhovorům.

Obsah:

Úvod	6
1. Současný stav	7
1.1 K pojmu důstojnost	7
1.1.1 Úcta k sobě a druhým	8
1.1.2 Autonomie	10
1.1.3 Participace	12
1.1.4 Důstojnost a lidská práva	12
1.1.5 Důstojnost a potřeby člověka	15
1.2 Typy důstojnosti	17
1.2.1 Důstojnost zásluh	17
1.2.2 Důstojnost mravní síly	20
1.2.3 Důstojnost osobní identity	22
1.2.4 Menschenwürde	23
1.2.4.1 Kontrola nad tělesnými funkcemi	25
1.2.4.2 Životní příběh	26
1.2.4.3 Respekt a sebeúcta	26
1.3 Stáří a stárnutí – důstojnost v ohrožení	27
1.3.1 Závislé stáří	30
1.3.2 Stáří a společenský systém	35
1.4 Aby stáří důstojné bylo – pohled odborníků	37
1.5 Pojetí důstojnosti z pohledu gender	42
2. Cíl práce	43
3. Metodika	44
3.1 Použitá metoda	44
3.2 Charakteristika výzkumného souboru	45
4. Výsledky	47
4.1 Obecné otázky důstojnosti	47
4.2 Důstojnost zásluh	56
4.3 Důstojnost mravní síly	63
4.4 Důstojnost osobní identity	70
4.5 Menschenwürde	82
4.6 Důstojné umírání	88
5. Diskuse	91
6. Závěr	104
7. Klíčová slova	107
8. Použitá literatura	108
9. Přílohy	113

Úvod

Důstojnost a její respektování je univerzální celospolečenskou záležitostí. Život v důstojnosti patří k právům každého jednotlivce. Důstojnost má mnoho forem. V průběhu života se její vnímání proměňuje. Existují etapy v životě jednotlivce, kdy důstojnost je ohrožena. Stáří patří k nim.

Současná doba je typická mocí silných jedinců. Ti zneužívají či snižují důstojnost slabších. Ve stáří dochází k mnoha změnám. Zpomaluje se psychomotorické tempo, což je pozorovatelné při složitějším jednání. Objevuje se obliba vzpomínek na dávné události. Snižuje se nápaditost, objevnost a vynalézavost. Senior se nerad rozhoduje. Situace a úkoly řeší pomaleji. Dostává se do konfrontace se svou vlastní závislostí na ostatních, uvědomuje si zhoršení svých tělesných i psychických funkcí. Jeho zranitelnosti je nežádoucí zneužíváno, nebo jeho postoj není pochopen. Důstojnost je ohrožena jak zevnitř, tak z vnějšku. Mladí lidé nedokáží pochopit svět seniora, mají potřebu jej vést, rozhodovat za něho, znehodnocovat jeho názor.

Pochopení vnímání vlastní důstojnosti u seniorů je klíčem k pochopení postojů seniorů plynoucích ze zkušeností z prožitého života, jejich obav a trápení přicházejících s měnícím se světem a s příchodem stáří. Je návodem, jak naplnit důstojnost v seniorském věku, jaké zvolit postupy a postoje při práci se seniorem a jakým způsobem směřovat při zavádění nových služeb. Naplnit tím kvalitu života, jejíž součástí prožívání důstojnosti do poslední chvíle je. Může nám pomoci pohlížet na svět očima člověka, který prožil jinou dobu, poznal jiné hodnoty. Může vést k zamyšlení, zda opravdu náš postoj je ten správný, nebo zda by nebylo vhodné jej přehodnotit a naučit se přistupovat ke člověku více s úctou, o to více, je-li jeho důstojnost ohrožena životní etapou, ve které se nachází, a naučit se přijímat zodpovědnost za zachování důstojnosti druhých. To navzdory jakékoli životní situaci a v jakémkoli okamžiku, ve kterém se jedinec nachází. Důstojnost slabších je v našich rukou, stává se důstojností naší.

1. Současný stav

1.1 K pojmu důstojnost

Důstojnost je spojována s pojmy úcty, autonomie a ovládní svého života. Pro některé je charakterizována sebezpozáním, sebeúctou, uznávanou pozicí, funkcí a titulem, eminentní hodnotou či vysokou společenskou prestiží.

Důstojnost je spojována s hodnotou nezávislosti a samostatnosti, je hodnotou, kterou není možné prodat. Je předmětem absolutní morální odpovědnosti a zdrojem lidských práv. Seifert [2002] ji spojuje se schopností racionálního vědomí sebe sama založeného na schopnosti reflexe a sebereflexe, schopností pojmenování světa pojmy a výrazy, a schopností mluvené řeči. Dává ji do souvztažnosti s rozumem, schopností poznání a myšlení, stejně jako s racionalitou a kognitivními schopnostmi, které nám umožňují (na rozdíl od ostatních živých tvorů) rozumně se rozhodovat. K dalším prvkům důstojnosti řadí výše uvedený autor svobodu, jejímž cílem je realizace mravních (etických a morálních) činů, nalezení a projevení pravého lidství a vzájemného porozumění. Nezapomíná na duševní, specificky lidské formy citění jako pocit štěstí, radosti a lásky, které člověka odlišují od ostatních živých tvorů. V neposlední řadě zmiňuje otevřenost nadmyslovým (metafyzickým) záležitostem, vědomí Boha a život ve společenství spojený s uvědoměním si a uznáním lidských práv.

Kopra [2008] vidí důstojnost člověka v jeho přirozenosti. K té řadí rozum, vůli, svobodu a lásku. Člověk jimi vystupuje z přírody a přesahuje ji. Nejedná na základě instinktu, ale volí cesty, za které je zodpovědný. Může volit dobro i zlo. Uvědomuje si sám sebe, ví o své existenci, smrtelnosti a uvědomuje si determinaci své svobody. Vnímá zodpovědnost vůči hodnotám. Je pro něj nutností znát původ své důstojnosti.

Chápání důstojnosti má dlouhou historii v etickém smýšlení lidstva. Je etickým ideálem, základním kamenem mravnosti. Souvisí se schválením

a ohodnocením člověka. Je standardem, který používáme k měření sebe i ostatních [Moody 1998].

Důstojnost může být skrytá, když člověk není milován [Kopra 2008]. Těžko ji lze vztáhnout k samotné lidské bytosti jako takové. Utváří se ve vztahu k jinému člověku, lidem či Bohu. Bez tohoto vztahu by nebylo možno o důstojnosti hovořit. Je ohodnocením člověka ostatními a hodnocením sebe vůči ostatním. Podle Zaborowskiho [2006] samotné být člověkem je důstojností jedince. Nejde o vědecky pozorovatelnou vlastnost, kterou disponuje člověk jako jednotlivec, jako třeba hnědé vlasy nebo křivý nos.

Můžeme se dotazovat, zda je rozdíl v míře důstojnosti, jakou má lidský plod, sebevědomý dospělý a kupříkladu člověk trpící pokročilým stádiem Alzheimerovy choroby. Jde o otázky, jejichž odpovědi mohou mít eticky důležité implikace [Zaborowski 2006]. Zodpovězení není jednoduché a přesahuje rámec této práce. Přesto můžeme říci, že existuje spojitost důstojnosti a samotného bytí člověka jako takového. Důstojnost staví člověka mimo okruh ostatních živočichů a přímo souvisí s jeho osobností a individualitou.

Pojetí důstojnosti je determinováno pohledem na člověka a jeho „božskou podstatu“. Nejde pouze o pohled židovsko-křesťanský, typický pro evropské země. Nacházíme jej ve všech duchovních vědách a náboženstvích lidstva. Přináší nutnost uznání důstojnosti člověka ve všech fázích života bez ohledu na míru fyzických, duchovních a intelektuálních schopností. To i v době, kdy se životní kvality ještě nemohly plně projevit, nebo kdy tyto kvality v důsledku stáří či nemoci ustoupily do pozadí [Hoffman 2001].

V pojetí důstojnosti jsou nejčastěji citovány pojmy úcta, autonomie a participace. Přibližme si jejich vysvětlením pojem důstojnosti.

1.1.1 Úcta k sobě a druhým

Úcta může být dvojího druhu: úcta k sobě samému a úcta k jiným lidem. Pojem úcty v sobě odráží naše hodnocení ostatních. Úcta k sobě nám ukazuje,

nakolik si vážíme sami sebe. Úcta k ostatním hovoří o našem postoji a hodnocení ostatních lidí, jejich hodnotě z našeho pohledu. Na vnímání sebe sama, sebehodnocení a sebeúctě se ponejvíce odráží, jak člověka vnímají jiní lidé. Ztratit sebeúctu je ve stáří snadné. Souvisí s ageistickým postojem společnosti a kultem mládí. Zacházet s člověkem v důstojnosti a s úctou je v praxi těžší, zejména jednání se o poskytování péče seniorovi [Respektování lidské důstojnosti 2004].

Fenomény jako sebeúcta a autonomie představují křižovatku v životě osobním a sociálním. Zajímavou otázkou, zda existence důstojnosti záleží na jejím uznání ostatními, nebo zda je pouze věcí jednotlivce, se zabývá Georgiová [1998]. Někteří jedinci považují sebe jako členy společnosti, kteří pro naplnění důstojnosti potřebují uznání ostatních. Někteří argumentují, že i bez ohledu na uznání vlastní důstojnosti ostatními o důstojnost nepřicházejí. Jsou si jí sami vědomi. Důstojnost je podmíněna chováním a postoji ostatních. Vlastní důstojnost se vyvíjí během socializace. Je utvářena skrze zkušenost. Není možné, aby se vyvinul smysl důstojnosti, pokud nebude prožita (uznána) od ostatních. Pokud někdo přijímá důstojnost od jiných, může ji ostatním předat. Rozvíjení smyslu pro důstojnost a důstojné chování k ostatním jde ruku v ruce. Pouze vědomí (zkušenost) vlastní důstojnosti nás vede k uctivému postoji k ostatním.

Důstojnost pohledem Kopy [2008] je totožná s úctou, kterou věnuje člověk člověku. Pokud se člověku dostává úcty ostatních, může vnímat život jako hodnotný a roste s tím jeho schopnost poznávat smysl života. Postrádá-li člověk projevy úcty od ostatních, ztrácí pocit hodnoty života a prožívá ztrátu jeho smyslu. Pokud schází „uznání“ z prostého důvodu, že člověk je „tento člověk“, pozbývají smyslu lidská práva. Lidská práva však sama o sobě k důstojnosti nestačí. Právě díky projevům úcty a lásky, především v rodině, dospívá člověk k sebepotvrzení, že je člověk, jedinečná lidská osoba. S touto jedinečností souvisí důstojnost lidského jedince v jakékoliv životní situaci.

Potřeba úcty, uznání a respektování člověka je nezbytná pro vývoj důstojnosti již od počátku jeho existence. Je základní podmínkou správného výchovného procesu. Výchova v atmosféře úcty a lásky vede k pochopení vlastní

důstojnosti, k sebepotvrzení, že člověk není na světě zbytečným. Osobnost jedince utváří život prožitý i budoucí. Potenciální vlohy lidské osobnosti nejsou u nikoho rozvinuty plně. Během života se rozvíjejí ve vztahu ke společnosti a s její podporou. Uznání lásky a úcty musí být podmínkou raného vývoje, aby se člověk mohl stát skutečně jedinečným. Od dětství se v člověku vytváří obraz důstojnosti a jedinečnosti. Každý v závislosti na výchově, na působení lidí kolem něho a na vlivu společnosti prožívá důstojnost jinak [Kopra 2008]. V životě člověka velmi záleží na tom, jakým způsobem a na čem pocit své hodnoty, důstojnosti vybudoval.

Pichaud a Thareauová [1998] podotýkají, že důstojnost přiznaná člověku vede k jeho úctě. Jde o úctu ke věku, slabostem, ale i osobnosti, hodnotám a tužbám.

1.1.2 Autonomie

V seniorském věku, kdy dochází ke stabilizaci sociálního vývoje, není důstojnost ohrožena v postavení a moci, jako v autonomii. Starý nemohoucí člověk může se dostávat do kontaktu s lidmi, na kterých je závislý, kteří jeho autoritu a autonomii snižují a vyžadují po něm oddanost a přizpůsobení.

Autonomie a závislost na pomoci druhých se nevylučují. Člověk může zůstat svobodný ve výběru, v rozhodování, nebýt kontrolován a veden ostatními ve všem, co se týká života. Pichaud a Thareauová [1998] hovoří o třech podmínkách skutečné autonomie. Jde o schopnost volby, svobodného rozhodování a jednání v souladu s potřebami. Dále o touhu tuto schopnost uplatnit, být motivován k samostatné péči o sebe a možnost rozhodovat o své osobě. Nenechávat se vést. Poslední podmínkou je sama možnost autonomii uplatnit. Celkově vzato, jde o schopnosti člověka, prostředí, ve kterém žije, a jeho vůli o sobě rozhodovat a o sebe se postarat.

Pro zachování autonomie se senioři snaží co nejdéle setrvávat v domácím prostředí. Stárnutí v pobytových zařízeních je spojeno s obavou ztráty autonomie.

Situaci závislosti senioři řeší nejprve prostřednictvím terénních sociálních služeb. Za důstojnou považují pomoc, která odpovídá obsahem, časem i cenou potřebám a finančním zdrojům starého člověka, aby byla přístupná kdykoliv, i kdyby mělo jít o jednorázový úkon, za vyhovující, z pohledu autonomie a zároveň s ohledem na potřebu bezpečí, považují senioři domovy - penziony a domovy s pečovatelskou službou. Zcela posledním východiskem z nouze je umístění do domova pro seniory, které je spojováno se ztrátou autonomie, soukromí a nutností přizpůsobit se režimu domova [Příhodová, Sýkorová 2004].

Autonomie je jedna z potřeb, které spadají do vysoko postavené dimenze sebeaktualizace podle Maslowovy hierarchie potřeb. Ve stáří nabývá specifických podob a splývá s asertivitou, která je spojena se závislostí individuů na vlastních soudech více než na kulturních normách, s prosazováním individuálního životního stylu, s naplněním vlastních potřeb, sebekázní, rozhodností a odpovědností. Sýkorová [2007] spojuje autonomii se saturací potřeby soukromí jakožto potřeby sebeaktualizovaných osob být samy bez pocitu osamělosti.

Člověk si musí autonomii vydobýt prostřednictvím rozumu a vůle. Na autonomii rozumu, tzn. schopnost rozhodovat o svém životě, je možné nahlížet z více pohledů. Může jít o sebelásku, dosáhnutí vlastního prospěchu. Sebeláska může být vystupňována pohrdáním bližními. Může jít čistě o sledování osobního prospěchu. „*As has been mentioned, this error consists in an understanding of human freedom which detaches it from obedience to the truth, and consequently from the duty to respect the rights of others.* [Jan Pavel II. 2002, 17].“ V tomto pojetí se již odklání od pojetí důstojnosti, které musíme sledovat ve spojitosti s prospěchem druhých a úctou k nim.

Respektování práva člověka na autonomii je jedním z projevů úcty ke člověku. Autonomie je schopností zvládat, řídit a ovlivňovat způsob svého každodenního života podle vlastních pravidel a představ. Zachování autonomie je pro zachování důstojnosti zásadní. Toto tvrzení nám mohou přiblížit níže uvedené výpovědi: „*Důstojnost především znamená, že moje rozhodnutí jsou moje. Že se mohu sám rozhodnout, že budu respektován. Že je všechno čistě jen*

na mě. A že svoje rozhodnutí mohu realizovat,“ a nebo „a já myslím, že dělat rozhodnutí sám za sebe je to podstatné. Ne mít jiné lidi, kteří za mě rozhodnou, protože všichni chceme něco jiného [Respektování lidské důstojnosti 2004, s 20].“

1.1.3 Participace

Pro participaci je důležité jak zapojení do rozhodování o svém životě, tak zapojení do života společnosti jako takové. Jde o pocit smysluplnosti v participaci do komunity [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Zapojením do života společnosti člověk přirozeně získává pocit účelnosti, smyslu a využití. Je důležitým bodem vyplnění času. Kontakt s lidmi obohacuje o zkušenosti a zážitky. Vyčlenění ze společnosti bylo v historii nejhorším trestem, kterého se mohlo jejímu členu dostat.

1.1.4 Důstojnost a lidská práva

Dnes je zcela samozřejmou myšlenka všeobecných lidských práv, že lidé jsou nositeli základních práv z titulu svého lidství. Byla vždy tato práva samozřejmostí?

Poměrně starou ideou je, že občan měl v rámci politické obce jistá práva. Ta byla spojena s důstojností. Mladší je idea, že lidé, coby občané, měli stejná práva. Shlížení s důstojností ke člověku se tím rozšířilo na lidského jednotlivce jakožto občana určitého spolku, státu. Jde o základní myšlenku demokracie, na kterou ve starověku ani středověku nenarazíme. Hojného rozšíření této myšlenky se dostává v průběhu 18. století. Nejnovější ideou je, že jsou to lidé, kteří mají nějaká práva [Ballestrem 2006]. Tato myšlenka se konečně dotýká všech lidí bez rozdílu.

Mít práva a být ve společnosti považovanou osobou, nabývat důstojnosti z pohledu ostatních, nebylo nejprve výhradou všech. Šlo o výsadu stavu,

společenského postavení. Ke změně došlo s vývojem lidských práv. O důstojnost a dodržování lidských práv začali usilovat všichni občané. Šrajer [2006] zdůrazňuje, že hlasy po důstojném a rovném zacházení se začínaly ozývat nejprve v dobách útlaku. V dobách, kdy lidská důstojnost byla pošlapávána a ohrožována. Lidská práva nebyla hlavními tématy vnitřních či vnějších politik států. Vycházela z volání lidí po důstojnosti a rovném zacházení.

Samotné uvědomění si důstojnosti podle Svobodové [2006] přichází v době, kdy se člověk dostává do složité degradující situace. Tehdy poznává význam důstojnosti, která podle jejích slov *„je přesně to, co se vytratilo, když to bylo nejméně zapotřebí“* [Svobodová 2006, s. 73].

Aby se ideál všeobecných lidských práv stal požadavkem nejen jednoho národa či státu, ale celého světa, musel projít zkušeností s totalitními diktaturami a jejich odklonem od principů univerzální morálky (znesvěprávnění velké části lidstva podle kritéria rasy) a dále pak zkušeností s agresivitou uvedených režimů v zahraniční politice [Ballestrem 2006]. S ponížením člověka pro příslušnost k rase či třídě se setkala generace současných seniorů, která prošla tragedií první a druhé světové války a následným totalitním režimem socialismu.

V roce 1948 byla slavnostně v rámci OSN vyhlášena Všeobecná deklarace lidských práv. Stala se součástí mezinárodních smluv a byla vzorem pro vznik dokumentů dotýkajících se ochrany lidských práv a svobod.

„Všichni lidé jsou od narození svobodní a mají stejnou důstojnost a lidská práva“ [Všeobecná deklarace lidských práv 1948, čl. 1]. Z přirozené lidské svobody a důstojnosti vyvstávají *„právo na život, svobodu a osobní bezpečnost“*. Rovností rozumíme zákaz jakékoliv diskriminace – z důvodu rasy, pohlaví či náboženské příslušnosti [Ballestrem 2006].

Všeobecná deklarace lidských práv v sobě nese prvky církevní sociální nauky. Jejím výchozím bodem se stává *„víra... v důstojnost a hodnotu lidské osoby“* [Všeobecná deklarace lidských práv 1948, Preambule]. V dobách, kdy Všeobecná deklarace lidských práv vznikala, byla spjatost člověka s náboženským a morálním cítěním silnější.

V naplnění důstojnosti člověka můžeme spatřovat naplnění lidských práv. Tato práva jsou rozdělena do tří skupin: Liberální základní svobody, ke kterým můžeme řadit svobodu svědomí a náboženskou svobodu, právo na svobodný názor či na informaci, ochranu soukromí či vlastnictví, právo na svobodu pohybu a právo vycestovat. V druhé řadě občanská a politická práva, mezi něž patří právo na státní příslušnost, právo na shromažďování a spolčování a všeobecné volební právo. Třetí skupinu tvoří práva sociální, hospodářská a kulturní, k nimž deklarace počítá právo na sociální bezpečnost a zaopatření, právo na spravedlivou mzdu, odpočinek a dovolenou. [Ballestrem 2006].

Porušování jakéhokoliv z lidských práv dotýká se přirozené důstojnosti člověka. Je vyjádřeno odejmutím nároku, který jiný má zcela přirozeně. Požadujeme-li rovnost pro všechny, stejnou hodnotu každého jednoho lidského jedince, je nezbytné jej stavět sobě na roveň. Pokud toto od nás druhá osoba nepocítí, jsou tím dotčena její práva, její přirozená důstojnost. Nemůžeme více mluvit o spravedlnosti. Není-li spravedlnost, dochází ke konfliktu a vzpouře ponížných. „*Uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcižitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě*“ [Všeobecná listina lidských práv 1948, Preambule].“ Právo na sebeurčení, důstojnost a úctu dává seniorům Montrealská deklarace a dokument Přidejte život létům vydaný OSN. Hovoří o respektování osobní integrity, dodržování zásad slušného chování vůči seniorům, právo na seberealizaci, účast na kulturních, vzdělávacích a rekreačních aktivitách [Haškovcová 2002].

Existují dva pohledy na pojetí lidských práv ve vztahu k důstojnosti člověka, a to v pohledu člověka jako součásti společnosti a člověka jakožto soukromé osoby. Lidská důstojnost je nedotknutelná, je nezbytně nutné ji respektovat a chránit ji je povinností všech orgánů veřejné moci. Takto se vyhneme porušování lidské důstojnosti, ke kterému docházelo v obdobích totalitních režimů. Každý člověk je v konceptu lidské důstojnosti hoden uznání [Menke 2009].

1.1.5 Důstojnost a potřeby člověka

Maslow [2000] uspořádává lidské potřeby hierarchicky. Objevení se jedné potřeby je založeno na uspokojení potřeby v hierarchii na stupni nižším. Aktuálně neuspokojená potřeba má tendenci v organismu dominovat. Chování je ovlivněno potřebami neuspokojenými. Žádnou potřebu nemůžeme chápat jako izolovanou.

Na samém pokraji potřeb stojí potřeby fyziologické, mezi něž můžeme řadit potřebu jídla, tepla, spánku, odpočinku a podobně. Fyziologické potřeby jsou výchozím bodem motivační teorie. Uspokojení fyziologických potřeb navozuje tělesnou homeostázu. Pokud budou všechny potřeby neuspokojené, organismus bude preferovat uspokojení fyziologických potřeb, jako by ostatní neexistovaly. *„If all the needs are unsatisfied, and the organism is then dominated by the physiological needs, all other needs may become simply non-existent or be pushed into the background [Maslow 1943, s. 374].“* Základní fyziologické potřeby navyšuje potřeba bezpečí, vzájemné lásky, sounáležitosti a přijetí. Následuje potřeba uznání, nezávislosti, svobody, sebejistoty tváří v tvář světu, požadavek sociálního statusu a prestiže, respektu ostatních, uznání a pozornost. Nad ní navyšuje potřeba seberealizace, která je typická touhou stát se tím, čím člověk chce, či touží být. Tato potřeba se liší od člověka ke člověku. U někoho může být spojena s přáním být dobrou matkou, u jiného namalovat obrázek či vymýšlet vynálezy. *„In one individual it may take the form of the desire to be an ideal mother, in another it may be expressed athletically, and in still another it may be expressed in painting pictures or in inventions [Maslow 1943, s. 383].“* Na samém vrcholu potřeb stojí kognitivní potřeba – potřeba znát, rozumět a pochopit.

Maslow [2000] definuje předpoklady pro uspokojení výše uvedených potřeb, mezi které patří svoboda hovořit, svoboda dělat si, co člověk chce, možnost vyjádřit se, spravedlnost, čestnost a upřímnost, náležitost ke skupině.

V současné společnosti přetrvává stereotypní názor, že stáří s sebou nese „speciální potřeby“, které ostatní nemají, nebo naopak je redukuje na úroveň

základního fyziologického a materiálního zajištění. Je nezbytné oponovat. Struktura potřeb starých lidí je stejná jako u všech ostatních. Potřeby jsou stejně neoddělitelné a vzájemně propojené do jednoho celku. Změny se mohou projevit pouze v zaměření potřeb [Kubalčíková 2007]. Například se zvyšuje potřeba jistoty a bezpečí, roste deficit seberealizace spojený s odchodem do penze, posiluje se potřeba otevřené budoucnosti a naděje [Vágnerová 2004]. Ve vyšším věku se stává významnější potřeba spirituality. Podle Sýkorové [2007] jde o jistý způsob zvládnání stáří. Spirituální potřeby jsou navíc nahlíženy z širšího pohledu, jako potřeba milovat a být milován, být potřebný, moci dávat i přijímat, být respektován, udržet si rozhled a perspektivu, mít svůj čas a prostor být o samotě k přemýšlení a modlitbě.

K dalším potřebám zastávajícím ve stáří vysoké postavení patří autonomie a integrita jedince (celistvost, morální soudržnost). Z pohledu seniorů je autonomie vícesložkovým konceptem, v němž dominuje fyzická a psychická soběstačnost. Vnímání hodnoty vlastní autonomie z pohledu Sýkorové [2007] ovlivňuje subjektivní zdraví člověka. Čím je zdraví horší, tím je autonomie cennější, až po hranici úplné závislosti, kdy se namísto autonomie dostává do popředí hodnota bezpečí a lidské důstojnosti. Důležitá je i soběstačnost finanční. Umožňuje nezávislost na ostatních, umožňuje rozhodování o vlastních záležitostech a svobodu jednání.

K opomíjeným potřebám člověka ve vyšším věku patří sexuální uspokojení jako fyziologická potřeba [Tošnerová 1998]. K sociálním potřebám nesmíme opomenout přidat potřebu intimního kontaktu, kterou Maslow ve své hierarchii nezmiňuje.

Ze studie Nešporové, Svobodové a Vidovičové [2008] jsou jako nejdůležitější potřeby seniorů zmiňovány potřeby sociální, potřeby komunikace a vztahů s dalšími lidmi, potřeba bezpečí, důstojnosti, vážnosti, respektu, ale i základní potřeby biologické, jako zajištění jídla a hygieny. V oblasti služeb pro seniory se ukázaly jako klíčové pocit bezpečí, důstojnosti a respektu. Jde o potřeby, které ve stáří při ztrátě soběstačnosti mohou být ponejvíce narušovány.

Otázkou, zda je důstojnost nezbytnost nebo luxus, se zabývá Georgiová [1998] s následující odpovědí. Z hlediska základního přežití je důstojnost luxus. Nepřítomnost uspokojení základních potřeb může na rozdíl od nepřítomnosti důstojnosti ohrozit život člověka. Z pohledu kvality života přestává důstojnost být luxusem a stává se její nezbytnou součástí. Pokud nechceme z života učinit pouhé přežívání, musíme se zaměřit na uspokojení potřeby sebeuznání, uznání ostatními, tedy potřeby důstojnosti.

Na závěr vyslovme myšlenku Říčana [2006], který zmiňuje nadřazenost vyšších potřeb, které zůstávají důležitější než potřeby fyziologické a převažují nad potřebami nižšími. Ilustruje to na příkladu, kdy člověk bojuje za ideály spravedlivé společnosti, navzdory tomu, že mu hrozí společenské opovržení, hlad, odsouzení či dokonce smrt.

1.2 Typy důstojnosti

V rámci mezinárodního projektu „Důstojnost a staří Evropané“ byl vypracován model, který rozlišuje čtyři typy lidské důstojnosti: důstojnost zásluh, důstojnost mravní síly, důstojnost osobní identity a Menschenwürde. Pohovořme o jednotlivých typech podrobněji.

1.2.1 Důstojnost zásluh

Je u starého člověka důstojnost stejná jako v mládí? Jsou některé z typů důstojností u seniora významnější? Vraťme se k základnímu východisku lidské důstojnosti.

Každý starý člověk má hodnotu, která vyplývá z řady práv, mezi jinými z práv Všeobecné deklarace lidských práv. Žádné z těchto práv nemůže být ztraceno na základě věku. Jiná věc je, že některá práva se starších osob kvůli věku dotýkají podstatně méně, nebo nedotýkají vůbec, jako například právo na školní

vzdělání či právo na práci. Jiná práva naopak ve starším věku získávají na významu, jako univerzální právo být obstarán v případě nemoci či nezpůsobilosti [Nordenfelt 2009].

Důstojnost starého člověka je zanesena v nesčetných filozofiích světa. I přesto zasluhuje zvýšenou pozornost, protože v praxi bývá porušována jak v běžném, tak institucionálním životě. Důvodem takového porušování může být relativně nízký status, který starší lidé mají v mnoha společenských kruzích, zejména pak mezi mladými [Nordenfelt 2009].

Odpradáвна nazírání člověka druhými lidmi, společenské postavení, čest a sláva, stejně jako přítomnost ve veřejné paměti byly velmi důležitými hodnotami. Jde o racionální hodnoty přisuzované druhou osobou (komunitou). Příklad pro stav odpovídající důstojnosti zásluh uveďme v osobě trápeného a utrpením poníženého Jóba. Jób byl bohatým mužem s etickou a náboženskou dokonalostí. Až do svého utrpení oplýval velkou autoritou. S tím souviselo veřejné uznání, čestné místo a přednostní právo promluvit ve shromáždění obce, stejně jako převzetí zvláštní sociální zodpovědnosti na straně druhé. V době utrpení, ve svém stáří, kdy sláva Jobova pominula, uznání se zvrhlo v posměch a autorita v pohrdání. Styk se společností byl omezen a ze vznešeného muže se stala chatrná troska na okraji společnosti [Frevel 2006]. *„Proti mně se obrátily hrůzy, jako vítr pronásledují mě za šlechetnost, jako oblak odplynula moje spása [Job 30,15].“*

Důstojnost zásluh úzce souvisí se společenským statutem, s postavením či rolí, které člověk ve společnosti dosáhl. Jedná se zpravidla o funkci, kterou ostatní lidé uznávají, která je spojena s úctou a respektem. Mnozí mladí lidé tvrdí, že si důstojnost zásluh ještě nezískali, neboť neměli možnost pracovat ve vyšších funkcích, které jsou s ní spojeny. Naopak u seniorů, kteří odcházejí ze zaměstnání do důchodu, můžeme spatřovat obavy ze ztráty důstojnosti zásluh [Respektování lidské důstojnosti 2004].

Sociálně ekonomický status považují Šolcová a Kebza [1999] za významný a často opomíjený nárazník vůči stresu. Sociálně ekonomický status

umožňuje přístup k finančním prostředkům, ke vzdělání, lepší medicínské péči i právní pomoci. Osoby s nižším sociálně ekonomickým statusem mají nižší pocit kontroly nad událostmi, nižší pocit zvládnání, nižší sebevědomí a více tíhnou k vnější lokalizaci kontroly v porovnání s osobami s vyšším sociálně ekonomickým statusem. Nižší společenský status vede k dlouhodobému chronickému stresu. Ten má za následek častější nemocnost a pokles činnosti imunitního systému. Nejde však pouze o záležitost hmotného nedostatku, ale celkový dopad sociálního postavení na psychiku člověka.

Pacovský [1990] spatřuje největší nebezpečí degradace stáří ve společnosti s vysokou produktivitou. To vše přes to, že seniorům v této společnosti nehrozí již bída a nouze, ale zásadní změna společenské role a status „ztráty programu“ a společenského postavení. Také Šulcová s Kebzou [1999] tuto myšlenku potvrzují s tím, že senioři obou pohlaví v porovnání s jinými věkovými skupinami pociťují nižší sociální oporu v následujících oblastech: anticipovaná sociální opora, pocit přináležení a materiální sociální opora.

Důstojnost zásluh spočívá na ekonomickém a sociálním postavení. Po odchodu do důchodu je mnoho seniorů vyřazeno jak z ekonomického, tak širšího sociálního začlenění do společnosti. Může to být pociťováno jako ztráta důstojnosti [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Závisí zde na vnímání života seniorem. Uveďme příklad, kdy se senior po celý život více klonil k duchovnímu životu a společenský status pro něj byl druhořadým. Takový člověk v případě ztráty společenského postavení spojeného se zaměstnáním na své důstojnosti není nikterak dotčen.

Ztráta důstojnosti zásluh, kdy lidé poznávali svou hodnotu ve společenském postavení, v radosti z tvůrčí práce, přichází často zjištěním nevléčitelné choroby. Povolání je jedna z určujících složek osobnosti. Člověk v něm nabývá ceny v očích druhých, dostává se mu jejich ohodnocení. V případě, že ji ztrácí, stydí se za svou nemohoucnost. Prožívá omezení jako selhání, jeho sebeúcta se ztrácí. Pociťuje, že přichází o úctu druhých lidí [Kopra 2008].

1.2.2 Důstojnost mravní síly

Důstojnost mravní síly klade důraz na mravní autonomii či integritu daného člověka. Jde o život v souladu s mravními zásadami. Kdo se chová zbaběle, nebo je krutý ke druhým, ztrácí úctu lidí ze svého okolí a tím následně i sebeúctu. Tento typ důstojnosti závisí na chování osoby, proto trvání nemusí být stálé [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Pravá mravní autonomie, autonomie rozumu, znamená přijetí mravního zákona. Aby lidé našli hodnotu sama sebe, musí ve svém životě hledat pravdu. Nacházejí „sebeurčení“ a „sebe-uplatňování“, které, aby na něj nedopláceli bližní okolo, musí být spojeno s láskou a zodpovědností [Jan Pavel II. 1999].

Nedostatek důstojnosti mravní síly může souviset s vysokým nastavením mravních zásad, které je těžké naplnit. Lidé jsou následně frustrováni z jejich nenaplnění. K jejímu snižování dochází i při neschopnosti nemocného být statečný a nepřijetí projevů smutku a pláče [Kopra 2008]. Neschopnost přijmout své emoce jako přirozenou součást života a neochota postavit se za lidské slabosti jako za projev samotného lidství nabourávají integritu člověka v základech sebepojetí.

Nordenfelt [2009] spojuje důstojnost mravní síly s dobrým charakterem člověka respektujícího morální pravidla a s dodržováním morálních pravidel jako takových. Dává ji do souvislosti s vysokými morálními hodnotami, jejichž prosazení může být spojeno i s neštěstím a cena za jejich uplatnění může být vysoká. V takovýchto extrémních situacích se setkáváme s udržením důstojnosti mravních zásluh i za cenu vlastního života. V historii existuje mnoho slavných osobností, které byly ochotny obětovat vlastní život za uchování důstojnosti mravní síly. Pohledme na příběh filozofa Sokrata. Byl odsouzen k smrti za čin, jenž nespáchal. Ve vězení vypil šálek jedu a ve společnosti jednoho ze svých žáků zemřel. To, že by z vězení unikl, by bylo pokoření jeho důstojnosti.

Důstojnost mravní síly se odlišuje extrémně od vysokého až k velmi nízkému pocíťování této důstojnosti v postoji k morálním hodnotám. Rozdíl tkví

právě v nízké či vysoké závislosti na morálních hodnotách. Jde o to, že na rozdíl od důstojnosti osobní identity, důstojnost mravní síly nedává člověku žádná nadřazená práva. Ministerský předseda nebo ředitel má jistá práva spojená s pozicí. Vysoce mravní osoba taková práva nemá. Právě v tom tkví podstata morálky, kdy morální hodnoty by byly „de facto“ ztracené, kdyby jejich uplatňování mělo mít za následek jistá práva či privilegia [Nordenfelt 2009].

O prvenství mravních hodnot hovoří Jan Pavel II. [1992] ve svých *Familiaris Consortio*. Prvenství mravních hodnot, které se následně projevuje v moudrosti člověka, je hlavní, naléhavou a neopominutelnou nutností. Umožňuje, aby neslýchané možnosti, jaké dává člověku do rukou věda, byly použity k povznesení lidské osoby v celé její pravdě, svobodě a důstojnosti. Důstojnost lidství spojuje se sebeodevzdáním. Člověk není jen sám pro sebe. Teprve odevzdání se druhému může jemu přinést potěšení a povznést vlastní osobnost ve své důstojnosti.

Sledujeme-li lidský život, musíme si nutně uvědomit, že jeho hodnota netkví pouze v tom „být člověkem“. Člověk se stává sám sebou rozhodováním se na základě morálních hodnot a v odpovědnosti za druhé, v lásce k druhým. Hodnota důstojnosti spočívá v uznání druhých a zároveň v uznání hranic vlastního výkonu. Může jít o vydání se v přátelství, lásce nebo zodpovědnosti za druhého, ale stejným způsobem může jít o vydání se pro nějakou věc, jako je umění nebo filozofie [Zaborowski 2006].

Morální postavení člověka tkví v úkolu udržovat ve stvořeném světě ve spravedlnosti a slitování řád a starat se tak o jeho rozvoj. V zodpovědnosti je překonána koncepce důstojnosti, jež se zrcadlí v uznání, úctě či společenském postavení. Důstojnost spojená se zodpovědností a přijetím morálních zásad je pro člověka nezastupitelná, nepřenositelná a nezrušitelná. Jedině člověk si na rozdíl od jiných živých tvorů uvědomuje zodpovědnost vůči stvořenému světu, přírodě, živočichům i jiným lidem [Frevel 2006].

1.2.3 Důstojnost osobní identity

Když úředník není více úředníkem, zřídka bude volat po privilegiích a právech úředníka. Co lidé, kteří takových zásluh za života nedostáli? Netěší se tudíž žádnému výše uvedenému respektu? Je ještě něco, co je specifické pro všechny staré lidi [Nordenfelt 2009]? Důstojnost osobní identity spočívá ve schopnosti člověka vytvářet smysluplný obraz svého života i sebe samého. Souvisí s uznáním kompetence seniora a vyloučením škodlivých stereotypů o stáří, se kterými se setkáváme v reklamě a médiích. Stereotypy brání starému člověku rozvinout schopnost podat pozitivní líčení vlastního života. Nedostatek výše uvedených aspektů důstojnosti mohou senioři pociťovat jako ponížení, hanbu, přehlížení, degradaci či trapnost [Respektování lidské důstojnosti 2004].

Starý člověk, který prožil dlouhý život, nese si s sebou mnoho zkušeností z prožitých útrap i požehnaní. Ví, o čem je život. To je velká část jeho životní moudrosti. Starý člověk má důstojnost, která vyplývá z moudrosti. Toto zjištění vyplývá z mnoha světových kultur, které si stáří váží právě pro jeho moudrost. Příkladem mohou být země jako Čína a Japonsko. Uvedme příklad filozofického směru konfucianismu, podle kterého musí být starší lidé vždy ošetřeni a ctěni, musí o ně být s úctou pečováno za všech okolností. Někteří mohou namítnout, že někteří lidé nebyli nikdy moudří a nikdy moudřími nebudou. Ale uvědomme si, co vlastně znamená výraz moudrost. Moudrost nejsou pouze nabyté vědomosti, moudrost je právě zkušenost, kterou nám život přináší. Jde o nalezení smyslu a hodnot života a schopnost najít východisko ze složitých situací [Nordenfelt 2009].

Důstojnost osobní identity je nejvýznamnější v seniorském věku. Dotýká se sebeúcty a osobité identity člověka. Může být narušena jak fyzickými zásahy, tak psychologickou či citovou újmou. Hovoříme o ní v souvislosti s integritou lidského jedince, pevného vědomí vlastního já, fyzické identity, zapojení do života společnosti. Jde o schopnost nalezení smyslu ve svém životě, v tom, co člověk činí, co se kolem něj odehrává. Senior se pro svůj věk stává křehčím

a méně odolným. Jeho život je doprovázen neschopností a nemocí. Stárí se projevuje na jeho vzhledu, sociálním začlenění, souvisí se změnou ekonomické situace odchodem do důchodu i změnou společenského postavení. Starý člověk se stává závislým na péči druhé osoby a jeho identita je ponejvíce ohrožena [Respektování lidské důstojnosti 2004].

Důstojnost osobní identity bývá snižována hrubým jednáním druhých osob, které narušují soukromí a autonomii seniora. Během intimních úkonů jako mytí, převlékání či cvičení, pokud není respektován přirozený stud člověka, dochází ke změně identity osoby působením psychického traumatu [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Jako další způsoby porušování důstojnosti osobní identity uvedme fyzické zásahy jako stomie a amputace, závislost na technických pomůckách, citové a psychologické újmy, ke kterým patří ponižování nevhodným oslovováním, kdy je s lidmi zacházeno jako s dětmi, a nedbalost jako nadměrné vystavování studu. Narušování důstojnosti osobní identity na úrovni fyzické, emoční (vulgární slova, omezování autonomie), sociální (bránění kontaktu s jinými lidmi), rozumové i duchovní způsobuje snížení vědomí vlastní ceny a sebedůvěry, pocítění vlastní nemohoucnosti, méněcennosti a ponížení [Kopra 2008]. Stud a ostuda jsou hroživou alternativou při ztrátě cti a autority [Frevel 2006]. Ztráta cti je pro člověka ztrátou sebepojetí. Na uznání sebe sama je závislé naše blaho a perspektiva.

1.2.4 Menschenwürde

„Neboť to, jak žijeme a co činíme, ukazuje, kdo jsme. To, že žijeme jinak (a tak i jinak jsme) než všichni ostatní tvorové, o jejichž existenci víme, to, že jsme jako my sami stále znovu tázajícími a odpovídajícími lidmi, je naší důstojností, důstojností, kterou je možno vyjádřit slovesem „moci být“.¹ Není vlastností,

---

¹ Německý originál užívá výrazu „würden“ (moci se stát, moci být). Jedná se zřejmě o slovní hříčku, neboť sloveso „würden“ připomíná výraz „Würde“, který v překladu znamená důstojnost. (Pozn. překladatele Jana Hojdy)

kteřou disponujeme a kteřou nám jako lidem lze přisuzovat nebo odpírat podle nějaké definice, nýbrž je žitím, žitím člověka, každého člověka, jak to můžeme a musíme potvrzovat v praktické reflexi, v uznání druhého [Zaborowski 2006, s. 266].“

Slovo Menschenwürde je odvozeno z německého pojmu, který odkazuje k nezczitelné hodnotě člověka jako lidské bytosti. Souvisí jak s univerzální hodnotou lidské bytosti, s odkazem na náboženské pojetí člověka jako tvora stvořeného k obrazu Božímu, tak s voláním po lidských právech. Jde o úctu ke všem lidským bytostem bez ohledu na sociální, tělesný či duševní stav. Vyrůstá z obecného pojetí lidství. Lidství je něco, o co nemůže být žádný člověk připraven [Respektování lidské důstojnosti 2004]. I Kopra [2008] hovoří o této důstojnosti jako o nezczitelné, neodebratelné, neboť člověk je a zůstává lidskou bytostí za všech okolností. Má hodnotu lidské bytosti.

V pojetí etických kodexů a dokumentů týkajících se lidské důstojnosti se hovoří o základní důstojnosti společné všem lidským bytostem. Toto je důstojnost známá v anglických textech jako „dignity“ a v často uváděném slovním obratu „Menschenwürde“. Toto je také druh důstojnosti, která se těší největší pozornosti ze současných mravouk [Nordenfelt 2009].

Tento aspekt důstojnosti v sobě ukrývá opodstatnění mravního požadavku úcty vůči všem lidským bytostem bez ohledu na jejich sociální, duševní, či tělesný stav. Vyrůstá z obecného pojetí lidství, není jen otázkou toho, co lidé cítí, nebo co uznává mravní kultura té které společnosti. Přiznání svobody člověku je přiznáním a zachováním jeho důstojnosti [Kopra 2008].

Důstojnost (Menschenwürde) není zaměřena na výkon a není měřitelná. Není abstraktní hodnotou a je dána stvořením. Je nezczitelná a nezastupitelná. Platí pro každého člověka nezávisle na původu, postavení či pohlaví [Frevel 2006]. Prvek postavení člověka jako „dítěte“ nebo „obrazu Božího“ nalézáme ve většině světových náboženství a jeho výsadní postavení je zřejmé u rozličných světových kultur.

Pohled na člověka jako na obraz Boží s sebou nese jen úctu, ale i zodpovědnost, povinnost. Označení člověka za Boží obraz je eminentní určení lidské důstojnosti a tím nejzásadnější výrok biblické antropologie. [Zenger 1981]. Důstojnost člověka z tohoto pohledu se nedotýká vlastnosti či kvality člověka, dotýká se výsadního postavení vůči ostatním tvorům, znamená vztah a odpovědnost [Frevel 2009]. Jde o postavení vůči celému světu, samotné existenci člověka jakožto lidské bytosti, osobnosti, z níž vyplývá vyšší postavení vůči jiným tvorům a celé živé přírodě. Samo zmíněné postavení probouzí v člověku pocit odpovědnosti, který, pokud je u nábožensky smýšlející osobnosti naplněn, dodává pocit uspokojení, dosažení své povinnosti, tedy pocit důstojnosti.

Přibližme si tři univerzálně lidské charakteristiky, které definují lidskou bytost a její osobní autonomii.

1.2.4.1 Kontrola nad tělesnými funkcemi

Člověk je bytostí tělesnou. V průběhu svého životního vývoje se učí tělesnost ovládat, získává kontrolu nad tělesnými funkcemi. Ztráta kontroly nad tělesnými funkcemi stává se ponížením, ztrátou důstojnosti. Důstojnost u člověka, u kterého ztráta kontroly tělesných funkcí nastala, je ohrožena neschopností jedince zvládnout a pochopit vzniklou situaci. Dále může být ohrožena necitlivými jedinci, kteří nedokáží vycítit a minimalizovat pocit zahanbení druhého [Respektování lidské důstojnosti 2004].

Těžké nebo znetvořující onemocnění a jím narušené životní plány přinášejí prožitek ztráty důstojnosti. Kopra [2008] apeluje na její prohlubování či obnovování jednáním druhých lidí.

Příkladem může být močová inkontinence. Má následky nejen fyzické, ale i psychosociální. Největší dopad má přitom na nejvyšší patro psychosociálních potřeb – na potřeby sebepojetí a sebeúcty. Ženy vnímají inkontinenci jako projev selhání, který vede ke ztrátě důstojnosti, sebeúcty a změnám v sebepojetí. Je těžkým zásahem do tělesné i psychické intimity a autonomie. Bývá spojena

s pocity méněcennosti, selhání, nejistoty, studu, strachu za zápachu a pomočení. Všechny uvedené pocity vedou ke změnám v chování – k únikovým maladaptivním formám chování. Lidé s močovou inkontinencí se sociálně izolují, omezují dosavadní aktivity a kontakty a často rezignují s projevy depresivního chování [Sochorová, Vránová 2008].

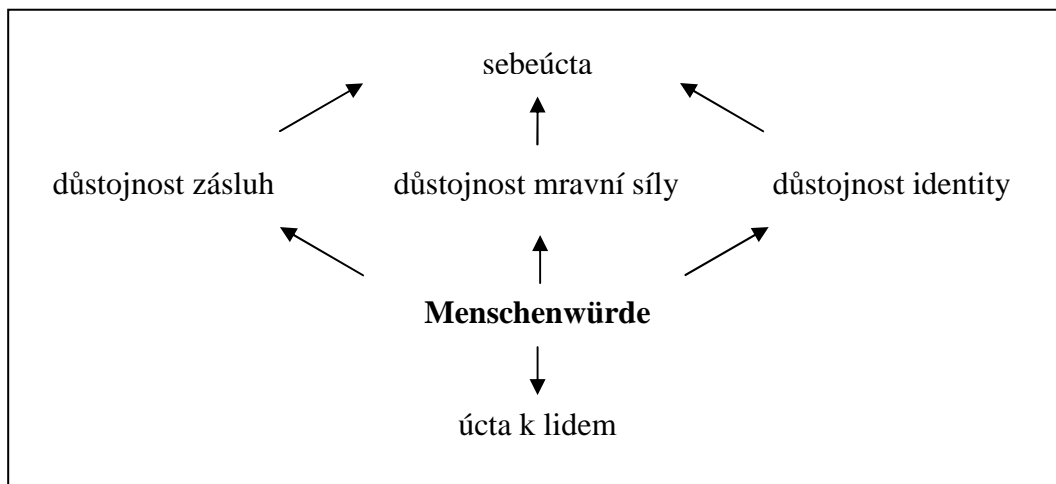
1.2.4.2 Životní příběh

Důstojnost člověka, zejména seniora, je spojena se schopností konstruovat a vyprávět svůj životní příběh. V tomto příběhu může být zabudována jak existence člověka jako ekonomické a sociální bytosti (důstojnost zásluh), tak schopnost ospravedlnit své jednání co do mravní hodnoty (důstojnost mravní síly) [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Tkví v ní schopnost vidět život v souvislostech, tvarovat vlastní identitu i porozumět sám sobě a tomu, co se v životě odehrávalo. Tato schopnost může být nabourána nemocí, ale i odporem ke stáří tolik typickém pro naši dobu upřednostňující mládí. Vytváří negativní pohled na starého člověka a porušuje jeho identitu.

1.2.4.3 Respekt a sebeúcta

Člověk je bytost společenská. Ve společnosti se vztah člověka ke své osobě vytváří pohledem ostatních na něj. Aby člověk pociťoval vlastní důstojnost, musí pociťovat respekt ostatních lidí v okolí. Odpadá-li respekt druhých, je ohrožena důstojnost. Autonomie je ochromena [Respektování lidské důstojnosti 2004]. V dnešní době ageismu je těžší pro seniora udržet si respekt a důstojnost do pozdního věku. Senior bývá osamělý a izolovaný od veřejného života společnosti.

Obrázek 1: Model důstojnosti²

Zdroj: *Respektování lidské důstojnosti: Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*. Praha: Cesta domů, 2004. s. 14

1.3 Stáří a stárnutí – důstojnost v ohrožení

Stárnutí má vysoce individuální charakter. Každý jedinec pociťuje stáří jinak, stárne podle „vlastního programu“. Kalendářní věk můžeme těžko překrývat s věkem funkčním [Rabušic 1999]. Pro počátek stáří je dle L. B. Neugartenové považován věk 65 let. Rozděluje seniory na mladě (65-74 let), staré (75-84 let) a velmi staré (nad 85 let). Mladí senioři se ve stáří nejvíce potýkají s problematikou seberealizace, volného času a penzionování. Staří senioři přicházejí do konfrontace s osamělostí a poruchou adaptace. U velmi starých seniorů můžeme sledovat problémy spojené se soběstačností [Kalvach a kol. 2004]. Dle WHO počíná mladé stáří v šedesáti letech. Následuje vlastní stáří (75-89 let) a dlouhověkost (90 a více let).

² „Mravní imperativ důstojnosti pramení z Menschenwürde. Ta také umožňuje prožívání důstojnosti či nedůstojnosti v ostatních třech kategoriích. Prožitek důstojnosti zásluh, důstojnosti mravní síly a důstojnosti osobní identity je zase předpokladem pro vědomí sebe-úcty. Možná je však i eventualita, že určitá osoba strádá nedůstojností, ale není si toho vědoma. Menschenwürde tak dává modelu důstojnosti objektivní základnu [Respektování vlastní důstojnosti 2004, s. 14].“

Stáří bývá většinou aktivní. Přesto se setkáváme v pohledu společnosti s negativními stereotypy starého člověka jako nemocného, osamělého, chudého, pasivního, neúspěšného a neschopného učit se [Rabušic 1999]. Za negativní vlastnosti seniorů považují pracovníci ústavů sociální péče popudlivost, přecitlivělost, podezíravost, nesnášenlivost, zatrpkllost, tvrdohlavost, zlost a agresivitu. Na pozitivní vlastnosti poukazují v menší míře a uvádějí šetrnost, skromnost, trpělivost, vstřícnost a komunikativnost [Příhodová, Sýkorová 2004]. Stáří bývá ztotožňováno se špatným zdravotním stavem a poklesem psychických funkcí [Vidovičová, Rabušic 2003]. I v případě duševního a fyzického zhoršení považují lidé smysl důstojnosti za cenný a trpí, pokud je jejich důstojnost narušována [George 1998]. Haškovcová [1998] se staví proti mýtu homogenity ve stáří. Stará populace není homogenní. Je odlišná strukturálně i funkčně. Stáří je individuálně podmíněno a dotvářeno.

Stáří má svou anatomii a fyziologii. Vyznačuje se změnami morfologickými i funkčními. Vedle fyziologických změn nese s sebou změny psychické. Struktura osobnosti se ve stáří nemění. Charakteristické osobnostní rysy pouze získávají nebo ztrácejí na intenzitě. Objevuje se změna některých psychických kvalit regresivního charakteru. Snižuje se výbavnost a vstřípivost paměti. Zpomaluje se psychomotorické tempo, což je pozorovatelné při složitějším jednání. Objevuje se obliba vzpomínek na dávné události. Snižuje se nápaditost, objektivnost a vynalézavost. Senior se nerad rozhoduje, což může v ostatních vzbuzovat dojem nerozhodnosti. Situace a úkoly řeší pomaleji. Emoce jsou labilnější, převládá touha po soukromí a pohodlí. Slovní zásoba zpravidla zůstává neměnná, stejně jako jazykové dovednosti. Zvyšuje se vytrvalost v monotónních tělesných i duševních činnostech [Pacovský 1990].

Se stářím je spojován odchod do důchodu, změna společenského statusu, ztráta životního partnera, ztráta samostatnosti a růst závislosti. Mimo to i očekávání jisté smrti. Adaptace na stáří je u každého jiná. Lze těžko odhadovat, u koho jak bude probíhat. Úspěšná adaptace je spojena s programem ve stáří, perspektivou, která je reálná.

Změna ve výši příjmů a množství zdrojů investovaných do služeb pro seniory vytváří pocit vyloučení a dojem nerovnocenného společenského postavení. Ovdovělost žen s sebou nese rysy samoty, izolace a chudoby. Materiální konzum, „kult mládí“ a slábnoucí úcta ke druhým spojená s ageismem má negativní dopad na důstojnost seniora [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Tento pohled na stáří se liší v různých kulturách. V některých je senior považován za nositele moudrosti. V současnosti je znatelný rozpor v pojetí seniora, který spočívá jednak v jeho uznání jako nositele zkušenosti, na druhou stranu jde ze strany společnosti o jistou dávku přehlížení starého člověka a nechuť jej vyslechnout. Pacovský [1990] uvádí postoj ke starému člověku z historického pohledu, kdy říká, že stáří bylo v historii akceptováno, někdy uctíváno a oslavováno, častěji odmítáno. Dokud bylo málo pravděpodobné, že se člověk dožije vyššího či vysokého věku, na stáří se pohlíželo jako na výjimečnost, stáří bylo spíše ctěno. Negativní hodnocení bylo spjato s faktem „ujídání ze společného talíře“. Bylo synonymem bídy, chudoby, smutku a zoufalství.

Generační propast, kdy dochází ke vzájemné izolaci mladých lidí a seniorů, roste v souvislosti se stárnutím populace. Mladí lidé znají starého člověka uvnitř rodiny. Mimo tento okruh jsou kontakty mezi oběma skupinami uzavřené. V rodině je na seniora pohlíženo ve stereotypch. Mladí lidé nevědí o přínosu seniorů a o jejich myšlenky a zkušenosti projevují nezájem [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Mladí lidé nejsou ochotni tolerovat názory starého člověka, protože jsou přesvědčeni, že doba se natolik mění, že jeho názory se stávají zastaralými a tudíž neaktuálními. Hloubku životní zkušenosti, která přetrvává, si neuvědomují.

Negativní přístup ke stáří podporují média, která seniora prezentují jako pasivního, nečinorodého člověka. Naopak by měla poukázat, že jde o různorodou skupinu lidí [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Pacovský [1990] hovoří o seniorech jako o heterogenní populaci jak ve vnitřní odlišnosti strukturální, tak i funkční.

Podobenstvím životního cyklu, který končí stářím, je Oidipův příběh. Oidipus po rozluštění hádanky sfingy dosahuje království, nejvyššího symbolu síly a důstojnosti ve světě. Ve stáří přichází o svou pozici, stává se poutníkem a přichází o místo ve společnosti. Ztrácí veškerou důstojnost. Tento příběh psal Sofokles, když mu bylo více než devadesát let. Jeho příběh je připomínkou univerzální hrozby a obavy, kterou v sobě nese každý z nás. Jde o podobenství překlenutí dětské zranitelnosti, dosažení důstojnosti v dospělém věku a možnosti její následné ztráty s příchodem stáří z důvodu úrazu, Alzheimerovy nemoci, chudoby či jinými způsoby. Se stářím přichází riziko ztráty všeho, čeho jsme za život dosáhli. Toto riziko přináší strach ze stárnutí. Je to strach ze ztráty důstojnosti, který nás podle Moodyho [1998] vede k otázkám souvisejícím s asistovanou sebevraždou, péčí o staré seniory a sociálním zabezpečením ve stáří.

Senioři jsou jednou z nejrizikovějších skupin z pohledu úmyslné násilné a trestné činnosti. Nejčastější je krádež. Motivem agresorů bývá majetkový prospěch a snížená schopnost seniora bránit se. Senioři nejsou seznámeni se způsoby, jak snížit možnost stát se obětí trestného činu. Nedokáží si ověřit, zda osoba, která k nim do bytu vstupuje, je oprávněný pracovník nebo cizí osoba a neznají způsoby, jak by tyto údaje zjistili [Zimmelová, Novotná 2008].

1.3.1 Závislé stáří

Stáří nebývá spojováno pouze s aktivním a nezávislým životem. Přibývají chronická onemocnění, fyzické síly ubývá a člověk se stává závislým na péči ostatních. Vznik závislosti a její prohlubování bývá těžce přijímanou změnou v životě jednotlivce. Souvisí s prožíváním autonomie a možností rozhodování. Autonomie a možnost volby jsou nejdůležitějšími součástmi důstojného života a utváření (formování) mezilidských vztahů. Obava odchodu do domova s pečovatelskou službou, domova pro seniory či jiného rezidentního zařízení pečujícího o seniory je spojována se ztrátou kontroly nad vlastním životem a nutností přizpůsobit se (režimu domova, očekávání zaměstnanců, rodiny apod.).

Ztráta autonomie může být spojena s přílišnou obavou rodinných příslušníků či ošetřujícího personálu o bezpečí seniora. Stejně jako nerespektovaná přání seniora, kdy k přestěhování do rezidentního zařízení dochází proti jeho vůli (nejde o fyzicky násilné přestěhování seniora, ale o odmítnutí jeho rozhodnutí). Zdůvodněním rodinných příslušníků bývají rizika, která hrozí starému člověku v domácím prostředí, bez respektování skutečnosti, že jistá rizika jsou součástí každodenního života [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Obava o seniora ze strany příbuzných je přirozená a její důvody jsou zřetelné. Staří lidé jsou fyzicky i mentálně slabší. Riziko poranění vzrůstá. Přesto náš život v demokratické společnosti, kde právo rozhodování musí být respektováno i přes nebezpečí rizik, vede k jejich přijetí. Rozhodnutí, se kterým se navíc člověk neidentifikuje, přináší psychickou zátěž a vede k celkovému zhoršení zdravotního stavu.

Zvyšování závislosti na pečujících vede k automatickému přebírání odpovědnosti a potřebě o člověku a jeho osudu rozhodovat. Důstojnost nesoběstačného seniora, který není schopen o svém životě rozhodovat, se dostává do rukou pečujícím osobám, které by neměly nikdy opomenout zachování autonomie u takové osoby.

Senior se ocitá mnohdy v pozici pasivního objektu či bezmocné hříčky v rukou druhých s prožitým pocitem nedůstojnosti. V náročné péči bývá jako osobnost přehlížen, ignorován, komunikace je bez očního kontaktu, je omezován osobní prostor, dochází k obnažování během intimních úkonů [Svobodová 2006].

Sebeurčení a autonomie, stejně tak jako důstojnost, mají jisté hranice a mohou se lehce vytrácet. Hranice autonomie pociťuje například postižený člověk, ve své nemožnosti sebeurčení. Pomysleme dále na kojence, lidi s demencí, v hlubokém komatu, umírající či pacienty nemocnic. K sebeurčení patří možnost volby. Pro ni musí existovat alternativy a jejich vysvětlení [Brish 2002]. Ne vždy se člověku této alternativy, dostatečné informovanosti, dostává.

Paternalistický přístup k seniorům je uplatňován ve zdravotnické sféře, v oblasti sociálních služeb i dalších vztazích (rodinných). Nebývá na něj zpravidla pohlíženo jako na negativum. Pečující mají tendenci přistupovat ke starému člověku z nadřazené pozice a rozhodovat o jeho osudu [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008]. Paternalistický přístup se projevuje nedostatkem komunikace a informovanosti seniora a odráží se i v umírání. Starý člověk nezdědka umírá osamocen, bez přítomnosti blízkých, ve špatných podmínkách. S ohledem na nedostatečně rozvinuté sítě terénních sociálních a zdravotních služeb bývá umístěn v ústavní péči a umírá mimo okruh nejbližších.

Různé postoje pečujících k seniorovi se dotýkají základu jeho důstojnosti. Autoritativní typ má tendenci řídit život seniora, neboť si myslí, že je to on, kdo ví, co je pro seniora nejlepší. Vnucuje mu své názory a je nespokojený, když jeho přání nejsou plněna. V tomto přístupu je viditelná značná dávka paternalismu. Méně paternalistická, o to více zneužívající, je manipulující typ pečujícího. Svým jednáním vede seniora k určitému chování. Nerespektuje autonomii, k dosažení cíle používá lež, výmluvy, vybízivé řeči, někdy i psychického vydírání, výsměchu a jiných metod stavějících seniora do nepříjemných a pokořujících situací [Pichaud, Thareauová 1998]. Senior přichází o autoritu, autonomii - důstojnost.

Ani ochranný typ nenechává lidskou důstojnost beze šrámu. Nadměrně se obává o zdraví člověka, vykonává za něho činnosti, kterých je senior schopen sám. Takový postoj může starému člověku vyhovovat, není ale pro něj přínosný. Vede ke ztrátě samostatnosti [Pichaud, Thareauová 1998].

Spolupracující typ pečujícího se snaží pochopit situaci klienta. Nedělá pro seniora příliš, ani jej příliš nepřepíná, pracuje podle jeho tempa, které se ve stáří zpomaluje. Pomáhá tím seniorovi stále se rozvíjet a udržovat v poměrně rovnovážném zdravotním a psychickém stavu [Pichaud, Thareauová 1998]. Pro zachování důstojnosti seniora je tento poslední přístup jako jediný správný. V ostatních případech dotýká se buď důstojnosti seniora, nebo důstojnosti pečujícího, pokud je jeho ochranný přístup seniorem zneužíván.

I výzkumy Nešporové, Svobodové a Vidovičové [2008] ukazují, že se k seniorům přistupuje až příliš autoritativně a ochranářsky, což z nich činí osoby, které nejsou schopné samostatně rozhodnout a zvolit, co je pro ně vhodné a co ne. Je jim vnucován jistý přístup a jsou za ně činěna rozhodnutí. Namísto snahy vysvětlit seniorům různé možnosti a jejich důsledky, aby se mohli samostatně rozhodnout, je u nich záměrně omezována informovanost a možnosti nejsou sdělovány, aby mohl rozhodnout někdo jiný.

Důstojnosti seniora se dotýká způsob angažovanosti či neangažovanosti osob, které o něj pečují. Angažovaný pracovník do vztahu vkládá osobní prožívání, zajímá se o názory seniora, jedná se zaujetím, poslouchá, vnímá pocity a je uvolněný. Svou přirozeností vytváří atmosféru bezpečí, kdy senior může vyjádřit kladné i negativní pocity, myšlenky, názory a není pečujícím k ničemu nucen [Kopřiva 1999]. Neangažovaný pracovník je pravým opakem.

Nadměrná a nevyžádaná pomoc, se kterou starý člověk nesouhlasí, může navodit pocit zbytečnosti. Přílišné pečování omezuje autonomii závislé osoby a závislost prohlubuje [Příhodová, Sýkorová 2004].

Pro zachování autonomie je nezbytné zapojit člověka do činností souvisejících s péčí a dát mu možnost volby. Pečující osoby by svou starostlivostí neměly vyvolávat předčasnou ztrátu samostatnosti [Vnímání lidské důstojnosti 2004]. Navíc můžeme projevit respekt a uznání oslovením, nasloucháním a odpovídáním na podněty. Zdvořilé a vlídné chování přispívá ke zvýšení pocitu vlastní ceny.

Neměli bychom zapomínat, že i staří lidé mají vnitřní svět, jehož bohatství závisí na životních prožitcích. Tento fakt sám vede k respektu, toleranci a úctě k seniorovi [Pichaud, Thareauová 1998].

Přetechnizování zdravotní péče vede k opominutí bio-psycho-sociálního modelu člověka. U seniorů symptom zdravotních obtíží mívá spojitost více se sociálními podmínkami než samotnými chorobami. Přehlížení potíží seniorů s odůvodněním, že jsou prostě staří je druhým negativem péče [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Rychlý rozvoj medicíny, vědy a ošetřovatelství vede

k zapomnění, že objektem péče je člověk, který je více než souhrn orgánů a fyziologických funkcí. Jde o bytost s představou o své existenci, pojetím smyslu života a vlastní důstojnosti [Svobodová 2006].

Starý člověk se svými limity, riziky a potřebami ve zdraví ani v nemoci, v osamělosti ani ve společenství nemá být obtěžující nežádoucí přítěží. Důstojnost a lidská práva musí být dodržována u všech bez rozdílu a ve stejné míře. Bez rozdílu pohlaví, rasy, náboženské příslušnosti a uveďme i bez rozdílu věku. Vraťme se v tomto bodu k lidské bytosti, jejíž chápání světa se mění natolik, že tato osoba není schopna porozumět sama sobě ani svému okolí. Hovořme o seniorovi postiženém demencí.

Demence z čistě medicínského pohledu je duševním onemocněním, způsobeným degenerativními změnami v mozkové tkáni. Při onemocnění dochází k postupnému snížení paměti, intelektu a jiných poznávacích funkcí a následnému dalšímu úpadku ostatních psychických funkcí jako jsou afekty, nálada, pozornost, soustředění a vnímání. Později demence vede ke změně osobnosti, úpadku v etické i estetické oblasti a rozpadu celkové soudržnosti základních psychických funkcí [Pacovský 1994].

Pohlížíme li na demenci z pohledu duchovního, pohledu křesťanského, můžeme se u Fintelmana [2001] dočíst, že v případě demence nedochází tolik k tělesnému rozkladu, ale že se tohoto rozkladu účastní i duch. Demence zprvu nesouvisí ani tak s tělesným, jako spíše s duševním a duchovním rozkladem.

Jsou znaky duševního a duchovního rozkladu důvodem pro snížení důstojnosti? Etické kodexy jasně říkají ne. Úkolem pečujících je hovořit se seniorem otevřeně i v případě demence, dodržovat zásady slušnosti, lidskosti a ohleduplnosti se zachováním práva na sebeurčení, aby byla nedotčena jeho důstojnost [Hrdá 2005]

Výskyt demence souvisí s prodlužováním délky života a obecným stárnutím populace. Onemocnění demencí je dnes problém globální. Přestává se týkat pouze vyspělých zemí. Riziko onemocnění demencí stoupá s věkem. U osob starších 65 let je riziko 5%, v 75 letech stoupá na 10%, u lidí

osmdesátiletých je 20% a u osob starších 90 let již 50% seniorů trpí jasnými příznaky demence. Senior postižený demencí vyžaduje poměrně intenzivní péči. Ta často vede ke zhoršení pracovní výkonnosti jeho příbuzných, pokud plní funkci pečovatele [Pidrman 2007].

Psychická zátěž, která je vyvíjena na pečující o seniora s demencí, ale i jiným psychiatrickým či tělesným onemocněním, může vést k řadě negativních jevů. Nejedná se pouze o věkovou diskriminaci, kterou můžeme pozorovat v pohledu generace mladší, ale i o jiné sociálně patologické jevy, jako je psychické či fyzické násilí na seniorech [Buriánek a kol. 2006].

Mnoho lidí nahlíží na demenci jako na ponižující skutečnost, která člověka zbavuje důstojnosti. Přesto si uvědomují, že každý člověk si zaslouží úctu. Neměl by být využíván jako prostředek pro něčí cíle a měl by být vždy zapojen do všeho, co se jej týká. Neměl by být dezinformován, vystavován zbytečnému riziku, neměli bychom se k němu chovat lhostejně, či jej ponižovat [Respektování lidské důstojnosti 2004]. V tomto nám často brání naše osobnost a neuvědomělé nesprávné či záměrné chování vůči seniorovi.

K důstojnému životu náleží i důstojný odchod ze života, důstojné umírání. Přání důstojné smrti je spojeno se smrtí bez bolesti, kdy není člověk opuštěn svými blízkými. I v umírání má člověk nárok na kvalitní péči a čistotu. Za nedůstojné bývá považováno i přílišné medicínské udržování člověka při životě. S umíráním jsou spojeny obavy ztráty důstojnosti a obavy z bolesti a fyzického utrpení ve stáří [Kalvach 2004].

1.3.2 Stáří a společenský systém

O způsobu života seniora nerozhoduje pouze zdravotní stav a stupeň soběstačnosti, ale i nároky prostředí a společenský systém se svým úkolem zvyšování celkového potenciálu populace, posílení její fyzické, psychické i sociální zdatnosti a odolnosti [Pacovský 1990]. Status seniora určuje jak jeho

postavení, tak i systémy sociálního zabezpečení, zdravotnictví a sociálních služeb a přístup těchto systémů k němu.

Přílišná fragmentace zdravotních a sociálních služeb způsobuje nepřehlednost v systému. Senior, který v ohledu na svůj vysoký věk či zhoršený zdravotní stav přichází do styku s úřady, má si vyřídit služby či dávky, setkává se s neustálým směřováním své osoby na další a další instituce, s vyplňováním nových a nových formulářů. V tomto systému se senior ztrácí jako v labyrintu [Respektování lidské důstojnosti 2004].

S výraznými demografickými změnami, úbytkem lidí v produktivním věku a snížením daňových příjmů se snižují i zdroje a prostředky uvolněné na veřejné sociální služby. Mnozí lidé považují zdroje určené na péči o seniory jako nedostatečné. Senioři musí dlouhou dobu čekat, než se dostanou do zařízení sociální péče. Někteří poukazují na to, že zdravotní a sociální služby jsou ageistické. Mnoho starých lidí dlouho čeká, než přijdou na řadu s výměnou kyčelního kloubu či operací očního zákalu. Zdroje vynaložené státem navíc postačují jen na nejzákladnější služby a nezbyvá již na prosté věci jako procházky či volnočasové aktivity. Někdy je kritizován i vzhled budov a vybavení interiérů domovů pro seniory i společné ložnice. Za důstojnost snižující je považovaný způsob poskytované péče i ze strany odborných pracovníků: *„Jsme pod velkým časovým tlakem, aby se všechno stihlo, tedy to, co systém považuje za důležité – proto šup z vozíku, zaškatulkovat, protáhnout, čím je třeba, hlavně se nezdržovat – je to továrna, továrna na nemoci, a systém, kterému jde hlavně o to, co se dá změřit“* nebo *„...když děláte pod velkým tlakem, je velmi snadné si lidi, se kterými pracujete odosobňovat...“* [Respektování lidské důstojnosti 2004, s. 44]. Odborníci si dobře uvědomují, že péči o člověka často zanedbávají. Cítí se za to provinile, ale zároveň si uvědomují, že nemohou danou situaci ovlivnit.

1.4 Aby stáří důstojné bylo – pohled odborníků

Jak má být důstojná péče naplňována v praxi, ukazují formulace v dokumentech, jako jsou Všeobecná deklarace lidských práv a Etické kodexy dotýkající se pomáhajících profesí (Etický kodex osobních asistentů, Etická pravidla zdravotní péče pro sestry – ICN, Etický kodex ČLK). Učí nás nejen to, co je uctivé, kdo se těší úctě druhých a proč, ale také o důstojnosti, která patří k člověku jakožto „lidské bytosti“. Za nejvýznamnější prvky v péči o nemocného seniora považuje Svobodová [2006] důvěru, vzájemnou úctu, dostatek času a znalost toho, jaké svěřená osoba vyznává hodnoty, jaké má ideály, osobní etiku, jaká je její minulost. To předpokládá zájem, pozornost, ochotu a zvláště respekt a úctu k člověku. Lidská důstojnost dotýká se nejen toho, co lidé cítí, ale co uznává mravní kultura té které společnosti.

Podle Vlčkové [Zoubková 2004] z Denního a informačního centra pro seniory v Ústí nad Labem je v péči o seniora nezastupitelná a nenahraditelná péče rodiny. Tento názor se kryje s přáním seniorů co nejdéle setrvat ve svém domácím prostředí a v kontaktu s rodinou. I v případě, že za rodinu přebírají péči profesionálové, a to platí zejména u onemocnění demencí a Alzheimerovou chorobou, zvyšuje komunikace profesionálů s rodinou kvalitu péče o seniora a umožňuje mu důstojné stárnutí.

Současný veřejný trend podporovat autonomii seniorů a umožnit jim setrvání v domácím prostředí, podpora samostatného a co nejméně závislého života je součástí cílů veřejných politik aktivního stárnutí. Toto směřování se objevuje v národních i nadnárodních programech zaměřených na starou populaci. Tato tendence úzce souvisí nejen s přáním seniora trávit své stáří důstojně a ve svém domácím prostředí, ale i s menší ekonomickou nákladovostí takové péče [Přidalová 2006].

Kvalita péče a způsob chování profesionálů vůči seniorům závisí na zájmu a „tlaku“ rodiny. Kvalitu péče profesionálů nezlepšuje pouze zájem o práci, vzdělání a kontrola nadřízených orgánů. Stále více rodin se v současnosti začíná

podílet na péči o seniory i s důsledkem zhoršení ekonomické situace rodiny. Pokud se starat nemohou, shánějí informace, prostředky a zajímají se o kvalitní poskytovatele péče. Bohužel u rodin, které se o seniora postarat nechtějí, je situace vypjatější. Snaží se svých příbuzných zbavit za každou cenu a kvalitu péče přehlížejí. Senior sám si často nedokáže péči ze svého důchodu zaplatit a nemůže se ani s rodinou dohodnout na hrazení péče. Vznikají krizové stavy a stresové situace pro seniory samotné [Zoubková 2004]. Objevují se případy, kdy si senior vstup do pobytového zařízení nepřejí a činí tak pouze na nátlak rodiny. Dobrovolnost vstupu je nezbytná pro vnitřní ztotožnění se s nástupem a bezproblémovou adaptací v novém prostředí [Zimmelová, Dvořáčková 2007].

Smékal [2004] poukazuje nejen na psychosociální stres působícího na člověka umístěvaného do domova pro seniory, ale i na méně viditelný stres duchovní. Ne s velkou nadsázkou hovoří o některých zařízeních jako o „čekárnách na smrt“. Mnoho seniorů pociťuje jako ztrátu důstojnosti ztrátu sociálních kontaktů – menší dostupnost vrstevníků, nezájem mladší generace naslouchat jejich názorům, vyprávěním a neochotu respektovat jejich rady.

Změna celkového pohledu na seniora by vedla ke změně péče. S odchodem do důchodu nepřichází automaticky nemoci, křehkost, demence a nesoběstačnost. To je negativní stereotyp přijímaný společností. V zemích, kde je péče o seniory rozvinutější, nejsou senioři rozděleni do třech skupin různě nesoběstačných seniorů, ale na seniory elitní, fit, plně soběstačné, částečně nesoběstačné, nesoběstačné a plně závislé [Zoubková 2004]. *„Podpora důstojnosti by měla být v rámci zdravotní i sociální péče o znevýhodněné starší lidi cílevědomá, aktivní – hovoří se o dignitogenezi. Dignitogeneze tak obdobně představuje proces aktivní podpory, obnovy a rozvoje důstojnosti křehkých a ohrožených lidí [Kalvach 2009].“*

I když starý člověk nežije hluboko pod existenčním minimem, nestrádá hladem a nedostatkem z bydlení a lékařská péče i jeho fyzický stav jsou vyhovující, přesto sebe samého vnímá, jako by byl na okraji společnosti. Prožívá pocity zbytečnosti a nevíтанosti. Stárí se stává věkem rezignace a zoufalství. Proto

základním úkolem pro všechny instituce podporující důstojný život člověka – počínaje obory zdravotní a sociální péče, konče církevními institucemi – je nalezení psychosociálního a duchovního programu pro seniory, jehož naplnění umožní, aby stáří bylo obdobím integrity a moudrosti [Smékal 2004].

Pro zlepšení situace seniorů z hlediska psychosociálního a duchovního navrhuje Smékal [2004] pečujícím i odborným pracovníkům, kteří přicházejí do styku se starými lidmi, přemýšlet nad tím, co pro takového člověka znamenají, a tak se naučit opravdově žít pro druhé. Také navrhuje probouzet a kultivovat spirituální dimenzi u lidí, jejichž život je redukován pouze na materiální či psychosociální sféru bytí, a pomoci jim nalézt hlubší smysl života. Rozpoznat, že pro seniora není zdrojem smyslu života hodnota výkonu, ale například hodnota prožitků založených na dobrých příbězích, nebo vedení k hodnotě postoje, který důstojně a s nadějí čelí neodvratnému údělu. Psychosociální a duchovní podporu seniora spatřuje ve spoluprožití naděje a víry v hloubku života, jeho smysl zakotvený v lásce a směřování k Bohu.

Velkou pozornost souvislosti autonomie, důstojnosti a otázky uspokojování spirituálních potřeb věnuje Vaníčková [2009]. Podotýká, že potřeba spirituality se v období stáří a nemoci zvyšuje. Existuje jasná vazba mezi kvalitou života starých lidí a účastí na náboženském životě. Nábožensky aktivní jedinci vykazují nižší výskyt depresí, úzkostí, závislostí i sebevražd. Tito lidé navíc mají větší zájem na péči o své zdraví a péči o svou osobu vůbec. Což nepopíratelně souvisí s uvědoměním si vlastní hodnoty a neupadáním do pasivity. Podporovat seniora v jeho duchovních potřebách je nelehké zejména pro pečující, kteří nepatří do jeho rodiny a jeho spirituální potřeby neznají. Ostýchají se mluvit se seniory o jejich duchovních potřebách. Důvodem je například názor, že víra je pouze intimní záležitost. Přesto by pečující neměl zanedbávat svou úlohu zastupovat u seniora i roli duchovního. Základním kamenem laické spirituální péče je schopnost naslouchat a zjistit dosud neprojevené spirituální potřeby. Často stačí vybídnout člověka k vyprávění o svém životě a pocitech. Pečující musí být navíc

schopen tolerovat spiritualitu a náboženskou příslušnost seniora [Vaníčková 2009].

Z pohledu Kopry [2008] můžeme vrátit pocit důstojnosti nemocným, kteří jej ztratili tím, že si uvědomíme, proč k tomu došlo. Prohloubit pocit vlastní hodnoty následně můžeme svou vlídností, nasloucháním, respektem k soukromí, oslovením, komunikací, zdvořilostí a darováním svého času. Jde-li o staré nemocné, umožněním návštěv jejich blízkých, které si přeje vidět. Dále respektováním svobody, i kdyby mělo souviset s jistým rizikem. Drobnými pozornostmi můžeme zlepšit psychický stav, dopomoci dokončit něco v životě. Kopa [2008] zmiňuje také nutnost poznat svou cenu, důstojnost a hodnotu, mít před sebou cíl svého života a hledat smysl života v měnících se životních podmínkách. Když se to sami naučíme, budeme moci pomáhat i ostatním v udržení jejich vlastní důstojnosti.

Z výsledků mezinárodní studie Důstojnost a staří Evropané [2004] vyplynula potřeba jistých legislativních změn, které se dotýkaly zachování lidské důstojnosti u seniora zejména zapojením seniora do společenského života a dále zachováním důstojnosti při práci pečovateli. Z výsledků vycházejí následující převážně legislativní návrhy:

„Starší občané by měli plně prožívat veškerá občanská práva, včetně plných práv politických, a právní ochrany před bezprávím a diskriminací, a to i diskriminací na základě věku. Členem vlád jednotlivých zemí by měl být ministr zodpovědný za vypracování vhodných politických zásad týkajících se seniorů. Státní podpora seniorů musí být chápána jako podpora, na niž mají nárok všichni bez ohledu na finanční příspěvek, který odvedli (prostřednictvím daní nebo pojištění) do státního rozpočtu. Poskytování sociálního zabezpečení není výsada a nemělo by být chápáno jako záchranná síť pro „potřebné chudé“. Je třeba potírat kulturu diskriminace starých, tzv. ateizmus, a to ve všech jeho podobách, a umožnit začleňování seniorů do společnosti. Členské státy by měly prosazovat četnější kontakty a vzájemné porozumění mezi jednotlivými generacemi. Profesionálové pečující o seniory musí mít k dispozici dostatečné prostředky

k tomu, aby při výkonu své práce nemuseli slevovat z etiky chování vůči těm, o něž pečují. Všechny členské státy by měly zajistit odborné školení všem pracovníkům v oblasti zdravotní a sociální péče a tak umožnit, aby seniorům byla poskytována péče, která respektuje jejich autonomii, nezávislost a možnosti seberealizace. Členské státy by měly vytvořit standardy umožňující měřit kvalitu služeb seniorům všude, kde se takové služby poskytují. Uvedené standardy by měly zahrnovat úplný řád závazný pro všechny, kteří pracují se (zvláště zranitelnými) seniory [Respektování lidské důstojnosti 2004, s. 58].“

Georgiová [1998] dodává, že péče o pacienty s důstojností a respektem je potencionálně a levný způsob, jak bez velkých finančních nákladů zvýšit kvalitu života člověka závislého na péči ostatních. Nemělo by být placeno za služby, kde s péčí o tělesnou stránku života je pohlíženo na jeho důstojnost. Respekt zabraňuje vyvolání pocitu závislosti a podhodnocení. Vědomí vlastní důstojnosti považuje za důležitou komponentu kvality života, kdy je těžké si představit kvalitní a spokojený život bez pocítění důstojnosti. Nejvyšší kvalita života je, pokud osobní a sociální aspekt důstojnosti jsou ve shodě.

Důstojné stáří je spojováno s důstojným umíráním. Umírání v důstojnosti je umírání s pocitem uznání ostatních, uchování úcty k lidskému životu jako takovému, uchování ceny života, umožnění člověku zemřít, vyhnout se urážkám, naplnit dobře prožité stáří, zachovat si autonomii a vyhnout se mechanickému přístupu současné zdravotní péče. Co je od důstojného umírání podle Kasse [1991] požadováno? Jednak je to vědomí, že člověk umírá. Pokud člověk zná svou diagnózu, uvědomuje si, že život je u konce, může se pokusit o zúčtování, přijmout jistá opatření, dokončit projekt, dostat slovo nebo se rozloučit. Za druhé jde o možnost zůstat do jisté míry více autonomním než jen přihlížejícím pacientem. Nikdo nemůže dostat dobrého konce života, pokud je bičován rozhodnutími ostatních a je mu odepřen podíl na rozhodnutí o závěru svého života, o lékařských ošetřeních, institucionalizaci a způsobu strávení „posledního času“. Za třetí je důstojnost umírání spojena s možností setrvání, jak jen dlouho to půjde, uvnitř své rodiny, své sociální sítě.

Rodinní příslušníci, kteří se rozhodnou pečovat o umírající seniory, se dostávají do nelehké situace. V České republice chybí pomoc zvenčí pro tyto rodiny. Nedostatečná je podpora státních orgánů. Výdělečně činní rodinní příslušníci se musí rozhodnout, zda zvolit mezi alternativou postarat se o seniora, nebo jej přesvědčit o správnosti umístění do domova pro seniory. Rodiny zažívají strach z poklesu příjmů a zároveň přílišného zatížení rodiny, protože dostupnost terénních služeb pro seniory a jejich rodiny je v mnoha případech nedostatečná [Dolista 2008]. Tato problematika se nejhlouběji dotýká venkova, kde terénní péče je nedostupná a omezuje se pouze na území měst.

1.5 Pojetí důstojnosti z pohledu gender

Vnímání důstojnosti je ovlivněno generovými stereotypy. Senioři patří do doby, kdy společnost byla výrazněji generově rozdělena, než je tomu dnes. Gender v sobě nese rozdíly mezi muži a ženami, které jsou dány výchovou v určité společnosti či kultuře. Jde o rozdíly sociální a psychické. Muži a ženy se ve společnosti projevují odlišně. Nejvýraznější rozdělení důležité pro vnímání důstojnosti je role muže a ženy v rodině a ve společnosti a vlastnosti mužům a ženám společností přisuzované.

Dnešní seniorky byly vychovávány v v tom směru, že u nich byly podporovány vlastnosti spojené s péčí o děti a rodinu, citlivost, starostlivost, umění naslouchat. Důležitost ženské role pro ně byla spojena se soukromou sférou. Ženy proto neměly takové zastoupení ve veřejném životě a mocenských strukturách jako muži a byly více orientované na rodinu. Muži naopak byli vychováváni pro uplatnění ve veřejné sféře a byl u nich kladen důraz na průbojnost, racionalitu a soutěživost. Pokud dnešní muži senioři ve svém mládí orientovali svůj život na jiné než čistě racionální hodnoty, naráželi na nevěli okolí, ba dokonce zesměšňování [Plesková a kol. 2005].

2. Cíl práce

Cílem výzkumu je zjištění pohledu seniorů na vnímání vlastní důstojnosti v oblasti důstojnosti zásluh, mravní síly a osobní identity a s tím související hodnoty každé lidské bytosti, jinak zvané slovem Menschenwürde.

3. Metodika

Práce je založena na kvalitativním výzkumu.

3.1 Použitá metoda

Hlavní metodou výzkumu je dotazování, technika polostandardizovaný rozhovor. Ten je veden se seniory. Polovinu respondentů tvoří muži, polovinu ženy. Respondenti jsou vybráni s ohledem na rozdíly v aktivním zapojení do společenských struktur.

V rozhovoru jsou užity otázky vztahující se ke zkušenostem nebo chování, otázky vztahující se k názorům, pocitům a k vnímání. Jsou zaměřené na minulost, současnost i budoucnost a formulovány otevřeným způsobem.

Otázky rozhovoru zasahují pět oblastí. První oblast se dotýká obecného pojetí důstojnosti. Druhá oblast je zaměřena na důstojnost zásluh a souvisí s důstojností spojenou s vykonávanou profesí seniorů v období starší dospělosti. Zde se dotazy rozhovoru liší. U seniorů aktivně zapojených do společenských struktur jsou orientovány na současnost a na budoucnost a odhalují obavy s ní spojené. U ostatních respondentů jsou orientovány na minulost, na vzpomínky a zkušenosti. Třetí oblast se dotýká důstojnosti mravní síly, otázky se zaměřují na současnost. Čtvrtá oblast mapuje pojetí důstojnosti osobní identity, zaměřena je na současnost, minulost, prožité období stáří, vzpomínky a zkušenosti. Poslední oblast se dotýká budoucnosti a mapuje názory a pocity spojené s pojmem důstojného umírání.

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

První skupinu respondentů tvoří muž a žena žijící ve vlastní domácnosti. Respondenti jsou zcela samostatní, nezávislí na jakékoliv péči osob blízkých nebo na péči poskytovatelů terénních sociálních služeb pro seniory. Respondenti pobírají starobní důchod, svůj volný čas věnují ponejvíce rodinnému životu.

Druhou skupinu respondentů tvoří muž a žena žijící ve vlastní domácnosti. Oba respondenti jsou závislí na péči osob blízkých a na péči poskytovatelů terénních sociálních služeb pro seniory (pečovatelská a ošetrovatelská služba). Jejich zapojení do společenského dění se snižuje v souvislosti s jejich zdravotním stavem. Závislost je úměrná pobírání příspěvku na péči³ II. stupně.

Třetí skupinu respondentů tvoří muž a žena žijící v domově pro seniory. Závislost na péči je vyššího stupně, odpovídá III. a IV. stupni příspěvků na péči.

Poslední, čtvrtá skupina respondentů je tvořena mužem a ženou, kteří jsou starší šedesáti pěti let a doposud jsou plně aktivně zapojeni do společenských struktur.

Dotazování bylo vedeno od prosince roku 2009 do února roku 2010. Respondenti byli před zahájením rozhovoru poučeni o anonymitě rozhovorů, nahrávání rozhovoru na diktafon a následném použití rozhovorů v diplomové práci. Respondenti byli seznámeni s tématem výzkumné práce a s okruhem výzkumných otázek před samotným rozhovorem. Okruhy výzkumných otázek jsou uvedeny v přílohách diplomové práce. Důvodem tohoto postupu je náročnost tématu a zpravidla pomalejší myšlenkové pochody seniorů, kteří si potřebují téma nejprve rozmyslet. Pojetí důstojnosti zasahuje více oblastí a seznámení respondentů s okruhem dotazů přispělo k širšímu pohledu na problematiku a následnému získání podrobnějších a hlubších myšlenek a názorů. Pokud nebyli senioři na rozhovor připraveni, nevěděli, jak odpovědět, popřípadě se hned zpočátku zaměřili na jedinou oblast důstojnosti, která se opakovaně objevovala v celé výpovědi.

---

³ Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění

Polostandardizované rozhovory jsou v plném znění uvedeny v přílohách diplomové práce. V přepisu byl zachován styl obecného českého jazyka pro zachování autenticity rozhovorů.

4. Výsledky

Výsledky rozhovorů jsou rozčleněny do oblastí zmíněných výše a doplněny shrnujícím komentářem. Výpovědi seniorů jsou zvýrazněny kurzívou.

4.1 Obecné otázky důstojnosti

Důstojnost je pro seniory uctivé chování mezi lidmi, které se projevuje vhodným oslovením, vyslechnutím názoru a respektováním rozhodnutí seniora. Důstojný život souvisí s uspokojením všech potřeb člověka, dostatkem finančních prostředků, předmětů denní potřeby, potravin, s jistotou zázemí (ubytování) a fyzického bezpečí. K důstojnosti potřebují uznání ostatních i sebe sama, respekt ostatních a společenské postavení. Důstojnost považují za vrozenou i naučenou výchovou. Dávají ji do souvislosti s morálními zásadami. Důstojnost stáří hodnotí jako výjimečnou pro životní zkušenosti.

„Důstojný život pro mě znamená mít všechno, co člověk pro život potřebuje. Mít kde bydlet, mít dostatek finančních prostředků, abych si mohla koupit, co potřebuji. Aby se ke mně lidé chovali slušně. To znamená, aby se ke mně chovali tak, jako já k nim, aby se ke mně chovali slušně, s úctou. Aby se nade mě nepovyšovali a nedělali ze mě hlupáka. Někteří lidé si myslí, že když je člověk starý, že je hloupý. Ale já mám stejný rozum jako oni. A také mám zkušenosti. A ty oni nemají.“

„... vzájemná úcta mezi lidmi. Lidé by si měli vážit jeden druhého a také se podle toho tak k sobě chovat. ...aby spolu dokázali mluvit na úrovni, nehádali se, jeden druhého svým jednáním neponižoval, neoslovoval ho vulgárně, nebo ho fyzicky neohrožoval. Měl by člověka respektovat takového, jaký je. A také by ho měl vyslechnout, aby ten člověk věděl, že tady je.“

„Já bych rozdělila důstojnost do několika skupin. ...někdo má v sobě vrozenou takovou gráci. A podle toho jedná, vystupuje. A snaží se, nebo spíš je, vystupováním i sám v sobě, nóbl. Někdo ale vzhledem ke svému postavení společenskému se snaží vystupovat nóbl, ale někomu se to nedaří, protože i když má to postavení, tak tím nezastře tu svou původní hrubost, co se chování týče. Ale zase je třeba vážený právě pro to postavení.“

„...jednak vrozená inteligence, nebo i získaná inteligence, potom vztah k lidem, ale i vztah k sobě, a to poznáte na jeho vystupování, jak se k vám chová, jak na vás promluví. A ten vztah, to chování k ostatním, to je hodně důležité. A může ho získat hodně výchovou, nebo to má zase vrozené. ...to hodně souvisí s morálkou člověka.“

Za nedůstojné považují vulgární vyjadřování mladých a způsob jejich komunikace, zneužívání důvěřivosti starého člověka vyrůstajícího v jiné době vymezené odlišnými hodnotami, neochotu dětí postarat se o rodiče ve stáří, prožívání stáří v pobytovém zařízení pro seniory a špatný přístup pracovníků zdravotní a sociální sféry ke starým nemocným lidem.

„...když někdo jde, tak zvoní na ni. Ona sotva chodí. Několikrát je prosila, aby toho nechali, že nemůže chodit stále k oknu. A ti kluci jí pověděli: „Drž zobák, ty bábo stará.“ Ona už se s tou holkou i pohádala a všechno jí to řekla. Ale od té doby jí začala dělat ještě větší schválnosti. Třeba jí zavolají na telefon a chtějí, aby jim zavolala manžela. Ten už dávno zemřel. Když jim to povídá, zavěsí a ona ještě před tím slyší, jak se ve sluchátku smějí. A to se jí nestalo jedinkrát. ...Ti mladí, když jdou po chodbě, tak ji ani nepozdraví. To je slušné chování? To kdybych si já dovolila ke staršímu člověku, když jsem byla malá, tak by mě máma přerazila. Teď, teď je rodiče ještě brání.“

„Kolikrát jdeme parkem a něco řekneme malým parchantům a oni vám řeknou, jdi do prdele. A nejhorší jsou čtrnáctiletí smradi. Nebo řeknou, šklubni si nohou, dědku, a je to vyřízený. A kdyby starý člověk ležel nemohoucí na ulici, tak ho každý překročí. Myslíte, že se někdo zeptá, co je mu nebo tak něco?“

„...když je člověk starý, tak že si nemůže věci udělat podle svého a sám. Mám kamarádku, které jsem dala na starost kartu od svého účtu, protože se sama nikam nedostanu, tak aby mi vybrala peníze, když budu potřebovat. A ke konci roku mi přišel z banky výpis a tam bylo vybráno čtyřikrát po třech tisících z bankomatu v Praze. Já do Prahy nejezdím. A ani z té karty nevybírám. Tenkrát jsme se kvůli tomu strašně pohádaly. Víte, člověk si přijde jako ubožák, když zjistí, že ho přátelé takhle okrádají. Já neřeknu, kdyby mi o tom řekla. Řekla, puč mi. ...A ještě se se mnou hádala o tom, že si peníze půjčila, ale zase je na účet vrátila. Ale to by bylo v tom výpisu. Ještě ze mě dělala hlupáka, místo aby se mi omluvila.“

„...Nebo pečovatelka, ta jak dokázala být na mou sestru sprostá. Když té někdo řekl, že by to chtěl udělat tak a tak, tak se na něho utrhla a řekla, že když se nám to takhle nelíbí, tak že si to máme udělat sami.“

„...byla teď v nemocnici s očima, a když se vrátila, tak mi řekla, že tam s ní jednali jako s póvlem. ...doslova brečela, a to já jsem u ní nezažila, že by plakala někdy. ...nechtěli věřit, že na to oko nevidí vůbec, že s ní jednali jako že je blázen, že jí nedovolili ani, aby si sundala kabát, že to bylo, honem pojd'te.“

„...Dala jsem mu tři tisíce, on mi slíbil, že za ně koupí baterii a vymění mi ji a už s penězi nepřišel. A byl tu předtím několikrát, choval se k Vám jako mílius, a nakonec s penězi utekl. ...kamarádka, té je také přes osmdesát a ta mu dala šedesát tisíc na okna, která jí slíbil udělat už v létě a on jí to doposud neudělal, řekl, že peníze už nemá, že je utratil. ...To bylo tak podvodné a nedůstojné a ponižující chování. Za nás, na co se dalo slovo, to platilo. ...A tak jsme o peníze přišli.“

„...neúctu mladých lidí, se kterou se v současné době člověk setkává. Když jednáte s lidmi stejně starými, je to úplně jiné, než když jednáte s mladšími. Není to vždy o tom, že by jednali neuctivě, ale o tom, že jsou jakoby jinak vychováni. Oni koukají na svět jinak. V naší generaci, která byla vychovávána s důrazem na určité hodnoty, je jiné chování i třeba ke člověku.“

„... že jsem se dostala do tohoto prostředí. Já, kdybych bývala měla oči, tak bych dožívala ve svém domě, ale protože jsem přestala vidět, tak jsem nejdříve byla v sanatoriu a potom jsem se dostala sem. A syn se o mě nemohl postarat, on to zkoušel, ale mají malý byt, kde žijí s dětmi a pro mě už tam nebylo místo. Já, kdyby mi zůstal můj první syn, tak to by k tomuhle nikdy nedošlo, protože ten by se o mě postaral (paní pláče). ...Já bych tak ráda dožívala tam, kde jsem žila celý život s manželem. Abych nemusela být v ústavu.“

„My jsme psali také anonymní dotazník, a já třeba jsem tam napsala, že bych si přála, aby sestřičky, když ke mně vcházejí, zaťukaly. Ony to mají nařízeno, ale po nějakém čase to přestávají dělat. A já když jako nevidím, tak potřebuji na všechno mnohem víc času a klidu, a potom se třeba převlékáte, a ony na vás přijdou, nebo děláte něco, při čem chcete být sama a najednou tu někdo stojí a já, jak nevidím, tak se potom leknu, a to je tak nepříjemné a ponižující.“

„Také mě uráží chování některých mladých lidí, alkoholiků, těch, co užívají drogy. Tito lidé nevědí, co dělají a všude dělají bordel a jsou bezohlední. Myslím, že se jich někteří lidé bojí. A je to vina společnosti, že toto dopustí.“

„...setkala jsem se ve stáří s velmi neslušným chováním mladých lidí ve škole. Myslím tím žáků.“

Velmi staří senioři⁴ pamatující dobu první republiky uvádějí jako nedůstojné chování politiků, život v současné politické situaci, neschopnost státu řešit sociální problémy a rozprodávání majetku České republiky. Mnoho velmi starých seniorů má silné vlastenecké cítění a jde o generaci velmi nábožensky založenou. U starých seniorů tyto hodnoty nejsou tolik patrné, ale určitě jsou zachovány více než u seniorů mladých.

„...já jako nedůstojné prožívám současné politické dění a celou vládu. Já jsem zažila Masaryka, ale že se dožiji takového zacházení s lidmi a se státem

---

⁴ Výzkum využívá věkové rozčlenění seniorů na mladé (65 – 74 let), staré (75 - 84 let) a velmi staré (nad 85 let) dle rozdělení B.L. Neugartenové.

vůbec, to bych si nepomyslela. Jak současní politici rozkradli a rozprodali celý stát, který my jsme budovali, jak kazí morálku mladých lidí, to se mě dotýká, a právě proto, že já jsem zažila něco jiného. Vy už jste vyrůstali v úplně jiném světě. Ale já, která jsem poznala Masaryka, válku, komunisty a tohle, já musím říct, že se mi v tomto světě nelíbí a nechci už v něm žít. Mně se to zkrátka hnusí. Doslova hnusí.“

„Považuji za nedůstojné to, že náš stát v této době nedokázal udržet výši zaměstnanosti lidí, že pustil na náš trh tolik cizí kapitál, že cizí firmy naše podniky znemožnily a prakticky zlikvidovaly. A uráží mě, jak dnešní stát hospodaří.“

Mladí senioři se s projevy neúcty setkávají méně než senioři staří a velmi staří. Dokáží se účinněji bránit a argumentovat. Byli vychováni v době, době poválečné, kdy se silný důraz na morálku typickou pro období první republiky začínal vytrácet. Nevidí takové rozdíly v prožívání důstojnosti ve stáří. Nesetkávají se výrazně se snížením důstojnosti. Všichni respondenti si uvědomují propad morálky současných lidí:

„Já osobně jsem se s tím ještě nesetkala, aby si na mě mladí dovolovali víc, než když jsem byla mladší. Já to neznám.“

„Já osobně se s tím příliš nesetkávám. V práci jsem v kontaktu se svými pacienty a ti se ke mně chovají slušně. A jinak jsem potom se svou rodinou, se svými známými, kde máme vztahy dobré. Tak bych řekl, že s projevy neúcty se příliš nesetkávám. Samozřejmě, že se člověk nevyhne někdy poznámkám mladých, kteří mají třeba nějaké narážky, ale jinak jsem se s tím nesetkal.“

„Ale od té doby, co nejsem ve škole, sem se s tím nesetkala. Ale nemyslím si, že je to tím, že by člověk stárnul. Ale tím, že se mění dnešní mládež.“

Důvodem důstojného stáří mladých seniorů je aktivní zapojení do života společnosti, opora dalších členů rodiny, vyšší míra soběstačnosti a schopnost bránit se nedůstojnému chování.

„Ale já se nedám. Já se bráním. Klidně se s ním pohádám.“

„Jak je člověk sám, tak si na něj lidé mnohem víc dovolují. Mně by se tohle nestalo. Já bych se bránila. A navíc mám doma manžela a ten by na ně hned volal policajty.“

Staří a zejména velmi staří senioři se setkávají s chováním, které se jejich důstojnosti dotýkalo, a jsou přesvědčeni, že čím je člověk starší, tím více je snižování důstojnosti vystavován. Jako důvod uvádějí stáří samo, které je příčinou snížené schopnosti bránit se ponižujícímu jednání. Nejde pouze o sníženou schopnost odporovat mladým v argumentech, ale i o strach, že by senior mohl přijít o výhody, kterých se mu doposud od dotyčných dostávalo. Dalším důvodem je samota a vědomí, že se za seniora nikdo nepostaví. Cítí se více bezbranní a ohrožení.

„...bezbranný. Spíš bych řekl, co má člověk dělat. Když vás potkají na ulici nějací chuligáni, a jsou na vás sprostí, tak co máte dělat? Já jim nadávat nebudu, protože by se do člověka pustili ještě víc. Na starého člověka si každý dovoluje. A stejně je člověk nezmění, tak co. Mladí lidé jsou sprostí a každý kouká jenom na sebe.“

„Kdybych byl mladší, tak jim dám, parchantům, přes dršku. To bych se na ně vykašlal. Ted' je člověk bezbranný. A navíc, dneska se člověk bojí si s někým něco začínat, protože nevíte, jestli to není nějaký kriminálník, který Vám za rohem nevráží kudlu do zad. A jak se budete na stará kolena bránit?“

„To víte, že když je na vás někdo pes a vy se nemůžete bránit, protože jste starý, tak je vám z toho do breku.“

„...když je člověk starý, tak je rád, že pro něj někdo něco udělá a kolikrát musíte překousnout věci, které byste si v mládí líbit nenechala. Když nemáte rodinu, tak se navíc musíte spoléhat na přátele, nebo na pečovatelky. A pro ty není problém vám říci, že sem chodit nebudou. Musíte se kolikrát hodně zapřít. A není to vždy příjemné. Člověk si totiž uvědomuje, že on má pravdu a nemůže ji vyjádřit, aby se těch druhých nedotkl. I to vás ponižuje.“

Velmi staří senioři vyrůstající v období první republiky spatřují výrazné změny ve vnímání morálních hodnot a způsobů chování od doby, kdy oni sami

byli mladí. Současný život, dění ve společnosti a chování ostatních hodnotí ve srovnání s tím, co bylo přirozené pro ně v době jejich mládí. Některé aspekty života současných seniorů vidí v lepším světle. Uvádí zlepšení důstojnosti z pohledu ekonomické samostatnosti a finanční nezávislosti seniorů na rodině, většího výběru služeb pro seniory a zkvalitnění zdravotní péče. Opačné tendence spatřují v chování mladých lidí ke starším. V dobách jejich mládí se chovali ke starším s větším respektem a úctou. Kritizují chování mezi lidmi navzájem a neschopnost lidí vypomáhat si.

„...dřív se mladí lidé chovali ke starým lidem lépe.“

„Jiné byly ubytovací podmínky, jiné byly sociální podmínky, lékařská pomoc. To všechno se změnilo a to se projevilo i na té důstojnosti člověka, jak on jí prožíval. ...Úroveň. Proti tehdejší době vysokou úroveň. Ale zase něco je horšího. V jednání mladých vůči stáří. To je mnohem horší. Sociální podmínky všeobecně jsou mnohem lepší. Ale vztahy lidské, mezilidské vztahy celkově, jsou mnohem a mnohem horší. A to říkám z zkušenosti ze svého života. Já, když si uvědomím naši babičku, nebo i dědu, nebo i naše rodiče, jak se muselo topit, nosit uhlí, jenom to bydlení, jaké je teď pohodlí. Ale ty vztahy. To bylo všechno takové, no, jakoby sousedské. Lidé k sobě měli mnohem blíž.“

„Dnes žijete v paneláku, na patře s vámi bydlí několik lidí, ale člověk nezná člověka. Někdy se i člověk bojí sousedku o něco požádat, aby ji tím neobtěžoval. Je mu to až trapné, ponižující, jako by se musel doprošovat. V současné době málokdo přijde a zeptá se, jestli chcete pomoci. Dříve to bylo jiné.“

„Tenkrát byly takzvané špitály, pastoušky. Pokud někdo nikoho neměl, šel do špitálu a platil ho tím, že dělal nějakou práci pro obec. Třeba uklízel sněh, nebo hrabal listí. Ulice byly vzorně zametené. Samozřejmě většina lidí zůstávala v rodinách, rodina se o ně postarala.“

„Myslím si, že v dobách našeho mládí jsme si více starých lidí vážili, nebo jsme i více poslouchali to, co nám říkali naši rodiče nebo prarodiče. Já osobně

jsem byl celý život vychováván k úctě k ostatním lidem. Jsem věřící člověk, chodím do kostela a snažím se svou víru přenášet do svého života.“

„V minulé generaci, tam bylo soužití těch starých lidí s hospodářem. Rodiče dožívali svůj život u svých dětí. A byla tam i vnoučata, která potom měla i ten kontakt se smrtí. A nebylo pro ně něco špatného, nebo divného, když se setkávali se smrtí, když měli umírajícího doma. A podle mě se smrti ani tolik nebáli. ...Ta generace byla také silně nábožensky založena. A bylo zde takové to desatero, které lidé žili a které se snažili dodržovat. Čili tam neustále byl takový ten zdvižený prst, který říkal, nesmíš, nesmíš zhřešit, nesmíš se chovat ošklivě ke druhému, musíš se postarat o otce svého, matku svou, a to se všechno projevilo na tom životě a vůbec na zacházení se starým člověkem. ...A působilo to na ty děti. Když si vezmete současnou generaci, která si žije v blahobytu a ještě pro pár korun jsou schopní zabít nebo okrást slabého starého člověka, to dřív nebylo. Ono to asi také trochu bylo, ale ne tolik. Můj ročník měl povinné náboženství. To desatero dávalo do života určitá pravidla. Byly tam určité samozřejmosti, které už tu nejsou pro ty současné.“

„...táta měl povinnost zajistit jí ubytování a stravování a ještě jí dával nějaké kapesné. To byla jeho jak společenská, tak osobní povinnost. Dnes je to jiné v tom, že staří lidé berou důchody, jsou zabezpečení a nejsou finančně závislí na svých dětech. Postarat se o člověka byla povinnost rodiny.“

Mladí a staří senioři pohlížejí na celé pojetí důstojnosti odlišně už z toho důvodu, že často dospívali v období totality, ve kterém došlo ke změně jak sociálního, tak náboženského a morálního života společnosti.

„I když naše maminka byla věřící, tak nás nikdy k víře nevedla. Ani o ní před námi příliš nemluvila. Myslím, že nás chtěla ušetřit různým potahovačkám, které by nám režim mohl přinést.“

„No, takže, ti starší lidé, ti jsou zvyklí jednat mezi sebou navzájem jakoby s větší úctou. Mladí lidé jsou více v tomhle uvolněnější. Nevím přesně, jak bych to

specifikoval, ale myslím, že staří lidé víc dbají na komunikaci, aby vás, aby se vás nedotkli, nebo neřekli něco nevhodného.“

Velmi staří senioři pamatující první republiku období totality hodnotí jako období, které je počátkem změn souvisejících s dnešním přístupem mladé generace ke starší. Jsou přesvědčeni, že změny byly dovršeny vznikem demokratické společnosti, která s sebou nese mnoho negativního, zejména uvolněnou morálku a hodnotovou roztříštěnost.

„Osobně si myslím, že je to čtyřicet let toho komunismu, který jsme prožili. To bylo takové uvolněné pro tu moráku, i když tam byl zase takový ten prst politický zdvižený. A dnes v té demokracii není ani to. A každý si tu demokracii představuje jinak. Já tedy tomu nerozumím, ale můžu říct, že je to moje domněnka, a nejen domněnka, ale fakt, že tím ta výchova utrpěla, že ty rodiče dávali přednost svým nějakým choutkám a těch dětí si tak nehleděli.“

„...to hodně souvisí s morálkou člověka. Ale té je tak málo v současném světě. A to všeobecně. Za našich mladých let byla úcta ke kantorům a ke staršímu člověku si nesměl nikdo nic dovolit. Div jsme nestáli v pozoru. A dneska člověk člověka zastřelí....Bylo to výchovou. Ale tady ta doba nemůže říci, že by byla morální. Nejhorší je, že každý tu demokracii bere úplně jinak. My jsme ve škole morálku probírali. Demokracii lidé špatně chápou. Tohleto každý si myslí, mohu si dělat, co chci, ale kam by to vedlo?“

S příchodem stáří se senioři obávají zhoršení zdravotního stavu, který by je plně odkázal na péči ostatních, umístění do léčebny dlouhodobě nemocných nebo do zařízení sociálních služeb, ztráty kontaktu se společností a duševního chátrání. Nejméně obav ze stárnutí mají duchovně založení lidé.

„Nemocí a toho, aby se mohl člověk pohybovat a nebyl ve stáří na někom závislý. Aby se uměl postarat sám o sebe. To je nejdůležitější. Nejhorší, co člověka může ve stáří potkat, je, když musí každého prosit o to, aby mu podal třeba

skleničku, nebo aby mu osolil jídlo. Nebo abych nemohl vylézt z postele a bez pomoci lezl po čtyřech na záchod. To bych teda nechtěl.“

„Že na tom budu jako jsem teď. Budu zavřená doma a nebudu nikam moct vyrazit. To kvůli těm mým nohám nemohoucí.“

„...toho vyřazení ze společnosti. A tím spíš, když není člověk mobilní a nemůže jít a účastnit se všelijakých takových přednášek, tak se cítím tak vyřazená, někdy.“

„Být odkázána plně na pomoc personálu. Zhoršení zdraví.“

„Tak nejvíc se obávám toho, že ztratím rozum a že si se mnou každý bude dělat, co chce. Sice musím říct, že tady v domově se k nám chovají slušně, že jsem nikdy nezažil, že by se chovali nedobře. ... nemocnice. Tam člověk nemá žádnou svobodu a také musíte poslouchat, co kdo řekne...“

„Asi všech možných nemocí. Nerada bych, aby se mnou mladí měli moc práce a starostí.“

„Člověk začíná vidět svět jinak, začíná zapomínat a na tom není opravdu nic důstojného. Zkrátka tělesně i duševně chátrá. A nejhorší je podle mě chátrání duševní, i když tolik nebolí. To už ale potom odnáší spíš to okolí.“

„Nevím, čeho bych se měl obávat. Stáří je stáří. Zažívá ho každý.“

Ženy jsou k prožívání důstojnosti citlivější než muži. Tíživěji přijímají nedůstojné chování ostatních. Důvodem je citovější prožívání nedůstojných situací. Muži se snaží si ztrátu důstojnosti nepřipouštět. Hůře na otázky spojené s důstojností odpovídají a vztahují ji k životu v dospělosti, ke kterému se vracejí a podle kterého své současné postavení hodnotí.

4.2 Důstojnost zásluh

Senioři výše společensky postavení spatřují změny v důstojnosti zásluh s odchodem do důchodu. S přibývajícými lety se podle nich důstojnost zásluh pomalu vytrácí. Senioři aktivně se podílejší na společenských strukturách

vyjadřují obavy, že se ztrátou společenské pozice důstojnost zásluh utrpí a změní se pohled ostatních na jejich osobnost, nebo začnou oni sami sebe vnímat odlišně. Důvod této změny vidí ve ztrátě pracovní a společenské pozice, příchodu stáří a důchodového věku, který mladší generace neuznává. Zprvu tato změna na seniory působí negativně, po čase si na nové postavení zvykají. Existují senioři, kteří sami stáří neuznávají. Starým lidem se vyhýbají a vyhledávají společnost mladých. Ta jim umožňuje na stáří zapomenout.

„...mám vysokoškolské vzdělání. A důstojnost spojená s tím, co v životě děláte, s tou vaší pozicí, tak se vytrácí. A to mi říkají i jiní. Třeba ..., ta už je v důchodu dávno, a stále chodí učit. Ona mi řekne, že se snaží alespoň nějakou tu hodinu odučit, protože jinak by si připadala úplně vyřazená. A to já jsem se také cítila, když jsem odcházela do důchodu. Člověk se cítí takový už mimo. Ta společnost vás nepotřebuje. Už jste mimo. ...A další je to, že určití lidé tady ten věk, stáří, jakoby neuznávají. A to si myslím, že celospolečensky. Starší lidé nejsou v současné společnosti bráni tak vážně. Společensky staří lidé hrozně trpí. Vždyť se jenom koukněte, co toho dávají lidé na děti, do těch dětských domovů a tak. A na starý nepřispěje nikdo.“

„...člověk se o toto opravdu trochu obává. Ale nakonec jsem byla ráda, že jsem s prací skončila. Nakonec jsem to přivítala a v současné době jsem za to ráda.“

„No, abych pravdu řekl, tak si nestavím žádné vzdušné zámky o tom, že mě do konce života budou mít lidi za lékaře, když už budu jednou nohou v hrobě. Když přestanete profesi vykonávat, tak se určitě hodně změní. I ve vás. Začnete se stýkat trochu s jinou společností, začnete se víc věnovat rodině, teda dětem, vnoučatům. To je moje představa. Samozřejmě to neznám, že bych lidi ze zdravotnictví, které znám, opustil. Určitě bych se s nimi chtěl stýkat, dokud to půjde.“

Vyšší společenské postavení brání ostatním, aby se k seniorům chovali nevhodně. Ve stáří o ochranu cti danou společenským postavením přicházejí.

Situaci se snaží oddálit. Vykonávají původní povolání (v plném nebo zkráceném rozsahu), dokud jim to zdravotní stav umožní, nebo se snaží uplatnit dalším, pro společnost užitečným způsobem. Vykonávají činnost, kterou jejich věk umožňuje, která s jejich původním povoláním nesouvisela, ale činí je prospěšnými pro ostatní. Scházejí se s bývalými spolupracovníky. V poslední řadě ztrátu důstojnosti zásluh přijímají jako skutečnost a součást stárnutí.

„...to byla důležitá funkce a nakonec jsem dělala vrchní sestru. A určitě to bylo postavení, důležitá funkce, která mi uznání přinášela a já jsem byla velmi spokojená. A ten kontakt s těmi lidmi, na tom pracovišti, tak tohle by si nikdo nedovolil, to co je tady. ...já jsem udržovala kontakt s tím pracovištěm. A měla jsem přátele hodně ze zdravotnictví. A stále jsme kontakty udržovali. Také jsme chodily na babinec. A to trvá ještě dodnes. Já, tím, že jsem odešla z ... kvůli svému zdravotnímu stavu, tak už tam nedocházím. A teď už je to přece jen jiné. Teď už jste stará a jako starého člověka vás lidé berou.“

„...ale já jsem stejně pracoval, takže nemohu říct, že bych nic nedělal, že by to mé postavení úplně zaniklo, měl jsem vlastní zámečnickou firmu. Takže jsem jistě postavení zase měl. Už ne tak vysoké, jako tomu bylo za komunistů, ale i tak jsem byl spokojen, protože mě hodně lidí žádalo o pomoc.“

„No, tak poté, co jsem skončila ve škole, jsem od začátku věděla, že ze mě nebude pasivní důchodce. Nemohla bych zůstat doma. Asi bych se unudila. Mně nyní zabírá spoustu času pěší turistika, mám zkoušky vedoucího a dokonce výlety vodím. Máme výbornou partu, běžně s námi chodí lidé ve věku sedmdesát a i víc. Myslím, že vždy záleží na člověku, aby si podle svých možností zábavu na volný čas našel.“

„Tak já jsem hlavně do poslední chvíle se snažil něco dělat, abych takovou tu užitečnost pro společnost neztratil. A v současné době už nedělám. Teď už to nejde. Ale s tím se člověk musí vyrovnat. S tou změnou. To, že jsem lidem pomáhal, mi přinášelo i uspokojení, i tu důstojnost.“

Senioři, kteří v životě vysokého společenského postavení nedosáhli, ztrátu důstojnosti zásluh nepocítují. Jsou více orientováni na rodinu a péči o ni. Odchod do důchodu a více volného času ve stáří berou pozitivně. Mají možnost věnovat se aktivitám, na které neměli pro výkon zaměstnání čas. Nespatřují změnu pohledu ostatních na jejich osobnost, ani v postoji k sobě (v rámci důstojnosti zásluh).

„Myslím, že ani ne. ...Celý život jsem byl zvoníkem, staral se o kostel a faru a učil katechismus. ...Myslím si, že si mě i mé práce lidé vždy vážili. ...A váží si mě i nyní.“

„...spousta mladých lidí si uvědomuje, že já nemusím vstávat do práce, že si můžu dělat své věci, a ti mi to všechno závidí. Oni vědí, že já nemám žádné starosti a povinnosti a oni už se na tohle kolikrát i těší, a zákony nakonec udělají to, že oni už se toho možná ani nedočkají, a nebo, že jim důchod ani nedají. Takže mají vztek dvakrát.“

„Mně se život podstatně zjednodušil. Nemusel jsem pořád vstávat do práce a někam se honit. Konečně jsem si mohl přečíst knížky, na které jsem dřív neměl čas a čtu doted.“

Ztrátu společenských kontaktů tíživěji prožívají senioři bezdětní nebo senioři žijící mimo kontakt s rodinou. Senioři (zejména ženy) měli přátele mezi spolupracovníky. O kontakty s nimi s odchodem do důchodu a příchodem stáří přišli. Motivací dále se účastnit pracovního procesu u uvedené skupiny seniorů byla touha být v kontaktu s lidmi (přáteli):

„...člověk nemůže být tolik mezi lidmi. To mi chybí. Dřív jsem i v důchodu chodila pracovat. Nedělala jsem to kvůli penězům. Těch jsem měla dost. Dělal jsem to kvůli společnosti. Ted' jsem zavřená doma.“

„...vyřazení ze společnosti. A tím spíš, když není člověk mobilní a nemůže jít, účastnit se všelijakých takových přednášek, tak se cítím tak vyřazená, někdy.“

Senioři zapojení do života rodiny, vypomáhající dětem s výchovou vnoučat a lidé přirozeně vyhledávající samotu po udržování kontaktů s dalšími lidmi netouží. Odloučení od společnosti jim nevádí. Lidé s dostatkem zájmů a koníčků, na které potřebují klid, a lidé, kteří vedou duchovní život a věnují se modlitbám, jsou na tom podobně. Zmiňují, že více času měli v době, kdy sami chodili do práce. Jejich volný čas je maximálně využit a vyhovuje jim úzká společnost rodiny.

„Cha, někdy se mi zdá, že jsem měla víc volného času, když jsem chodila do práce. Jednak, když je člověk doma, tak musí uvařit, nakoupit, uklidit, vyžehlit. A navíc, všechno mu trvá déle, než když byl mladý.“

„Konečně jsem si mohl přečíst knížky, na které jsem dřív neměl čas a čtu doted'. Já se i teď, v sedmdesáti dvou letech zajímám třeba o jazyky. Mě zajímá spousta věcí. Mám teď čas na své koníčky. Od té doby, co mám vnučku, se tedy také musím starat o ni, ale stejně mi zbude spousta času, který mohu využít. Jsem teď moc spokojený. Dokud jsem pracoval, tak byl člověk každou chvíli na nervy, v práci zodpovědnost a vztahy na nic, takže já jsem rád za to, jak to nyní je. Teď už si řídím čas podle svého.“

„No, tak já tady teď žiji se svou přítelkyní. A jsem spokojen. Mám všechno, co potřebuji. Mám teplo, jídlo, pití, televizi a partnerku, se kterou si mohu popovídat.“

„...pomáhám teď dětem s výchovou..., to je vnučka. Takže mám o zábavu postaráno. A myslím si, že budu mít i do budoucna. Nerada bych zůstala bez využití. Chtěla bych být lidem a svým blízkým stále prospěšná. Vnoučatům pomáhat se školou a tak.“

„...jsem se svým časem spokojen. Každý den vyjdu do kostela, tedy v doprovodu sestry z Charity, sám už bych tam nedošel, ani kdyby to bylo dál. A potom se modlím růženec. Čekám, až přijdou děvčata s obědem. ...Nechtěl bych to měnit. ... Nic víc k životu nepotřebuji, než mít čas se pomodlit růženec.“

Dopad finanční situace na důstojnost z pohledu možnosti obstarat si všechny služby a potřeby se dotýkají seniorů pobírajících nižší starobní důchod (větší rozdíl mezi původním příjmem ze zaměstnání a starobním důchodem), potřebujících k uspokojení potřeb více sociálních služeb (nedostatečné krytí služeb z institutu příspěvků na péči) a opuštěných seniorů (absence vdovského či vdoveckého důchodu, hrazení nákladů celé domácnosti). Neschopnost finančně krýt služby, které by senior rád využíval, vede k nespokojenosti s využitím volného času u závislých na péči druhých osob.

„Dřív jsem měla víc peněz, ale měla jsem i víc vydání. Měla jsem na všechno. Potom mi to najednou kleslo a bylo to špatné. A i teď, když беру tu sociální pomoc, ty příspěvky, tak i tak, musím sem tam sáhnout do peněz. Já tedy mám peníze po sestře. Ale kdybych neměla, tak by to byl bídný život. Je to hodně o tom, že když jsem sama, tak nemám vdovecký důchod a také všechno v domácnosti musím platit sama. Kde jsou dva lidé, tak se mohou o výdaje podělit. A když najdu člověka, který je ochotný pro mě něco udělat, tak mu to i ráda zaplatím. Já na penězích nesedím. Nestýskám si, ale často vyjdu na doraz. A kdybych neměla tu jistotu ve spořitelně, tak bych se cítila nedobře, nejistě. Každý rok je něco zdraženého. Byly by určité věci, které bych si dovolit nemohla.“

„Snažila jsem si na důchod něco naspořit a zatím utrácím víc, než dostanu. Člověk by se měl připravovat na změny, které v životě přijdou, a důchodový věk je takovou změnou. Při dřívějším běžném soužití více generací asi i takové poznání, co život přináší, bylo přirozenější. Dneska to vypadá, že mladí jsou přesvědčeni, že mladí budou navždy. Ale já si ještě pamatuji, že jsem o moc jiná nebyla.“

„...služby jsou placené. Já mám pečovatelky, ty pracují jenom do čtyřech hodin, a já, kdybych si měla dovolit ještě nějaké procházky, tak si to nemohu finančně dovolit. Ty služby jsou, ale člověk si je nemůže tak moc dovolit. A nebo zase chtějí pravidelně docházet, a když chcete vy, třeba na celý den, někam vyrazit, třeba tady do sladovny na výstavy, představení. S tím nejsem spokojená. Člověk nemůže využívat svůj volný čas, jak by chtěl.“

Senioři žijící v páru, se svou rodinou a senioři s vysokým příjmem v období dospělosti, kterým byl důchod navyšován s valorizací důchodů, vycházejí finančně lépe. Poukazují na skutečnost, že se mají lépe než v dospělosti.

„S penězi vycházím dobře. No, dobře, počítám.“

„Já jsem na tom finančně snad lépe, než když jsem pracoval. Když jsem z technické funkce přešel na dělnickou, tak jsem dělal za pár šupů. Já teď beru přes deset tisíc korun. To když to vezmu, tak ti chudáci, co dělají někde támhle v supermarketu, neberou ani to a lítají jako blázni. No. A já se můžu válet.“

„Vycházím. Moc dobře. Byt je náš a navíc nás tady žije několik, takže se o náklady podělíme. Já si nemohu na peníze stěžovat.“

„...moje práce nikdy nebyla příliš dobře placená, takže když jsem šel do důchodu, tak se moje finanční situace v mnohém zlepšila.“

„Tak já mám naštěstí peněz hodně, protože jsem celý život dělal ve státní službě. Ale nechtěl bych být v kůži dnešních mladých lidí, protože je v současné době velká nejistota.“

Prožívání důstojnosti zásluh se liší generově. Muži kladou na důstojnost spojenou se společenským postavením větší důraz než ženy. Pro ženy je více než společenské postavení důležitější prospěch a užitečnost pro rodinu. Podílení se na životě rodiny je plně uspokojuje. Pro ženy je takové postavení a uplatnění stejně důležité jako pro muže uplatnění v postavení společenském. Ženy v životě nedosáhly takového společenského postavení jako muži. Pokud ve stáří vykonávají původní zaměstnání, je to z důvodu udržení společenských kontaktů. U mužů je při rozhovorech patrná tendence vracet se v pohledu na svou důstojnost k dospělému věku. Stáří jakoby nevidí a žijí v tom, co bylo dříve, jaká důstojnost jim byla přisuzována v souvislosti s výkonem jejich povolání. Vykonávají-li ve stáří původní povolání, činí tak z důvodu uchování důstojnosti zásluh.

4.3 Důstojnost mravní síly

Nejčastější mravní hodnoty seniorů jsou slušné chování k ostatním lidem, pravdomluvnost, poctivost, skromnost, spravedlivost, uctivý přístup ke všem lidem bez rozdílu, slušné jednání, dodržování osobních zásad a u věřících dodržování Desatera.

„...hlavně chovat se slušně k ostatním lidem. Nepřehlížet je, když se jim něco stane, nebo když potřebují pomoci. Potom nepodvádět, nelhat, nekrást. Být spravedlivý k dětem i ostatním lidem.“

„Poctivost, slušnost, skromnost.“

„Dodržování určitých zásad, hlavě těch, které byly spojeny s žitím Desatera, pro mě bylo vždycky hodně důležité.“

„V první řadě jsem zvyklá na slušnost, nemám ráda vulgárnost, a takže potom, kdybych se dostala do společnosti lidí, kteří si v těch hrubých výrazech libují, tak to mě odpuzuje.“

„...spravedlivost, pravdomluvnost. Když mohu, tak se snažím pomáhat. Snažím se k lidem chovat s úctou a slušně. Snažím se, abych nikdy nikoho neupřednostňovala před tím druhým.“

„...léčit všechny lidi stejně, pomáhat jim, sdělit jim všechny důležité informace a chovat se ke každému uctivě, ať už je s ním cokoliv.“

V současné době došlo k velkému morálnímu propadu. Nejvíce skutečnost pociťují velmi staří senioři vyrůstající v době první republiky, kdy morálka a mravní výchova byla vyučována na školách a musela být dodržována. Senioři, kteří se narodili v období druhé světové války a vyrůstali v komunismu, na dodržování mravních zásad tolik nelpí a morálka současných mladých lidí se jich tolik nedotýká. Senioři obecně nesouhlasí s neochotou dětí postarat se o rodiče ve stáří.

„Tyto hodnoty se úplně vytratily. Co tedy já přijdu s mladými do styku, nebo co slyším od svých přátel. Dělá se mi z toho špatně. Možná že jsem náročná.“

Možná jsem baba, která odsuzuje mládí, ale podle ostatních, když jiné babičky jsou neumyté, počůrané a každému je to jedno a mají rodiny a ty se o ně nepostarají...“

„Já jsem tak otrávený současnou chamtivostí a lidskou bezohledností a touhou po mamonu, že tyhle ty morální hodnoty jsem už úplně odsunul a už kašlu i na bonton, na vzhled, na tohle to všechno, už jsem jak bezdomovec. Vidíte, že se ani neholím, nestříhám. Žena mně za to nadává.“

„Věčně jsou napítí, popelnice poválené, popelnice zapálené. Nemají žádnou úctu k věcem.“

„Když někdo dříve upadl, tak ten za ním ho zvedl. V současné době jej překročí a jdou dál. Mladí lidé v současné době upadají do osidel těch, kteří na ně mají šatný vliv. Finanční prostředky si někdy obstarávají tím, že kradou a tak.“

„Mravy jsou v současnosti uvolněné. Výchova je volnější. Rodiče dovolí svým dětem věci, které bychom si my za svých mladých let nedovolili. Když za mého dětství někdo urážel svého učitele, tak by ve třídě těžko zůstával. A navíc, rodiče by stáli při něm. Nyní se rodiče proti vám postaví a to podkopává autoritu vyučujících. Ale není to jenom o autoritě. Takové chování je i mezi žáky navzájem. Žáci se navzájem různě šikanují. Slabší jedinci to mají v současné době mnohem těžší. Mezi lidmi se vytrácí solidarita a ta vede ke ztrátě důstojnosti těch, kterým je ubližováno. Jsou to jak děti, mladí lidé, tak starší lidé. Řekla bych, opravdu ti, kteří jsou slabší. Současná společnost se naučila využívat agresivitu. Kdo nemá ostré lokty, ten neuspěje. Já to řeším tak, že si hledám společnost, která mi vyhovuje a ve které mám jistotu. Ti, kteří nemají na výběr, jsou na tom hůř.“

Důvodem morálního propadu v současnosti je podle seniorů několik těžkých období, kterými musel náš lid projít od druhé světové války do současnosti. Prvním je pro ně příchod socialismu a popření hodnot křesťanských. Druhým je přechod k demokratické společnosti a touha podobat se Západu, neschopnost lidí chápat demokracii správným způsobem a chování

politiků, které je nevhodným vzorem pro mladé. Degradaci slušného chování dávají za vinu i výchově v rodině.

„...čtyřicet let toho komunismu, který jsme prožili. To bylo takové uvolnění pro tu morálku, i když tam byl zase takový ten prst politický zdvižený. A dnes v té demokracii není ani to. A každý si tu demokracii představuje jinak. Já tedy tomu nerozumím, ale můžu říct, že je to moje domněnka, a nejen domněnka, ale fakt, že tím ta výchova utrpěla, že ty rodiče dávali přednost svým nějakým choutkám a těch dětí si tak nehleděli.“

„...tady ta doba nemůže říci, že by byla morální. Nejhorší je, že každý tu demokracii bere úplně jinak. My jsme ve škole morálku probírali. Demokracii lidé špatně chápou. Tohleto, každý si myslí, mohu si dělat, co chci, ale kam by to vedlo?“

„Je to nepřízeň osudu, která se naší vlasti stala. Byla tu válka, Němci, pak přišli komunisté a nakonec zlo Západu. Víra a její hodnoty se vytratily. Málo dnešních lidí je doopravdy věřících. To, že někdo chodí do kostela, to ještě neznamena, že má pravou víru. Jeho pravdivost začíná a končí u zpovědi. Lidé si v současné době neuvědomují pravé hodnoty. Nevím, jak bych vám to přiblížil. Oni si myslí, že činí v souladu s přikázáním, ale není tomu tak.“

„Nic mladým lidem nezazlívám. Oni se narodili do této doby. Stydět by se měli ti dospělí, kteří je vychovávají a kteří jsou nyní třeba ve vládě. Ti jsou horší než ti mladí. Mladí ať se vydovádí, ale oni, oni by měli jít příkladem. A jdou. Je to sebranka sprostáků, která lid akorát uráží svým chováním.“

Východisko ze situace vidí ve výchově uvnitř rodiny.

„Kdyby rodina byla rodinou. Aby matka měla na výchovu čas, aby nemusela honit peníze a kariéru. Aby měla na ty děti čas.“

Dodržování mravních zásad seniorům přináší úctu nejen ostatních. Mohou si vážit sami sebe i v případě, že s nimi ostatní nesouhlasí. Důstojnost mravní síly je silnou, ale pro ostatní skrytou formou důstojnosti. Projevuje se v případě,

že druzí seniora znají lépe a dokáží si jeho morální sílu uvědomit. Ostatní ohodnotit sílu mravních zásad nemohou a větší roli pro ně hraje důstojnost zásluh.

„Lidé si vás váží, když ví, že se k nim chováte slušně nebo jim nijak neškodíte.“

„Jednak mě, a jednak si vás váží ostatní proto, že vy se chováte rovně. Lidé vědí, co od vás mají a mohou očekávat. Vědí, že se před vámi nemusí s něčím ukrývat, protože nepůjdete a neřeknete to hned někde za rohem.“

„No, to víte, že jo. Lidé si vás váží, když ví, že se k nim chováte slušně, nebo jim nijak neškodíte.“

„...není tak vidět. Vidět je vaše profese, ta je pro ostatní nejdůležitější. Ale myslím si, že i ta morálka hraje určitou roli.“

Dodržování mravních zásad přináší seniorům uspokojení sama ze sebe a jistotu, že jejich konání je správné. Znají vlastní cenu.

„...já svoji cenu znám. Já žila celý život poctivě, dodržovala jsem určité zásady a dodržovat je budu, dokud se mi to v hlavě nepomotá.“

„Ano, rozhodně. Můžu si vážít sama sebe.“

„Když věříte, když žijete pravým životem, tak vás nemůže ovlivnit to, jak na vás koukají ostatní. Za komunismu na nás komunisté koukali skrz prsty. Byli jste pro ně nebezpečí. A nepřestal jste si vážít sám sebe jenom proto, že jste nebyl jako oni. Kdyby takto člověk přemýšlel, musel by se měnit s každým režimem. To bych považoval za nedůstojné. To, že by si člověk nedokázal vážít svých hodnot.“

„...ano ...mnohdy ty lidi to třeba nemyslí popravdě. Kdežto já se znám.“

Této skupiny seniorů by se dotýkalo, kdyby museli mravní hodnoty porušit. V žádném případě by je nevyměnili za vyšší společenské postavení ani další výhody, obzvláště, kdyby tím měli někomu ublížit. Donucení k porušení mravních zásad by nesli těžce. Nedokáží zhodnotit, do jaké míry by byli schopni se za své zásady postavit. Někteří by se jich nevzdali nikdy.

„Kdyby mi hrozila smrt, tak asi ne. Ale zároveň bych nemohla nikoho třeba zabít. To bych si potom v životě neodpustila. To je těžké. Něčeho by se člověk vzdal, ale spíš by to člověka trápilo. Nedokážu si představit takovou situaci.“

„Asi jenom v případě, kdyby se ke mně choval někdo hrubě a netaktně a to by mi ještě musely rupnout nervy. Nikdy bych tedy nelhala, kdybych tím měla někoho druhého poškodit.“

„Ale kdepak. Ty budu prosazovat vždycky, i kdybych měla miliony. To se vždycky vyplatí“

„Když tady byli ti komunisti, tak se s tím člověk sice trochu schovával, ale podle příkázání žil svůj život dál. A byla to vůbec těžká doba. Věřící člověk jim byl trnem v oku. Určitě jsme o víře tolik nemluvili, nebo mluvili, ale jenom před těmi svými. Ale svou práci jsem vykonávat nepřestal. Ani jsem svou víru neopustil.“

„...dříve ani v mládí člověk nebyl sprostý, ani kdyby byl pozlobený. Já, když jsem zaklela, tak jsem si to potom vyčítala. A já tím, že jsem věřící, tak jsem se z toho zpovídala.“

Senioři aktivní, jejichž vnímání důstojnosti je doposud ovlivněno důstojností zásluh, si nejsou jisti, zda by si dokázali bez uznání ostatních důstojnost mravní síly udržet. Situaci si buď nedokáží vybavit, nebo je pro ně důstojnost zásluh prozatím důležitější než důstojnost mravní síly.

„...podle toho, čeho by se ta úcta či neúcta týkala. Kdyby si mě lidé nevážili jako učitelky, považovali mě za špatnou, tak bych o tom asi přemýšlela a ztrácela bych jistotu. Kdyby mě lidé považovali za dobrého člověka, který dobře vykonává svou práci, určitě by mi to na sebevědomí a sebeúctě přidalo. Stejně tak by tomu bylo v rodině. Když vím, že si mě děti váží a že jsou rádi že mě mají, tak je to pro mě krásné. Jsem si jistá sama sebou. Kdybych ale od dětí cítila opak, bylo by to pro mě velmi bolestivé. Určitě bolestivější, než kdyby se mnou nesouhlasili třeba lidé z turistického kroužku.“

„Málo. Myslím si, že hodně málo. Že tady sice zůstane to, že jste byl pro lidi významný v dospělosti, ale bylo by hodně ponižující, kdyby tady ta úcta ke člověku zmizela. Člověk vždy musí mít trochu úctu těch druhých. Bez té to nejde.“

Existuje skupina seniorů, která dodržování mravních zásad hodnotí jako zbytečné. Jde o osoby pohlížející na svět materiálně, nevěřící a osoby zklamané životem, které si neváží samy sebe. Do jisté míry jsou ovlivněny komunistickým režimem, jeho hodnotami, výchovou a zkorumpovaností tehdejšího i současného politického a společenského systému. Ti lidé jsou ochotni překročit dodržování společensky uznávaných mravních zásad pro získání společenského prospěchu.

„...ty morální hodnoty jsem už úplně odsunul a už kašlu i na bonton, na vzhled, na tohle to všechno, už jsem jak bezdomovec. Vidíte, že se ani neholím, nestříhám.“

„Kdybych býval měl možnost, jako měli bývalí komunisti, velký komunisti, kteří dělali ředitele podniků, kteří měli příjmy několikanásobné. A dneska máte zase milionáře. Kdybych měl šanci se k tomu dostat, tak bych se nebránil ničemu. Je pravda sice, že bych třeba nikoho nezabil nebo tak, ale pokud bych tím nikomu neublížil, tak bych si nahrabal, když mohou mít jiní. Kašlal bych na každého a koukal bych urvat taky kus. Jako ti v té kuponové privatizaci. Ti si nahrabali a ostatní z toho neměli nic. Nikoho bych tedy nezabíjel. Šel bych k tomu majetku tak jako slušný člověk, i kdybych věděl, že je to třeba podvod. Já bych si prostě řekl, že když to neurvu já, tak jsem vůl, protože by to urval někdo jiný. A k tomuto názoru dojde každý třetí. Může se modlit, může mít morální zásady, jaké chcete, všechno se v současné době bere tak, aby se člověk dobře najedl a měl se dobře. No, je to tak? ...Mravnost v současné době nemá smysl. Nic vám nepřinese. Leda tak bídu. Rozhodně ne uznání a úctu.“

Senioři považující dodržování mravních zásad za zbytečné si nedokáží vážít sami sebe bez úcty ostatních. Upřednostňují důstojnost zásluh

nad důstojností mravní síly. Ztráta společenského významu je pro ně hlubokým zásahem do důstojnosti.

„Ne, to už je člověk odpad. Zamést a uklidit. Pokud člověk pro ostatní nemá smysl, tak to už není život.“

„No, myslím si, že aby si lidé člověka vážili, tak by jim měl být nějak prospěšný a také by si měl lidí vážit. Já jsem s tím zatím neměl žádné problémy. A kdyby si mě lidé nevážili, tak by to bylo těžké.“

„...hodně málo. Že tady sice zůstane to, že jste byl pro lidi významný v dospělosti, ale bylo by hodně ponižující, kdyby tady ta úcta ke člověku zmizela. Člověk vždy musí mít trochu úcty těch druhých. Bez té to nejde.“

Senioři se s přibývajícím věkem stávají více věřící. K víře je vede těžkost života ve stáří. Setkávají se s úmrtími blízkých, přicházejí do konfrontace s otázkou smrti a jsou vystaveni samotě. Jejich víra souvisí s dodržováním morálního hodnot. Dává jim sílu snášet útrapy života.

„Když je člověk starý, tak už potřebuje něčemu věřit. V mládí je to jiné, jste tak jako ponořená do toho života. Ale ve stáří začínáte myslet jinak. Jako byste potřebovala něco, co má větší smysl.“

„Starší člověk víc o věcech přemýšlí. A s tím to všechno souvisí. A má také na pána Boha a na modlitbu více času.“

„Jsem věřící, do kostela chodit nemohu, ale svoji duši očišťuji zpovědí. A řeknu vám, kdy jsem se k tomu tolik upnula. Po smrti manžela. A je to způsobené tím, že jsem byla postižená a i já dnes dovedu pochopit člověka, který neunese tíhu své bolesti a sáhne si na život. Dneska ho dovedu pochopit, protože to jsou situace, na které by si člověk nikdy nepomyslel, že se mu budou honit v hlavě. A modlitba mi pomohla.“

Z pohledu gender jsou ženy více pro dodržování mravních zásad než muži. Pro muže morálka ani víra není tak důležitá. Jejich důstojnost je silnější v oblasti důstojnosti zásluh, kterou si uchovávají do pozdního věku a neustále se k ní

vracejí. Seniorky jsou ve stáří více nábožensky založené. K náboženskému životu nacházejí vztah i v případě, že v dospělosti věřící nebyly. Dokáží si vážit samy sebe bez úcty ostatních. Znají svou cenu založenou na síle morálních hodnot. Lépe se vyrovnávají se situací, kdy se důstojnost zásluh rozplyne a je třeba hledat hodnoty nové, které důstojnost člověku zaručí (hodnoty morální, víru).

4.4 Důstojnost osobní identity

Pohled seniorů na svou osobnost se různí u odlišných věkových skupin. U mladých a starých seniorů se méně projevuje změna životního stylu a změny spojené se stářím. Mladí senioři se za staré nepovažují. Stáří podle nich přichází se zhoršením zdravotního stavu a nárůstem závislosti na péči druhé osoby. U velmi starých seniorů je pohled odlišný z důvodu změny a zhoršení zdravotního stavu. Staří senioři tvoří přechodovou skupinu mezi výše uvedenými. Na důstojnost osobní identity má vliv hodnocení vlastního života. Senioři kladně hodnotící prožitý život a mající na uplynulý život příjemné vzpomínky, k nimž se mohou vracet, mají ve stáří pozitivní sebehodnocení. U seniorů bez uspokojení z prožitého života je to naopak. Stáří hodnotí negativně.

„Ani teď si nepřipadám stará. Myslím, že v šedesáti osmi letech člověk ještě není starý. A dokud má dost sil, tak není starý ani v osmdesáti. Být starý pro mě znamená být neschopný. Závislý na ostatních. A to já nejsem. Já si všechno udělám.“

„No, já jsem do padesáti let sportovala. Potom jsem to pověsila na hřebíček a potom jsem pěstovala pěší turistiku. A když jsem ovdověla, tak jsem celou dobu až do mého postižení cestovala. A to mě naplnilo. Ty vzpomínky tady jsou. Na obrázky se bohužel nemohu podívat.“

„...tak uvědomuji si, že spoustu věcí už nemůžu. Třeba řídit auto. Jenomže s tím člověk nic nenadělá, to nikdo neovlivní. Nekoukám kvůli tomu na sebe nějak hůř nebo tak.“

„To víte, že jo, to se všechno změní. Já někdy tady pobrekávám, říkám si, jsi odkázána na cizí lidi. Už si ani nedokážeš dojít otevřít.“

„Ano, určitě. Člověk se neustále mění. A musí přehodnocovat svůj život. Nemůže lpět na tom, co bylo. Já třeba teď vím, že práce, která mě v dospělosti uspokojovala, už by mi teď nevyhovovala. Tak dělám něco jiného, co mě také uspokojuje. Člověk musí hledat stále nové cesty, aby jeho život neztratil význam.“

Vědomí vlastní ceny a sebeúcta u seniorů bývá více snižována s přibývajícím věkem. Na sebehodnocení se odráží schopnost činit běžné úkony péče o domácnost a péče o svou osobu, včetně fyzického a duševního chování. Sebeúcty se dotýká chování mladších, u osob závislých na péči a žijících v pobytových zařízeních chování pracovníků zdravotní a sociální sféry, se kterými přicházejí do styku. Samostatní (mladí) senioři neshledávají v této oblasti žádný problém.

„...je to hodně ten úbytek síly. To, že už si nemůžete pomalu nic udělat sama. Že jste závislá na ostatních a musíte je žádat o pomoc, že u nich to už není samozřejmostí, aby vám řekli, nepotřebujete s něčím pomoci. Já nerada někomu něco nakazuji. Raději bych byla, aby to šlo ze strany těch druhých. A to se týká i pečovatelky. Člověk by řekl, že když má školení, na tu pečovatelku, tak že bude vědět, co všechno by měla udělat. Mně je hloupé jí říkat, aby to a to vyklepala a aby vyluxovala i v těch rozích. To je mi jako nepříjemné. Nerada to dělám.“

„...já hodně špatně vidím. Mám to všechno ve tmě. Já, kdybyste neměla světlý obličej, tak vás ani nevidím. Víte, jak mě je nepříjemné, když s někým hovořím a ani se mu nemohu podívat do očí? A člověk ani neví, jak vypadá, jestli si nedal něco poruby nebo není špinavý a je vám to všechno tak blbé (paní pláče). Omlouvám se. A nevíte, jak se na vás lidé dívají.“

„...jak mi ta paměť vysazuje. To mě tak štve.“

„...když se na vás někdo rozkřikne, že on má pravdu a přitom to také tak není a on si stojí za svým, to si někdy připadáte jako blázen. ...Sousedka, ta ne, ani by za ní člověk nešel, protože by se bál, jestli ji neobtěžuje.“

„...on mi napsal léky a všechno, a když jste se s ním chtěl nějak bavit, ... že už musí jít a otočil se zády a šel. A ani nepozdravil. Nezájem. A nejen to. Z toho člověk necítil pouze to, že je starý, ale i to, že není jeden z nich, že je až na tom druhém schodu a on je na tom prvním, protože on měl vysokou a já jenom střední, měl jsem jenom čtyři roky průmyslovky.“

„...řekl jsem mu, že s ním potřebuji o něčem mluvit, že ať si tam na chodbě sednu a deset minut počkám, že on za mnou za chvíli přijde. Já jsem vám tam čekal přes půl hodiny a on nepřišel. Vůbec se se mnou nebavil, nakonec.“

„Zaťukaly jsme na dveře, nikdo nešel, tak jsme se posadily na židle, co tam byly přede dveřmi. No a vedle povídaly dvě úřednice. Tak jsme tam seděly přes půl hodiny, ty úřednice se tam pořád vybavovaly, a když skončily, tak každá šla do těch svých dveří. A představte si, že ta jedna byla ta, co jsme na ní klepaly, ony stály kousek od nás a nemohly přestat a jít nás vyřídit. Já už myslela, že tam nevydržím. Neřeknu, kdybych byla mladá, ale oni vidí starého člověka a nejdou k němu. Tak to se mně tenkrát dotklo.“

„...to chování dětí ve škole. Ty děti vás ke konci už vůbec neuznávaly. Člověk si někdy připadal jako vzduch. Jakmile jste měla jednoho, který snížil vaši autoritu, začínali to chytat i ostatní. Bylo to hodně těžké. Doslova mě to ničilo.“

Senioři závislí na péči druhé osoby a navštěvující zdravotnická zařízení se častěji setkávají s prožitky studu než senioři, kteří těchto institutů nevyužívají. Jde o situace neochoty spolupracovat se seniorem, nevhodného oslovení a nepřiměřeného jednání, které je způsobeno stereotypy spojenými se stářím (starý člověk špatně slyší apod.).

„V nemocnici, když jsem byla na té ortopedii, tam to bylo hnusný. Tam vůbec nedělali svojí práci. Tam si řekli, ať nám dají báby svatý pokoj. A dokonce to tam řekla jedna přímo na chodbě.“

„...když jsem byl v nemocnici a dělali mi EKG, a ty sestry se mě tam ptaly, nějaké otázky mi tam dávaly, a hulákaly na mě. A já jim tam povídám, nekřičte

na mě, to že jsem starý, ještě neznamená, že jsem hluchý, já vás slyším dobře. Tak sklaply.“

„...když mě v nemocnici řeknou: „Dědo, pojd' sem.“ To se taky stalo. „Dědo, pojd'te na rentgen...“ Nebo tak něco. To je blbé, to se cítíte také hrozně trapně. To je, jako by vám bylo třeba devadesát devět. Měli by vám říkat pane.“

„Naši vedoucí politici si berou takové platy a někteří lidé, i tady v domově, sotva zaplatí nájem, léky a další věci.“

Senioři jsou si vědomi, že k situacím snižování autonomie ve stáří dochází. Jedná se o případy, kdy děti seniora rozhodují o jeho osudu, o tom, jakých využije služeb a zda bude nadále setrvávat v domácím prostředí či nastoupí do domova pro seniory. Přizpůsobení se režimu domova je v takovém případě pro seniory mnohem těžší. Často se s ním neztotožní. Senioři svou životní situaci projednávají s rodinnými příslušníky a dají na jejich názor více než v dospělosti. Situace, ve kterých by rozhodli odlišně, přejdou s odůvodněním, že nechtějí dělat problémy a raději se přizpůsobí. Vše z výše uvedených zjištění se týká seniorů ve vyšším stupni závislých na péči druhé osoby. Mladí, fyzicky i duševně samostatní, finančně soběstační a aktivní senioři výše uvedené situace neznají.

„...rozhodovala jsem si sama. Samozřejmě i po rozmluvě se synem, protože chci slyšet jeho názor na to.“

„...spíš couvnu. Nerada vyvolávám konflikty. Raději se v určitých věcech přizpůsobím. Není to jako doma.“

„...máte i lidi, kteří se pro to sami nerozhodnou. Kterí dají na to, co řeknou děti. Oni to s nimi taky třeba myslí dobře, ale jakmile o tom nejsou přesvědčeni ti staří, tak se s tím potom ani nesmíří.“

„Dokud je člověk trošku pohyblivý a může se opatřit, dojít si na ten záchod, a aby nikoho nepotřeboval, protože to je z toho to nejvíc ponižující, když si nemůžete udělat tady tu potřebu, jste v tom odkázána na druhé. Tak to bych to nechala na jeho rozhodnutí. Až teprve, kdyby byl opravdu nemohoucí, Tak by mělo mít větší váhu rozhodnutí ostatních.“

„...dcera potom rozhodla, že ji dá do domova. ...Dodnes, po dvou letech, si tam nezvykla. ...potřebuje hodně soukromí a hodně času. ...Měla ráda, když bylo po jejím. V domově, tam se musíte tomu režimu přizpůsobit. Navíc jí je líto, že vše, co jí domov připomínalo, tam muselo zůstat. Mohla si tam vzít jenom pár maličností. A to jsou další a další věci. Strava jí nedělá dobře, přináší ji studenou a nevím co všechno. A nejhorší na tom je, že pak za vámi přijde i ta dcera, s brekem, že tam tu svou matku neměla dávat. A už neuděláte nic. Stěhovat tyhle lidi na další nové místo, to by jim akorát přihoršilo.“

Obecně senioři nesouhlasí s tím, aby za starého člověka rozhodovali příbuzní. Variantu připouští v případě, kdy by senior byl natolik duševně postižený, že by nedokázal odhadnout situaci a hrozilo mu bezprostřední nebezpečí ublížení na zdraví. Pokud senior situaci zhodnotit dokáže, má nárok zůstat v domácím prostředí a rozhodovat o svém životě i v případě, že zde jistá rizika existují. Názoru a přání seniora by se měla rodina přizpůsobit. Senioři vychovali své děti. Poměrnou část svého života věnovali péči o ně. Děti by jim měly vděk vyjádřit péčí ve stáří. V celé záležitosti by mělo dojít k takovým změnám na společenské úrovni, aby rodinám, kde senioři jsou, byly poskytnuty státem důstojné podmínky k životu, pokud ty rodiny o starého člověka pečují. Podmínky v současné době považují za nevyhovující. Vedou k častější hospitalizaci seniorů a jejich umisťování do pobytových zařízení. Neochota dětí postarat se o rodiče seniory uráží, pokud k tomu děti mají podmínky. Pokud takovou možnost děti nemají, je pro ně odchod do rezidenční péče samozřejmý (přijatelný).

„Pokud chce starý člověk zůstat doma, tak by měl zůstat doma. A pokud už není schopný, tak by se rodina měla snažit, aby mohl doma být a měla by se o něho nějakým způsobem postarat. Měli by se přizpůsobit, protože je ten starý člověk vychoval a oni by se za to o něho měli postarat.“

„Názor starého člověka a jeho rozhodnutí musí děti brát v úvahu. Mladí by si měli uvědomit, že je rodiče vychovali. Neměli by s nimi nakládat jako

s obnošeným kabátem, který se mi nehodí, tak ho vyhodím, protože mi překáží ve skříni. Je to o vděku. Já dal dceři byt a ona mi za to řekne, že mám jít do domova důchodců. Já jsem ho mohl prodat, mohl jsem mít miliónek a mohl jsem se třeba koupat někde na Havaji a koukat na holky, jak tam chodí v trávových sukýnkách. No. To je vděk dětí, toto. ...Dcera tady se mnou žije, byt je její, ona se se mnou akorát tak hádá, nadává mi dědku starý, a to je nějaká uctivost? Ona by mi měla sloužit za to, že jsem se o ní v dětství a dospělosti postaral, že jsem jí zaplatil školy, ale to jsem stále špatný. Jakmile jste někomu na obtíž a nehodíte se mu, tak je zle. Není žádná tolerance mezi mladými lidmi k těm starým.“

„Dokud je člověk trošku pohyblivý a může se opatřit, dojít si na ten záchod, a aby nikoho nepotřeboval, protože to je z toho to nejvíc ponižující, když si nemůžete udělat tady tu potřebu, jste v tom odkázána na druhé. Tak to bych to nechala na jeho rozhodnutí. Až teprve, kdyby byl opravdu nemohoucí, tak by mělo mít větší váhu rozhodnutí ostatních. Ale zároveň, myslím si, že do domova by lidé měli chodit opravdu v těch nejkrajnějších případech. Nejdříve by mu měli ostatní nabídnout pomoc, a vyjádřit mu, že mu tu posluhu rádi udělají.“

„Já osobně bych bojovala o to, aby společnost vytvořila takové podmínky, aby se ta rodina postarat mohla. Když má žena dítě, tak také může být na mateřské, aby se o něj postarala. Tak by to mělo být tak, aby se mohla postarat i o starého člověka a to tak, aby tím ani ona netrpěla. Víte, dnešní vláda si neuvědomuje, že každý z nich také jednou bude starý a bude tu pomoc potřebovat.“

Pro seniory méně se účastníci společenského života se svět stává nepřehledným. Dění ve světě a jeho tempo považují za příliš rychlé. Ztrácejí přehled o současných stále se měnících zákonech. Jsou raději, když už se do uspěchaného dění ve světě zapojovat nemusí.

„...je pravda, že jsou věci, kterým už nerozumím. Ze kterých už člověk vypadl. Ty zákony se teď hodně mění. Každou chvíli je něco jinak. Ale protože se přece jen snažím sledovat tu televizi, tak toho ještě hodně vím.“

„A způsobené je to takovým tím hrozným spěchem. A těmi vymoženostmi, jako jsou internety a tak dále. Ten život je tím strhnutý do takového shonu velkého a ti mladí z života potom nic nemají.“

„...chtěla bych to poznat, vidět to, kdybych měla možnost, ale nechtěla už bych v tom žít.“

Jednání na úřadech a neochotu úředníků seniorům vysvětlit situaci senioři ponejvíce neznají. Ti, kteří se aktivně účastní společenského života a jednají na úřadech, se s tím nesetkali a ti, kteří sami osobní záležitosti vyřizovat nemohou, sdělují, že jim při vyřizování pomáhá osoba blízká, pečovatelka nebo sociální pracovnice zařízení, které je má v péči nebo ve kterém žijí.

„...tak já po úřadech moc nechodím. Spíše do banky. A musím říct, že mi vždy všechno vysvětlí. Že tomu rozumím.“

„...já už jsem starý člověk a já si světa venku moc nevšímám. Nezajímá mě to. Co potřebuji, mi vyřídí sestřička.“

„...ne, tolik už do toho nepřijdu a tady mám všechno, co potřebuji.“

Senioři si uvědomují svou důstojnost spojenou se životními zkušenostmi. Vědí, že mladí lidé je nemají. Mállokteří senioři mají možnost zkušenosti mladším předávat. Pokud k tomu dochází, je to u mladších seniorů, kteří pracují, nebo jsou jinak aktivně zapojeni do společenského života (předávají zkušenosti ponejvíce profesní), nebo u seniorů, kteří mají rodinné zázemí a kde je dobrá komunikace mezi generacemi. U starých a velmi starých seniorů se setkáváme s nepochopením ze strany mladých a postojem, že od dob mládí seniorů se příliš změnilo, než aby jejich názory mohly být brány jako poučení.

„Ty tady to vůbec nezajímá. Těm, když něco řeknete, tak si tak akorát myslí, že je chcete poučovat a ještě by se s vámi začali hádat. A to člověk nemá

zapotřebí, někomu něco vykládat jenom pro to, aby na něj byli potom drzí. ...rozhodně jim nic neradím. Kdyby potřebovali, tak si pro radu přijdou.“

„To je absolutní nezájem.“

„No, v současné době už to není tolik možné. Když jsem ještě učil děti katechismu, tak to určitě ano. Nyní už moc nevycházím z domu. A protože jsem sám, tak už svůj příběh moc vyprávět nemohu.“

„Těžce. Nechtějí to slyšet.“

„Tak teď možnost nemám, protože s mladými lidmi nejsem. Syn bydlí daleko. A nikdo jiný tady není, kdo by se ptal nebo tak. Když jsem byl dospělý, tak jsem předával. To je jisté.“

„Já ano. Mám výborné děti, které rády poslouchají mé vyprávění. Užijeme často hodně legrace. Jsme dost společenší a máme se rádi. A rádi se posloucháme. Můžeme si říci o čemkoliv. A tak jsem to měla i se svou maminkou.“

„...Tak zkušeností, těch mám ze života spoustu. Jak těch pracovních, tak těch životních. A zkušenosti předávám prakticky každý den. Svým pacientům, kterým radím a pomáhám.“

Vnímání seniora jako člověka zasluhujícího úctu pro moudrost a životní zkušenosti se zlomilo v poválečném období. Senioři dospívající za období první republiky si ctili starých lidí a bylo pro ně samozřejmostí jejich rady vyslechnout. Byli k tomu vychovávaní. Nebyl tolik patrný technologický rozvoj, který by vytvářel propast ve vnímání světa mezi mladými a starými. V období komunismu se na zkušenosti starého člověka již tolik nehledělo. Ale situace byla stále ještě jiná. Starý člověk byl pro své názory více vážený. Vše změnil rychlý technologický rozvoj současnosti. Mladí senioři již poukazují na skutečnost, že tolik ke starým lidem pro radu nechodili.

„Měla jsem jednu babičku, tu jsem strašně milovala. Co nemohla vědět maminka, s tím jsem chodila k babičce. U dnešních lidí si myslím, že tohle není.“

„...tak my jsme příběhy rádi poslouchali. Tenkrát ještě nebyla tolik televize, takže se sedělo a povídalo. Ale pokud šlo o prosazení si vlastních názorů,

tak jsme měli také svoje hlavy. Mladý člověk už má jedinou názor jiný a těžko si ho nechá někým vyvrátit.“

„Tak člověk měl také svou hlavu. Ale přece jenom to bylo jiné.“

„Narodila jsem se koncem války. Teda druhé světové. Doba nebyla lehká. Máma na nás neměla tolik času. Musela hodně pracovat. A já jsem byla vždycky dost divoké dítě. Nikdy jsem jí moc neposlouchala. Ani v mládí. Bylo to asi stejné jako u dnešních mladých.“

K neochotě mladých vyslechnout názor seniora se senioři staví smířeně. Velmi staří senioři vyjadřují lítost nad tím, že mladí nejsou ochotni je vyslechnout. Mladí senioři přiznávají, že byli stejní jako současní mladí lidé.

„No, trochu to člověku asi líto je, protože by si to představoval jinak. Ale když mladí si myslí, že vy jim nemáte co radit, protože žijí v jiné době, a že váš názor je zastaralý, že věci jsou teď jiné. Mají svým způsobem pravdu, ale jsou zkušenosti ze života, které se nemění.“

„To víte, že by člověk rád. Ale když jste byl stejný, tak těžko můžete někomu něco vyčítat.“

Senioři si uvědomují úbytek tělesných sil přicházející s přibývajícím věkem a tuto tendenci považují za přirozenou. Ne všichni se s úbytkem tělesných sil a ztrátou některých tělesných schopností dokáží ztotožnit a vyrovnat. Lehčí situaci mají věřící. K utrpení přistupují smířlivě.

„Tak já se hlavně snažím cvičit. Bojuji proti tomu. A všechno zatím zvládám poměrně dost dobře. Pomaleji, ale dobře.“

„Zatím si připadám stále fit. To bych jinak nedělala turistiku. A doufám, že mi zdravotníčko co nejdéle vydrží. A až to nepůjde, tak co budu moci dělat. S tím se musí člověk vyrovnat. Jsem smířená s tím, že to věčně nebude takové, jako je to teď. Tak snad to nebude moc bolet.“

„No, tak to víte, že to přicházející stáří člověk přeci jenom pociťuje. Práce Vás začíná stále více unavovat.“

„Beru to jako součást života. Jsem smířený s tím, že už skoro nemohu chodit. Sestřičky mi se vším vypomohou. Mám vše, co bych chtěl.“

„... beru to tak, jak to je. To člověk už v tomhle věku musí.“

„Rok od roka je to horší, je to znát, ale jsem s tím tak nějak smířený. To víte, kdyby člověk nemohl vůbec, tak z toho asi bude nešťastný, ale teď to ještě jde. No, tak si nestěžuji. Proti věku není léku. Lítat po doktorech nemá cenu. Oni se na Vás stejně vykašlou, protože si řeknou, že jste starý. A mají pravdu.“

„To jsem vyřízená. Já už nechci brečet. Já tady nadávám spíš. Když se nemohu ráno obout a zvednout z postele, a nic mi nejde tak, jak bych potřebovala, a všechno to trvá tak dlouho, to je člověk tak bezmocný.“

Na důstojnosti osobní identity se odráží změna sociálních kontaktů. Pokud senioři nemají dostatek jim odpovídajících sociálních kontaktů, připadají si v životě vyřazení. K prvním výrazným změnám ve společenských stycích dochází, když senioři skončí se zaměstnáním nebo jinou činností, kterou ve stáří místo zaměstnání vykonávali. Jakmile dojde ke zprerhání původních společenských vazeb, hledají si senioři těžko nové přátele. S přirůstajícími úmrtími blízkých a přátel se dostávají do sociální izolace a sami ji nejsou schopni překlenout buď z toho důvodu, že k vytvoření kvalitního vztahu potřebují druhého déle poznávat, nebo že nemají možnost se do společnosti dostat.

„Akorát to, že člověk nemůže být tolik mezi lidmi. To mi chybí. Dřív jsem i v důchodu chodila pracovat. Nedělala jsem to kvůli penězům. Těch jsem měla dost. Dělala jsem to kvůli společnosti. Teď jsem zavřená doma.“

„...já jsem udržovala kontakt s tím pracovištěm. A měla jsem přátele hodně ze zdravotnictví. A stále jsme kontakty udržovali. Také jsme chodily na babinec. ...A teď už je to přece jen jiné.“

„Hodně lidí, se kterými jsme se stýkali a byli stejně staří, už jsou nyní také pod drnem. Těch přátel zůstalo málo. Já nemám teď nikoho než pečovatelku a tři kamarádky.“

„...člověk má určité přátele z mladších let a ty zůstávají. A nové přátelství v tuto dobu nelze. Jenom tak, že člověk prostě promluví, ale hlubší přátelství v tomhle věku nelze navazovat. Člověk je v tomhle jiný než v mládí, když to přátelství navazuje.“

Vztahy, které se utvářejí ve stáří v domovech pro seniory, jsou pociťovány jako povrchní. Navíc je zde stejná skupina lidí (senioři trpící nemocemi ve vyšším stupni závislosti na péči) a diskuse se týká ponejvíce tíživé situace ve stáří. Senioři v pobytových zařízeních by preferovali kontakt s mladšími lidmi, pracovníky či dobrovolníky, kteří by s nimi trávili více volného času. Těžko vytvářejí vztahy ve společnosti, která je pro ně nepřehledná. Raději by žili v menších domovech či penzionech, kde by byl omezený počet lidí a lidé by se zde navzájem znali, kde by panovala „domácká atmosféra“ a nebyl takový stupeň odcizení. Senioři žijící v domácím prostředí toužící po větším množství sociálních kontaktů by rádi využívali sociální služby umožňující doprovod do společnosti, a to i na delší dobu. Služby tohoto typu hodnotí jako nedostupné.

„Také si myslím, že lidé by měli mít větší kontakt s tím personálem. A nejen s personálem, s někým vůbec. Ale zase, ti klienti tady, ti jsou starší často než já, a také se tady povídá jenom o nemocech. Nic jiného v takovémto zařízení starých lidí se nedá zažít. Je to pořád o těch nemocech. Já potom nevyhledávám společnost. Ale chodím do dílny, třikrát týdně chodím cvičit. Dopoledne mám naplněné. Ale odpoledne je dlouhé. To tady není žádná činnost. A to vám tak neutíká.“

„...A prostor je tu takový velký. Je tu hodně těch lidí, jako klientů. To sestřička je tady jenom dopoledne, ta v dílně. To třeba v ..., tam to bylo menší a se všemi jste se znala, byl to takový kolektiv. Tam bylo lidí sedmdesát, tady je jich přes sto a už se v tom člověk ztrácí. Tam každý o všem věděl. Tady si připadáte pořád jako cizí. A to by být nemělo.“

Nespokojenost s trávením volného času se objevuje u seniorů závislých na péči druhé osoby. Malou výjimku tvoří věřící, kteří jsou smířeni se svým životem a většinu času tráví v modlitbách a na jiné aktivity se nesoustředují.

„Já, kdybych byla pohyblivá, tak bych sledovala přednášky. Trávila bych ho jinak, kdybych mohla, Teď čtu a poslouchám televizi. ...Ty služby jsou, ale člověk si je nemůže tak moc dovolit. Anebo zase chtějí pravidelně docházet, a když chcete vy, třeba na celý den, někam vyrazit, třeba tady do sladovny na výstavy, představení. S tím nejsem spokojená. Člověk nemůže využívat svůj volný čas, jak by chtěl.“

„No, tak já bych řekla, že by tu mohlo být víc těch odpoledních aktivit. A také ke mně jednou do týdne chodí dívenka na hodinu, jako dobrovolnice a chodíme spolu ven. Ale ne teď přes zimu. Byla bych ráda, kdyby to bylo častější, kdyby toho bylo více. Aby se člověk dostal mezi lidi, nejen tady v ústavu.“

„Já jsem se svým časem spokojen. Každý den vyjdu do kostela, tedy v doprovodu sestry ...sám už bych tam nedošel, ani kdyby to bylo dál. A potom se modlím růženec. Čekám, až přijdou děvčata s obědem.“

Důstojnost osobní identity je zranitelnější u žen. Vše souvisí s citovějším prožíváním vnějších zásahů do důstojnosti člověka. Citlivěji seniorky prožívají neuctivé chování ostatních a umístění do domova pro seniory. Chtějí, aby se o ně postarala rodina. Orientují se na současnost, život tady a teď. Muži, kteří svůj životní příběh zaměřují na období dospělosti, si zachovávají jeho hodnotu i ve stáří. Jsou smířenější se situací, kdy o ně začínají pečovat ostatní. Nedůstojné chování ostatních si tolik nepřipouští.

4.5 Menschenwürde

Na důstojnost má nárok každý člověk. Větší míru důstojnosti senioři přiznávají člověku, který se dostal do náročné životní situace (z důvodu zdravotního, duševního či jiného postižení) bez vlastního přičinění.

„Myslím, že pokud si za to můžou sami, tak si důstojnost nezaslouží tolik jako ti, kteří si za to nemohou. Pomáhat by se jim sice mělo, ale rozhodně si jich nemůžeme vážit tolik, jako těch ostatních. ...Když si představíte lidi, kteří chlastají.“

„...je vaší povinností je brát všechny stejně. Všichni máme stejné starosti. Bojíme se o své zdraví.“

Starý člověk bez přístřeší podle seniorů žádnou důstojnost nemá. Sám ze sebe ji pociťovat nemůže. Do jaké míry si zaslouží důstojnost a úctu ostatních hodnotí na základě stereotypu, že za situaci, do které se dostal, si může sám. Pomoc ostatních a jejich úctu si nezaslouží, nebo si ji zaslouží v omezené míře.

„Já s nimi žádný velký soucit nemám. Já jdu před krám, stojí tam a řekne, pane, nemáte desetikorunu, já jsem tři dni nejedl. Já bych mu ji dal. Ale já to pozoruji. Přijde bába, on z ní vytáhne deset korun, bába odejde a on už tam stojí s flaškou piva a nasává. Udělá to dvakrát, třikrát, pětkrát, koupí si další piva. Jo? Tak proč lempl nejde někam do práce, aby měl nějakou korunu, aby se místo chlastu najedl, aby si za ty peníze skutečně koupil to jídlo a ne aby po ránu chlastal to studené pivo. Já jim nevěřím. Ti u mě úctu nemají. Jsou to darebáci a podvodníci. A zavinili si to sami.“

„Ten si tu pomoc nezaslouží, protože si to všechno udělal sám. ...Nezaslouží si takovou úctu ani péči jako nemocný.“

„...ty už žádnou důstojnost nemají. Ti ji pohřbili v tom alkoholu. Těm je to úplně všechno jedno. Samozřejmě, že by se člověk měl snažit jim pomoci.“

„Já si myslím, že tam je to o tom, jak ten člověk dokáže zvládnout tu svou situaci, do které se nemusel dostat vlastní vinou. ...Já, kdybych byla třeba

v Praze a viděla tam žebráka, tak bych mu nedala nic do čepice. Protože to propije a potom je někde ležící, opilý.“

„Víte, tito lidé jsou chudáci, kteří se dostali na scestí a kteří potřebují pomoc ostatních. Zda oni v sobě pociťují nějakou důstojnost, nevím. Snad někteří ano, ti, kteří si tuto cestu nevybrali.“

„No, tak abych pravdu řekla, tak si myslím, že lidé by se měli k těmto lidem chovat slušně. Úctu druhých si určitě zaslouží a to už proto, že sami ze sebe, nebo sami k sobě ji tolik necítí. Věřím, že oni sami jsou vůči společnosti často zatrpklí. A myslím si, že společnost by se o starého člověka měla vždy postarat, i kdyby měl nedostatek příjmů. Samozřejmě nemyslím žádný komfort, ale dostatek jídla, teplo, střechu nad hlavou by mu zajistit měli. Někteří za svou situaci nemohou.“

Důstojnost seniorů s demencí respondenti pojmají odlišně. Situace nastala bez zavinění osoby. Ona sama pocit důstojnosti prožívat nemůže. O to více senioři apelují na to, aby důstojnost u takového člověka probouzeli ti, kteří jej mají v péči, a dávali mu ji pocítit o to více ve svém jednání a přístupu. Uvědomují si, že lidé s demencí a duševním onemocněním jsou mnohem více zneužitelní než ostatní. Za důstojnost člověka s demencí jsou zodpovědní ostatní, jeho důstojnost se stává důstojností jejich.

„Zaslouží si důstojnost tak jako každý jiný člověk.“

„...každý člověk má nějakou cenu.“

„Mně je těchto lidí líto, i když mi někdy jdou i šíleně na nervy. Oni vám jednu větu opakují třeba pětkrát, šestkrát. To by se z toho člověk ucviknul. A pokud jsou mentálně pozadu, tak je ostatní akorát tak využijí. Oni si sami neporadí, oni se sami neumí bránit. Jinak si samozřejmě zaslouží stejnou úctu jako ostatní, oni za to nemohou. Jenže se jim jí nedostává. Protože to, že vás někdo využívá, to není projevem úcty.“

„Každý člověk by si měl uchovat určitý stupeň důstojnosti. A u těch dementních by ho v tom mělo udržovat hlavně to jeho okolí. Chovat se k němu tak, aby on to cítil, že si ho někdo alespoň trošku váží, že ho bere na vědomí takového,

jaký je. Když nad tím nedokáže přemýšlet, tak by to měl v tom daném okamžiku alespoň cítit.“

„...člověk, který pozbyl mysl, je závislý na důstojnosti ostatních. A je na nich, aby se k němu chovali tak, aby tuto důstojnost naplnili. Protože on sám už to nedokáže. A Pán Bůh mu odpustí jeho chování, ať je jakékoliv. Zodpovědní jsou za něj ostatní. To už je potom jejich důstojnost.“

„...a nejvíc mi jich bylo líto proto, že dělali to, co by za normálních smyslů niky neudělali. Že se chovali tak, jak by se jinak nechovali.“

„Čím méně mohou být oni důstojní sami v sobě, tím více by jim to měla vynahradit společnost.“

Důstojnost člověka, jehož tělesný stav se ve stáří zhoršil, respondenti hodnotí podobně jako důstojnost člověka s postižením duševním, s tím rozdílem, že tento člověk svou důstojnost vnímá. Za nepříjemnou považují ztrátu kontroly seniora nad tělesnými funkcemi. Přiznávají, že jde o zásah do důstojnosti, který není způsobem negativním pohledem společnosti, ale snížením úcty k vlastní osobě. Hlubokým zásahem je pro ně inkontinence. Člověk by si měl uvědomit, že tyto jevy jsou součástí stáří, a měl by je dokázat přijímat. Za ponižující považují neochotu blízkých postarat se o takového člověka.

„Já se na tady ty lidi nekoukám, aby jim nebylo trapně. Aby si nemysleli, že si je prohlížím, protože jsou nějakým způsobem divní.“

„Myslím si, že takový člověk by si měl uvědomit, že tady ty strasti jsou součástí života a že jsme zde od toho, abychom je překlenuli. Abychom je dokázali přijmout tak, jak přichází. Nemůžou se stydět za to, že už nemohou hýbat nohama. Nebo, že jsou z nich ležící. Protože i to je náplní našeho života, toto prožít a dokázat to přijmout.“

„Je to hrozný zásah do důstojnosti. I když jde o fyziologické pochody, který člověk nemůže zvládnout, tak když si to člověk uvědomuje, tak je to pro něho hrozné. To je asi to nejhorší, co se může důstojnosti člověka dotknout. Obzvláště, když si to uvědomuje, že se stává bezbranný vůči svému tělu, že ho již nedokáže

ovládat. Určitě je zde stud, který se člověka dotýká. A určitě mnohem víc, než když k vám jsou ostatní sprostí nebo tak, protože tohle je přímo jeho, jak bych řekla, neschopnost. Ano, člověk to pociťuje jako vlastní neschopnost a to ho snižuje.“

„No, tak protože jsem žena, která už je v určitém věku, kdy tady to přichází, že, tak to jsou stavy, které jsou pro každou osobu hrozně trapné, pokud si to uvědomuje. Pokud mu to vědomost nedává znát. Víte, když si tady to uvědomujete, tak máte neustálou nejistotu. Bojíte se, abyste nebyla cítit, nebo aby se vám něco nepříhodovalo, když byste šla mezi lidi, protože to by byla situace velmi ponižující. ...A i když by na to ti ostatní třeba tak nepohlíželi, protože by byli srozuměni s tím, že tady to přichází už s určitým věkem, tak stejně by to pro člověka bylo něco hrozného. ...A je třeba, že jsou i lidé, kteří jsou počůraní a jsou cítit. Ne tedy tady v ústavu, tady je o ně postaráno, a nejhorší je, že oni kolikrát mají známé a ti se o ně nepostarají. A to je asi ještě horší, když oni ho tak nechají a on to třeba ani nepozoruje, protože v tom žije. Tak to si myslím, že je ještě horší, než to, co jsem říkala, ten strach, aby se vám přece jen něco nestalo. Já takovou paní znala. Ona měla neteř. Té nechala být. A oni si na ní čas neudělali. Ona paní sice měla pečovatelku, ale ta jí jenom vytírala, protože paní nechtěla tu službu platit a peníze schovávala pro neteř. A ta k ní přišla jednou do týdne a že na ní nemá čas, vždycky chvátala a ta paní byla potom tak zanedbaná.“

„...ostatní by si měli uvědomit jeho tíživou situaci. Jeho důstojnosti se jeho stavu nutně musí dotknout. Ostatní by k němu měli přistupovat tak, aby on sám věděl, že tímto není společnosti na obtíž, že jej takového dokáže přijmout.“

Užívání fyzických omezení u seniorů v rezidentní péči hodnotí jako správné v případě, že je žádoucí a odůvodněné. Doposud neexistují jiné způsoby, které by mohly člověka ochránit před zraněním. Jsou si vědomi i zneužívání opatření z důvodu nedostatku personálu a neochoty personálu na lidi dohlížet. Kdyby byly možnosti, jak problematiku řešit jinak, například úpravou místnosti, dali by přednost takové volbě, protože důstojnost člověka by tím tolik netrpěla.

„Důstojné nedůstojné. Pokud by se jinak pomlátil nebo si jinak ublížil, tak bych nad tím nepřemýšlela. A pokud to má v hlavě v pořádku, tak se mu to dá vysvětlit, tak to ani důstojné být nemůže. A pokud to v hlavě v pořádku nemá, tak mu ani nemá cenu to vysvětlovat. Musí pro něj dělat to, co je důležité pro jeho zdraví.“

„Určitě, pokud to nemají v hlavě v pořádku, tak je to nutné. Ale pokud je ten člověk relativně v pořádku a je to jenom proto, že sestra je líná a radši, než aby na člověka dohlédla, tak se bude vybavovat na telefonu, tak to je špatně.“

„Kdyby to mělo poranit někoho, tak by se měly používat. Ale pokud by ho měli šněrovat do něčeho, co nepotřebuje a co bude tu jeho důstojnost poraňovat, tak by to být nemělo. Vždyť v současném světě je tolik možností. Kdyby upravili pokoj, ve kterém se ti lidé pohybují, tak by to kolikrát být nemuselo.“

„Myslím, že když je to rozhodnutí lékaře, tak že je to v pořádku.“

„Pokud si ten člověk ohrožuje zdraví, tak to musí být. Ale zase se to asi neslučuje s lidskými právy. Někdy to je nutné.“

„Tak asi současný svět není ještě tak daleko, aby dokázal tyto situace řešit jinak. Není dost personálu, který by mohl neustále dohlížet na tyto lidi, kteří by si mohli ublížit. Možná se to jednou změní. Potom na to, že v současné době jsou lidé poutáni na lůžko, bude pohlíženo určitě jako na nedůstojné. Nyní, když nejsou jiné možnosti, tak to tak patrně není. Rozhodně, kdyby bylo možné tuto situaci řešit jinak, bylo by to vhodnější.“

Pohled seniorů na problematiku odchodu do pobytového zařízení se různí. Senioři milující společnost by do domova pro seniora šli rádi a nevadilo by jim soužití na pokoji s další osobou. V případě, že by se jejich stav zhoršil natolik, že by potřebovali při péči o celkovou hygienu více času a intimity, by si přáli žít v jednolůžkovém pokoji. Další senioři přijímají skutečnost odchodu do pobytového zařízení jako nutnost, které se nevyhnou a se kterou jsou smířeni. Existují i senioři, kteří by do domova pro seniory nikdy nešli. Důvody jsou různé.

Někteří říkají, že do těchto domovů se odchází zemřít, jiným vadí právě soužití s dalšími starými lidmi.

„Já mám ráda společnost. Já ji vyhledávám. Já bych i ráda bydlela ve větším městě. Vždyť já i pořád chodím za děvčaty do práce. Já potřebuji být s lidmi. Mě to jinak nebaví. Potřebuji denně alespoň někomu zavolat. Já i do práce chodila a někdy ještě zajdu, abych zas holky viděla a popovídala s nimi.“

„Nešel bych, já bych nešel. To bych raději skočil z mostu. Abych poslouchal nějaké staré dědky, jak mi tam prdí a chrápají a smrdí a já nevím co všechno, ne. Já se štítím pomalu sám sebe. Jak je člověk starý, neumyje si nohy, nemůže je zvednout na umyvadlo, jednou rukou se drží, aby neupadnul. A tam, kdyby někdo upadl, tak ještě budu dělat samaritána, budu ho muset zvedat, upadnu také a něco si zlomím.“

„...myslím si, že do domova by lidé měli chodit opravdu v těch nejkrajnějších případech. Nejdříve by mu měli ostatní nabídnout pomoc a vyjádřit mu, že mu tu posluhu rádi udělají.“

„Víte, já jsem původně chtěla jít na dvoulůžkový pokoj. Až když jsem viděla, že se mi zrak stále horší, tak jsem si uvědomila, že každý rok mi přinášel kousek té tmy. Ztrácím to světlo. Z toho důvodu jsem chtěla být sama, abych měla alespoň tu koupelnu pro sebe. Je určitá doba, kdy člověk potřebuje už soukromí pro tyto věci.“

„...a jsme rádi, že tady ty služby mají, protože už se nemůžeme dobře hýbat. Doma už jsme to nezvládali.“

„Většinou lidí se z domova nechce. To je asi normální, přirozené. Ale když už cítí, že to doma nejde, no, tak přeci jen jdou.“

„...domovy pro seniory jsou pro mě domovy, kam se chodí umřít. Netěším se tam, i když tam asi skončím. Ale chtěl bych zůstat co nejvíc doma. Pokud mi nepomohou děti, vzal bych si pečovatelky nebo ošetřovatelky.“

Senioři těžko přijímají představu vzniku závislosti na péči druhé osoby. Péči vlastní rodiny považují za samozřejmou. Za důstojnou pouze v případě, že by se děti staraly bez „doprošování“, automaticky. Stát by měl vytvořit podmínky pro to, aby se děti o své rodiče postarat mohly, aby byl dostatek terénních pečovatelských či hospicových služeb.

„Byla bych ráda, kdybych byla nemohoucí a staraly se o mě děti. Pokud by si se mnou nedělaly, co chtějí. Musely by mě, samozřejmě, respektovat. Být na mě hodní. Neubližovat mi. Nebít mě nebo mě nenechávat špinavou, kdyby se mi to třeba v hlavě pomotalo.“

„Já osobně bych bojovala o to, aby společnost vytvořila takové podmínky, aby se ta rodina postarat mohla.“

Ženy oproti mužům více lpí na možnosti zůstat ve stáří v péči rodiny a ve svém domácím prostředí. Na změny prostředí reagují citlivěji. Muži jsou ochotni přizpůsobit se situaci a dokáží se vyrovnat se situací, kdy se dostávají do péče cizích osob. Ve svém životě (své důstojnosti) se vracejí vzpomínkami do dospělého věku a stávající situaci a vlastní důstojnost ve stáří hodnotí podle důstojnosti v dospělosti (dominuje prožitek důstojnosti zásluh). U žen tato tendence není. Citlivěji a intenzivněji prožívají situace vedoucí ke snížení důstojnosti, jako je ztráta kontroly nad tělesnými funkcemi. Muži tyto změny považují jako přirozený projev stárnutí.

4.6 Důstojné umírání

Důstojné umírání je rychlá smrt bez velkého utrpení, nejlépe ve svém domově a v okruhu dětí, blízkých či přátel, neumírat v nemocnicích a o samotě.

„Chtěla bych usnout a ráno se nevzbudit. No, raději bych chtěla umírat doma. Myslím si, že doma se umírá lepší než v nemocnicích. Člověk není sám, má okolo sebe známé lidi. Určitě, až bych měla umírat, bych u sebe chtěla někoho

mít. Někoho se držet nebo cítit jeho blízkost, až budeš odcházet kamsi, do věčnosti.“

„Zažila jsem ho u své sestry. Já jsem u ní do poslední chvíle seděla, dokud nevydechla. V rodině, pokud je rodina, nebo aby byl vedle někdo, koho měl celý život rád a koho by vedle sebe chtěl.“

„Já to mám naplánované. Já jsem se smrtí smířená. Vím, že přijít musí. A mám nachystané prádlo, tak jako to měla moje maminka. A můj syn o tom ví. Oni ti dnešní mladí v té dnešní době jsou nepřipravení, tak bych jim to chtěla zjednodušit. Se smrtí jsem vyrovnaná, díky Bohu. A někdy si říkám, kdyby to bylo, aby člověk moc netrpěl a moc dlouho neležel.“

„Důstojně bych chtěla umírat bez bolestí a rychle. A také bych chtěla, aby mi zůstal rozum.“

„Ty věci o umírání, o tom vůbec nechci přemýšlet, na to já nechci vůbec myslet, já se radši koukám na mladé lidi, abych na stáří a umírání radši zapomenu. Nekoukám se na staré báby a dědky, abych si to nepřipouštěl. A nechci na to myslet proto, že se bojím. Bojím se bolesti a bojím se smrti. A než trpět bolest, tak padnout ve vteřině klidně teď, aby to netrvalo dlouho. ...Padnout. Ne aby se o vás někdo staral o pokaděného, počůraného.“

„Chtěl bych zemřít v klidu, aby mě nikdo nevyrušoval. Chtěl bych se před smrtí vyzpovídat. A chtěl bych mít vyřízené všechny věci, které jsou zapotřebí. Chtěl bych se rozloučit s těmi, kteří mi zůstali, aby věděli, že jsem si jich a jejich pomoci vážil.“

„Nechtěl bych trpět, a nechtěl bych potřebovat pomoc dalších cizích lidí.“

„Být doma. Nebýt sám. Být čistý, být v teple. Mít klid. To je moje představa. A netrpět.“

Umírání dnešních lidí je podle seniorů nedůstojné. Mnoho lidí umírá v nemocnicích, kde je cizí prostředí a nedostatek času věnovat se umírajícímu. Možnost umírání doprovázeného přítomností bližních je výjimkou. Východisko

ze situace senioři vidí v navýšení možností poskytování terénních služeb pro seniory, a to nejen pečovatelských a ošetřovatelských, ale i hospicových.

„Já si myslím, že to musí být hrozný. Nikomu na nikom nezáleží. V těch nemocnicích, to musí být hrozné. Nikomu, kdo má trošku citu, to není lhostejné. Nechce být opuštěný. Smrti se člověk tolik nebojí, jako toho, aby byl na konci života opuštěn.“

„Tak hlavně hodně lidí dnes umírá v nemocnicích. Tam to prostředí je dost odcizené a to si myslím pro umírající není to nejlepší. Asi by mělo být víc domácích, třeba té hospicové péče. Určitě by se v tomto hodně změnilo. Jenom si vezte, co lidé je na LDN. A co tam s nimi dělají. Nic. Jenom je udržují při životě. To by hospicové sestry doma také zvládly. Jenže v tom je naše společnost přeci jen ještě trochu zakrnělá. Ale nezaměstnaných je spousta.“

Nejčastější obavy spojené s umíráním jsou strach z neznámého, z bolesti, necitlivého přístupu okolí, samoty, z umírání bez lásky nejbližších a z umírání v odcizeném prostředí nemocnic a dalších rezidentních zařízení.

„Co po smrti bude. A bolesti.“

„Vždy je zde něco, čeho se obáváte. Ale druhou stranou víte, že se vším se musíte vyrovnat.“

„Tak kdybych už byla nemožná, a kdyby se o mě staral někdo úplně bez citu. Někdo, kdo není jakoby pro tuhle práci s lidmi.“

„Nejhorší by pro mě byla samota. Vědomí, že o mě moje děti nestojí. Nemyslím tím, že bych umírala sama, ale že bych umírala opuštěná dětmi. Bez jejich lásky. A v nemocnici.“

„Stále méně lidí umírá doma. Nejvíc jich je v nemocnicích. Odejdou tam a už se nevrátí. A potom v domovech.“

Ženy by nechtěly umírat v cizím prostředí nemocnic a bez přítomnosti blízkých osob. Muži si nepřejí trpět bolestí a být závislí na péči ostatních.

5. Diskuse

Důstojnost je definována pojmy úcty, autonomie a ovládnání svého života. Seifert [2002] ji charakterizuje rozumem, schopností poznání a myšlení. Je dána úctou k sobě samému i úctou ostatních [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Je úctou k věku, slabostem, osobnosti i hodnotám a tužbám [Pichaud, Thareauová 1998]. Její pojetí je determinováno pohledem na člověka a jeho „božskou podstatu“ [Hoffman 2001]. Důstojnost je uctivé chování mezi lidmi, které se projevuje vhodným oslovením, vyslechnutím názoru a respektováním rozhodnutí seniora. Důstojný život souvisí s uspokojením všech potřeb člověka, dostatkem finančních prostředků, předmětů denní potřeby, potravin, s jistotou zázemí (ubytování) a fyzického bezpečí. K důstojnosti potřebují uznání ostatních i sebe sama, respekt ostatních a společenské postavení. Důstojnost považují za vrozenou i naučenou výchovou. Dávají ji do souvislosti s morálními zásadami. Důstojnost stáří hodnotí jako výjimečnou pro životní zkušenosti.

Pocit nedůstojnosti způsobuje vulgární vyjadřování mladých, neochota dětí postarat se o staré rodiče, prožívání stáří v pobytovém zařízení a přístup pracovníků zdravotní a sociální sféry k seniorům. Dále zneužívání důvěřivosti starého člověka, který vyrůstal v jiných podmínkách a ctí jiné hodnoty než současní mladí lidé. Zimmelová s Novotnou [2008] poukazují na vzrůstající výskyt trestné činnosti vůči seniorům (nejčastěji krádež). Senioři často neznají způsoby, jak snížit možnost stát se obětí trestného činu.

O způsobu života seniora rozhoduje společenský systém, systémy sociálního zabezpečení, zdravotnictví a sociálních služeb [Pacovský 1990]. Velmi staří senioři pamatující dobu první republiky mají silné vlastenecké cítění. Jde o generaci nábožensky založenou. Život v současné politické situaci, chování politiků, neschopnost státu řešit sociální problémy a rozprodávání majetku České republiky považují za nedůstojné. Poukazují na změny vnímání morálních hodnot a způsobů chování. Kladnou změnou v prožívání důstojnosti vidí v ekonomické

samostatnosti seniorů, finanční nezávislosti na rodině, větším výběru služeb pro seniory a zkvalitnění zdravotní péče. Negativně hodnotí chování mladých lidí k seniorům i chování mezi lidmi navzájem a neschopnost vypomáhat si. Období socialismu a vznik demokratické společnosti je pro ně zdrojem změn vedoucích k uvolněné morálce a hodnotové roztržičnosti.

Stáří senioři přicházejí do konfrontace s osamělostí a poruchou adaptace. U velmi starých seniorů můžeme sledovat problémy spojené se soběstačností [Kalvach a kol. 2004]. Dochází u nich k častějšímu snižování důstojnosti. Důvodem je snížená schopnost bránit se ponižujícímu jednání (odporovat mladým v jejich argumentech), strach, že by senior mohl přijít o výhody, kterých se mu od mladších dostávalo, samota a vědomí, že se za starého člověka nikdo nepostaví. Cítí se více bezbranní a ohrožení.

Mladí senioři se potýkají s problematikou seberealizace, trávení volného času a penzionování [Kalvach a kol. 2004]. Je zde výrazně menší výskyt snižování důstojnosti pro aktivní zapojení do života společnosti, oporu členů rodiny, vyšší míru soběstačnosti a schopnosti bránit se ponižujícímu chování.

Stáří se vyznačuje změnami morfologickými i funkčními [Pacovský 1990]. Přibývají chronická onemocnění, fyzické síly ubývá a člověk se stává závislým na péči ostatních [Respektování lidské důstojnosti 2004]. S příchodem stáří se senioři nejvíce obávají zhoršení zdravotního stavu, který by je plně odkázal na péči ostatních, umístění do léčebny dlouhodobě nemocných či pobytového zařízení, ztráty kontaktu se společností a duševního chátrání. Nejméně obav ze stáří mají duchovně založení lidé, kteří na utrpení stáří hledí jako na úděl, který musí prožít. Odpradávná nazírání člověka druhými lidmi, společenské postavení, čest a sláva, stejně jako přítomnost ve veřejné paměti byly důležitými hodnotami. [Frevel 2006]. Důstojnost zásluh úzce souvisí se společenským statutem, s postavením či rolí, které člověk ve společnosti dosáhl. U seniorů, kteří odcházejí ze zaměstnání do důchodu, můžeme spatřovat obavy ze ztráty této důstojnosti [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Sociálně ekonomický status umožňuje přístup k finančním prostředkům, ke vzdělání, lepší medicínské péči

i právní pomoci [Šolcová, Kebza 1999]. S Obavou ze ztráty důstojnosti zásluh se setkáváme u seniorů s vyšším společenským postavením. Se ztrátou společenského postavení se o důstojnost obávají nebo uvádějí, že k ní skutečně dochází. Pro zachování důstojnosti zásluh vykonávají původní zaměstnání i v seniorském věku, nebo se snaží jinak uplatnit ve společenských strukturách a být pro společnost užiteční. Senioři přicházející o důstojnost zásluh zaznamenávají změnu sebepojetí. Připadají si vyřazení a neužiteční. Odchod do důchodu a změny s ním spojené (změna finanční situace, trávení volného času) hodnotí negativně.

Senioři z nižších socioekonomických vrstev změnu důstojnosti zásluh nepociťují. Nespátřují ani změnu postoje sama k sobě s odchodem do důchodu a příchodem stáří. Změnu hodnotí pozitivně. Mohou se více věnovat rodině, zájmům a koníčkům. Vykonávají-li i nadále původní povolání, činí to z důvodu zachování původních společenských kontaktů, které byly s touto činností spojeny.

Ztrátu společenských kontaktů tíživěji prožívají senioři bezdětní a senioři žijící mimo kontakt s rodinou. O kontakty se spolupracovníky přišli s odchodem do důchodu a příchodem stáří. Senioři věnující se plně rodinnému životu, vypomáhající dětem s výchovou vnoučat a lidé přirozeně vyhledávající samotu po udržování kontaktů s ostatními tolik netouží. Odloučení od společnosti jim nevadí. Lidé s dostatkem zájmů a koníčků, na které potřebují klid, a lidé, kteří vedou duchovní život a čas věnují modlitbám, jsou na tom podobně. Rozdíly je vhodné posuzovat z pohledu naplnění potřeby seberealizace podle Maslowa [1943]. U někoho může být spojena s přáním být dobrou matkou, u jiného s přáním namalovat obrázek či vymýšlet vynálezy.

Důstojnost zásluh spočívá na ekonomickém a sociálním postavení. Po odchodu do důchodu je mnoho seniorů vyřazeno jak z ekonomického, tak širšího sociálního začlenění do společnosti [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Dopad finanční situace na důstojnost seniora z pohledu možnosti obstarat si všechny služby a potřeby se dotýká seniorů pobírajících nižší starobní důchod, potřebujících k uspokojení svých potřeb více sociálních služeb a opuštěných

seniorů. Neschopnost finančně krýt sociální služby vede k nespokojenosti s využitím volného času seniorů závislých na péči druhých osob. Senioři žijící v páru, se svou rodinou a senioři s vysokým příjmem v období dospělosti vycházejí finančně lépe.

Důstojnost mravní síly klade důraz na mravní autonomii či integritu člověka. Jde o život v souladu s mravními zásadami. [Respektování lidské důstojnosti 2004]. K nejčastějším mravním hodnotám, které se senioři snaží dodržovat, patří slušné chování, pravdomluvnost, poctivost, skromnost, spravedlivost, dodržování zásad a u věřících dodržování Desatera.

Senioři konstatují, že v současné době došlo k velkému morálnímu propadu. Nejvíce skutečnost pociťují senioři narození v době první republiky. Morálka a mravní výchova byla vyučována na školách a musela být dodržována. Senioři narození v období druhé světové války a vyrůstající v komunismu na dodržování mravních zásad tolik nelpí. Horší morálka současných mladých je netíží.

Důvodem morálního propadu je podle seniorů několik těžkých období, kterými musel náš lid projít od druhé světové války do současnosti. Prvním je pro ně příchod socialismu a popření hodnot křesťanských. Druhým přechod k demokratické společnosti a touha podobat se Západu, neschopnost lidí chápat demokracii správným způsobem a nevhodný vzor současných politiků. Příčinu degradace slušného chování vidí ve výchově v rodině. Východisko ze situace vidí v dobré výchově v rodinách.

Důstojnost spojená se zodpovědností a přijetím morálních zásad je pro člověka nezastupitelná, nepřenositelná a nezrušitelná [Frevel 2006]. Senioři přiznávají, že dodržování mravních zásad jim přináší úctu nejen ostatních. Pokud zásady dodržují, mohou si vážit sami sebe i v případě, že jimi ostatní pohrdají. Důstojnost mravní síly je pro seniory silnou, ale pro ostatní více skrytou formou důstojnosti. Ostatní ji dokáží uznat v případě, že člověka znají déle a jeho morální sílu si uvědomují. Ostatní přikládají větší význam důstojnosti zásluh. Lidé, kteří takto uvažují, si váží sami sebe i v případě, že je ostatní lidé neuznávají.

Dodržování mravních zásad jim přináší uspokojení sama ze sebe a jistotu, že jejich konání je správné. Znají svou vlastní cenu.

Těchto seniorů by se dotýkalo, kdyby museli své mravní hodnoty porušit. V žádném případě by je nevyměnili za vyšší společenské postavení ani jiné výhody. O to víc, kdyby tím měli ublížit někomu jinému. Kdyby byli k porušení mravních zásad donuceni, nesli by to těžce. Nedokáží zhodnotit, do jaké míry by byli schopni se za své zásady postavit. Někteří by se jich nevzdali nikdy. Říčan [2006] uvádí, že jde o situace, kdy člověk bojuje za ideály spravedlivé společnosti, navzdory tomu, že mu hrozí společenské opovržení, hlad, odsouzení či dokonce smrt. Jde o nadřazenost vyšších potřeb, které zůstávají důležitější než potřeby fyziologické a převažují nad potřebami nižšími.

Tento typ důstojnosti závisí na chování osoby, proto její trvání nemusí být stálé [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Senioři, kteří jsou aktivní a jejichž vnímání vlastní důstojnosti je ovlivněno důstojností zásluh, si nejsou jisti, zda by si dokázali bez uznání ostatních důstojnost mravní síly udržet. Situaci si nedokáží vybavit, nebo je pro ně důstojnost zásluh důležitější než důstojnost mravní síly.

Důstojnost mravní síly se odlišuje extrémně od vysokého až k velmi nízkému pocíťování této důstojnosti v postoji k morálním hodnotám. [Nordenfelt 2009]. Existuje skupina seniorů, která dodržování mravních zásad hodnotí jako zbytečné. Jde o osoby pohlížející na svět více materiálně, osoby, které jsou zklamané životem a nedokáží si vážit sebe sama, a osoby lpící na důstojnosti zásluh. Je u nich zřejmý vliv komunistického režimu, jeho hodnot, výchovy a zkorumpovanosti tehdejšího i současného politického a společenského systému. Byli by ochotni překročit dodržování společensky uznávaných mravních zásad pro získání společenského prospěchu. Nordenfelt [2009] konstatuje, že na rozdíl od důstojnosti osobní identity důstojnost mravní síly nedává člověku žádná nadřazená práva.

Senioři považující dodržování mravních zásad za zbytečné a nevěřící, pro které dodržování zásad nemá velký smysl, se hůře vyrovnávají se ztrátou úcty

ostatních. Nevážili by si bez ní sami sebe. Upřednostňují důstojnost zásluh a ztráta společenského významu je pro ně hlubokým zásahem do důstojnosti.

Ve vyšším věku roste potřeba spirituality. Jde o potřebu milovat a být milován, moci dávat i přijímat, udržet si rozhled a perspektivu, mít svůj čas a prostor být o samotě k přemýšlení a modlitbě [Sýkorová 2007]. K víře seniory vede těžkost života ve stáří, kdy se setkávají s úmrtími svých blízkých, přicházejí do konfrontace s otázkou smrti a jsou více vystaveni samotě. Dává jim sílu lépe snášet útrapy života.

Důstojnost osobní identity spočívá ve schopnosti člověka vytvářet smysluplný obraz svého života i sebe samého [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Pohled seniorů na svou osobnost se různí u odlišných věkových skupin. U mladých seniorů se méně projevuje změna životního stylu a změny spojené se stářím. Mladí senioři se za staré nepovažují. Stáří podle nich přichází až se zhoršením zdravotního stavu a nárůstem závislosti na péči druhé osoby. Senioři kladně hodnotí prožitý život, kterým ze života zůstaly příjemné vzpomínky, k nimž se mohou vracet, mají pozitivnější pohled na sebe sama ve stáří. Senioři, kteří v prožitém životě nenašli uspokojení a hodnotí život negativně, hodnotí negativně i stáří a negativní je i jejich sebehodnocení.

Důstojnost osobní identity je nejvýznamnější v seniorském věku. Dotýká se sebeúcty a osobité identity člověka. Může být narušena jak fyzickými zásahy, tak psychologickou či citovou újmou, uveďme jako příklad ponižování. [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Vědomí vlastní ceny a sebeúcta u seniorů bývá snižována ve starším věku. Senioři hodnotí sebe sama z pohledu vlastní schopnosti činit běžné úkony péče o domácnost a péče o svou osobu i z pohledu fyzického a duševního chátrání. Jejich sebeúcty se dotýká chování mladších, u osob závislých na péči a žijících v pobytových zařízeních špatné chování pracovníků zdravotní a sociální sféry, se kterými přicházejí do styku. Senioři, kteří se s tímto doposud tak často nesetkali, neshledávají v této oblasti žádný problém. Jde o mladé samostatné seniory.

Důstojnost osobní identity bývá narušována hrubým jednáním jiných osob, které narušují soukromí a autonomii osoby [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Senioři závislí na péči druhé osoby a senioři navštěvující zdravotnická zařízení se setkávají s prožitky studu. Jde o situace neochoty spolupracovat se seniorem, nevhodného oslovování a nepřiměřeného jednání, které je způsobeno stereotypy spojenými se stářím (starý člověk špatně slyší apod.).

V seniorském věku, kdy dochází ke stabilizaci sociálního vývoje, není důstojnost ohrožena v postavení a moci, jako v autonomii. [Pichaud, Tahreauová 1998]. Z pohledu autonomie a zároveň s ohledem na potřebu bezpečí považují senioři domovy - penziony a domovy s pečovatelskou službou za vyhovující [Příhodová, Sýkorová 2004]. S omezováním autonomie se senioři nesetkávají často, a to ani v rezidentních zařízeních zdravotní a sociální péče. Přesto jsou si vědomi, že k takovým situacím dochází. Jedná se o případy, kdy děti seniora rozhodují o jeho osudu a o tom, jakých využije služeb a zda bude nadále setrvávat v domácím prostředí, či nastoupí do domova pro seniory. Přizpůsobení se režimu domova je v takovém případě pro seniory těžší. Často se s ním neztotožní.

Na druhou stranu se ve stáří zvyšuje potřeba jistoty a bezpečí a roste deficit seberealizace spojený s odchodem do penze [Vágnerová 2004]. Senioři svou životní situaci projednávají s rodinnými příslušníky a dají na jejich názor více než v dospělosti. Situace, ve kterých by rozhodli jinak, přejdou s odůvodněním, že nechtějí dělat problémy, a raději se přizpůsobí. Výrazněji senioři ve vyšším stupni závislosti na péči druhé osoby.

Autonomie ve stáří nabývá specifických podob a splývá s asertivitou, která je spojena se závislostí individuů na vlastních soudech [Sýkorová 2007]. Člověk si musí autonomii vydobýt prostřednictvím rozumu a vůle [Jan Pavel II. 2002]. Obecně senioři nesouhlasí s tím, aby za starého člověka rozhodovali příbuzní. Variantu připouští v případě, kdy by senior byl natolik duševně zchátralý, že by nedokázal odhadnout situaci a hrozilo mu bezprostřední nebezpečí ublížení na zdraví. Pokud senior situaci zhodnotit dokáže, má nárok zůstat ve svém

domácím prostředí a rozhodovat o svém životě i v případě, že zde jistá rizika existují. Zdůrazňují, že je to názor a přání seniora, kterému by se měla rodina přizpůsobit a to z prostého důvodu. Senioři děti vychovali a poměrnou část života věnovali péči o ně. Děti by jim měly vděk vyjádřit péčí ve stáří. Podotýkají, že v celé záležitosti by mělo dojít k takovým změnám na společenské úrovni, aby rodinám byly poskytnuty státem důstojné podmínky k životu, pokud o starého člověka pečují. Podmínky v současné době považují za nevyhovující. Následkem je častější hospitalizace a umístování seniorů do pobytových zařízení. Neochota dětí postarat se seniory uráží, pokud k tomu děti mají podmínky. Pokud takovou možnost děti nemají, je pro ně odchod do pobytového zařízení přijatelnější.

Seniorům, kteří se tolik nepohybují ve společnosti nebo nesledují dění kolem, připadá svět nepřehledný. Dění v současném světě a jeho tempo považují za příliš rychlé. Přiznávají, že ztrácejí přehled o současných stále se měnících zákonech. Jsou raději, když už se do uspěchaného dění ve světě zapojovat nemusí.

Přílišná fragmentace zdravotních a sociálních služeb způsobuje nepřehlednost v systému [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Jednání na úradech a neochotu úředníků seniorům vysvětlit situace senioři neznají. Ti, kteří se aktivně účastní společenského života a jednají na úradech, se s tím nesetkali a ti, kteří sami osobní záležitosti vyřizovat nemohou, sdělují, že jim při vyřizování pomáhá osoba blízká, pečovatelka nebo sociální pracovnice zařízení, které je má v péči, nebo ve kterém žijí.

Generační propast, kdy dochází ke vzájemné izolaci mladých lidí a seniorů, roste. Mladí lidé nevědí o přínosu seniorů a o jejich myšlenky a zkušenosti projevují nezájem [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Senioři si uvědomují důstojnost spojenou se zkušenostmi, které jim život přinesl. Vědí, že mladí lidé je nemají. Možnost zkušenosti předávat chybí. Existuje pouze u mladších seniorů aktivně zapojených do společenského života. Ti předávají zkušenosti ponejvíce profesní. Dále senioři s přívětivým rodinným zázemím a mezigenerační komunikací. Staří a velmi staří senioři se potýkají s postojem,

že od dob jejich mládí se příliš změnilo, než aby jejich názory mohly být brány jako ponaučení.

Vnímání seniora jako člověka, který si zaslouží úctu mladých lidí pro svou moudrost a zkušenosti, se zlomilo v poválečném období. Velmi staří senioři v době svého mládí ctili staré lidi. Bylo pro ně samozřejmostí je vyslechnout. Technologický rozvoj posledních let vede k prohlubování propasti vnímání světa mezi mladými a starými. Již v období komunismu se na zkušenosti starého člověka tolik nehledělo. K neochotě mladých vyslechnout názor seniora se senioři staví s usmířením.

Stáří bývá ztotožňováno se špatným zdravotním stavem a poklesem psychických funkcí [Vidovičová, Rabušic 2003]. Senioři si uvědomují úbytek tělesných sil přicházející s přibývajícím věkem. Tendenci považují za přirozenou. Ne všichni se s úbytkem tělesných sil a ztrátou některých tělesných schopností dokáží ztotožnit a vyrovnat. Lehčí situaci mají věřící, kteří považují utrpení za součást života, kterým musí projít. Tělesná utrpení snášejí s pokorou.

Pro participaci je důležité jak zapojení do rozhodování o svém životě, tak zapojení do života společnosti jako takové. Jde o pocit smysluplnosti v participaci do jisté komunity [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Na důstojnosti osobní identity seniorů se odráží změna sociálních kontaktů. Pokud senioři nemají dostatek jim odpovídajících sociálních kontaktů, připadají si být vyřazeni. K prvním výrazným změnám ve společenských stycích dochází, když senioři skončí se zaměstnáním nebo s jinou činností, kterou ve stáří místo zaměstnání vykonávají. Jakmile dojde ke zpretrhání původních společenských vazeb, hledají si senioři nové přátele hůř než v mládí. S přirůstajícími úmrtími blízkých a přátel se dostávají do sociální izolace a sami ji nejsou schopni překlenout z důvodu, že k vytvoření kvalitního vztahu potřebují druhého déle poznávat, nebo že nemají možnost se do společnosti dostat.

Vztahy utvářející se v domovech pro seniory mohou senioři pociťovat jako povrchní. Někdy je nenaplňují proto, že je zde stejná skupina lidí (senioři trpící nemocemi ve vyšším stupni závislosti na péči) a konverzace je zaměřena na tíživé

situace. Senioři by preferovali kontakt s mladšími lidmi, jak pracovníky, tak dobrovolníky, kteří by s nimi trávili více volného času. Těžko vytvářejí vztahy ve společnosti, která je pro ně nepřehledná.

Za důstojnou považují takovou pomoc, která by odpovídala obsahem, časem i cenou potřebám a finančním zdrojům starého člověka. Aby byla přístupná kdykoliv, i kdyby mělo jít o jednorázový úkon [Sýkorová, Příhodová 2007]. Osobně by raději žili v menších domovech či penzionech, kde by byl omezený počet lidí a lidé by se zde navzájem znali, kde by panovala „domácká atmosféra“ a nebyl takový stupeň odcizení. Senioři žijící v domácím prostředí a toužící po větším množství sociálních kontaktů by rádi využívali sociální služby umožňující doprovod do společnosti, a to i na delší dobu. Služby tohoto typu hodnotí jako nedostupné.

Nespokojenost s trávením volného času se objevuje u seniorů starých a velmi starých, závislých na péči druhých osob. Malou výjimku tvoří věřící, kteří jsou smířeni se svým životem a většinu času tráví v modlitbách a na jiné aktivity se tolik nesoustřeďují.

Menschenwürde je odvozeno z německého pojmu, který odkazuje k nezcizitelné hodnotě člověka jako lidské bytosti. Jde o úctu ke všem lidským bytostem bez ohledu na sociální, tělesný či duševní stav. Vyrůstá z obecného pojetí lidství [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Senioři souhlasně potvrzují, že na důstojnost má nárok každý člověk. Větší míru důstojnosti přiznávají člověku, který se dostal do náročné životní situace (z důvodu zdravotního, duševního či jiného postižení) bez vlastního přičinění.

Mnoho lidí nahlíží na demenci jako na ponižující skutečnost, která člověka zbavuje důstojnosti. Přes to si uvědomují, že každý člověk si zaslouží úctu [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Ví, že situace nastala bez zavinění osoby a dotyčná osoba sama pocit důstojnosti prožívat nemůže. Apelují na to, aby důstojnost u takového člověka probouzely osoby, které jej mají v péči, a dávaly mu ji pocítit o to více ve svém jednání a přístupu. Uvědomují si, že lidé s demencí

a duševním onemocněním jsou více zneužitelní. Za jejich důstojnost jsou odpovědni ostatní.

Ztráta kontroly nad tělesnými funkcemi stává se ponížením a ztrátou důstojnosti [Respektování lidské důstojnosti 2004]. Jedním z příkladů může být močová inkontinence, jež má následky nejen fyzické, ale i psychosociální [Sochorová, Vránová 2008]. Důstojnost člověka, jehož tělesný stav se ve stáří zhoršil, hodnotí senioři podobně jako důstojnost člověka s postižením duševním, s tím rozdílem, že tento člověk svou důstojnost vnímá. Za nepříjemné považují ztrátu kontroly seniora nad tělesnými funkcemi. Jde o hluboký zásah do důstojnosti člověka, který není způsobem negativním pohledem společnosti, ale snížením sebepojetí. Za hluboký zásah do důstojnosti považují inkontinenci, ale zároveň uznávají nutnost uvědomit si, že tyto jevy bývají součástí stáří, a dokázat je přijmout. Ponižující je, když se tito lidé nemohou o sebe postarat a společnost (osoba blízká) jim nepomůže.

Starý člověk bez přístřeší podle seniorů žádnou důstojnost nemá, on sám ze sebe ji pociťovat nemůže. Do jaké míry si zaslouží důstojnost a úctu ostatních, senioři hodnotí na základě stereotypu, že za situaci, do které se dostal, si může sám. Proto si pomoc ostatních a jejich úctu nezaslouží, nebo si ji zaslouží v omezené míře.

Užívání fyzických omezení u seniorů v rezidenční péči hodnotí jako správné v případě, že je toto omezení žádoucí a odůvodněné. Chápu, že doposud neexistují jiné způsoby, které by mohly člověka ochránit před zraněním. Zároveň si jsou vědomi zneužívání opatření z důvodu nedostatku personálu a neochoty personálu na lidi dohlížet. Kdyby byly možnosti, jak problematiku řešit jinak, například úpravou místnosti, dali by přednost takové volbě.

Pohledy seniorů na problematiku odchodu do pobytového zařízení s příchodem závislosti ve stáří se různí. Senioři, kteří mají rádi společnost, by do domova pro seniora šli rádi a nevidilo by jim soužití na pokoji s další osobou. V případě, že by se jejich stav zhoršil natolik, že by potřebovali při péči o celkovou hygienu více času a intimity, by si přáli žít v jednolůžkovém pokoji.

Další senioři přijímají skutečnost odchodu do pobytového zařízení jako jistou nutnost, které se nevyhnou a se kterou jsou z tohoto důvodu smířeni. Existují i senioři, kteří by do domova pro seniory nikdy nešli. Důvody jsou různé. Někteří říkají, že do těchto domovů se odchází zemřít, jiným vadí právě soužití s dalšími starými lidmi.

Senioři těžko přijímají představu vzniku závislosti na péči druhé osoby. To, že by se o ně ostatní ve stáří starali, zejména jde-li o členy rodiny, považují za samozřejmé a souhlasí s tím, že by stát měl vytvořit podmínky pro to, aby se děti o své rodiče postarat mohly, aby byl dostatek terénních pečovatelských či hospicových služeb. Péči dětí by přijímali jako důstojnou pouze v případě, že by o ně pečovali automaticky, bez „doprošování“.

Někteří jedinci potřebují k naplnění své důstojnosti uznání ostatních. Jiní si dokáží vážít sami sebe i bez tohoto uznání [Georgiová 1998]. Důležitost ženské role byla v době mládí dnešních senierek spojena se soukromou sférou, s péčí o děti a rodinu, citlivostí, starostlivostí a uměním naslouchat. Muži naopak byli vychovávaní pro uplatnění ve veřejné sféře. Byl u nich kladen důraz na průbojnost, racionalitu a soutěživost [Plesková a kol. 2005]. Generové stereotypy vedou k odlišnému přístupu k důstojnosti u seniorů a senierek. Muži vztahují svou důstojnost k důstojnosti zásluh, ke společenskému postavení v období dospělosti. Vykonávají-li ve stáří původní či jiné povolání, činí tak pro zachování důstojnosti zásluh. Nepoutají se tolik na morální hodnoty. Nedůstojné chování ostatních si nepřipouštějí, nebo se jej snaží přehlížet. Mají-li zhodnotit důstojnost ve stáří, vracejí se do období dospělosti. Pro naplnění důstojnosti považují za nezbytné uznání ostatních. Tento postoj podle studie Respektování lidské důstojnosti [2004] souvisí se schopností konstruovat svůj životní příběh, ve kterém může být zabudována existence člověka jako ekonomické a sociální bytosti (důstojnost zásluh). U žen pak více se schopností ospravedlnit své jednání co do mravní hodnoty (důstojnost mravní síly).

Muži se lépe vyrovnávají se situací, kdy se dostávají do péče cizích osob. Změny spojené se stářím se jich nedotýkají, považují je za přirozený projev stárnutí.

Seniorky více dbají na dodržování mravních zásad. Důležitější než společenské postavení je pro ně rodinné zázemí a dobré vztahy. V dospělosti zpravidla nedosáhly takového společenského postavení jako muži. Vykonávají-li ve stáří původní povolání, činí tak z důvodu zachování původních společenských kontaktů. Nejsou tolik ohroženy v oblasti důstojnosti zásluh jako v důstojnosti osobní identity. Silné jsou v oblasti důstojnosti mravní síly. Lpí na dodržování morálních zásad a ve stáří jsou více nábožensky založené. Dokáží si vážít samy sebe v případě, že by nebyly uznávány ostatními, protože svou hodnotu, pramenící z důstojnosti mravní síly znají. Ženy se dokáží lépe vyrovnat se situací, kdy se důstojnost zásluh rozplyne a je třeba hledat nové hodnoty, které důstojnost člověku zaručí. Citlivěji prožívají neuctivé chování ostatních, častěji zažívají stud. Těžko se ztotožňují s umístěním do domova pro seniory. Zastávají názor, že postarat by se o ně měla rodina.

K důstojnému životu náleží důstojný odchod ze života, důstojné umírání. Přání důstojné smrti je spojeno se smrtí bez bolesti, kdy je člověk neopuštěn svými blízkými [Kalvach 2004]. Senioři si přejí rychlou smrt bez velkého utrpení, nejlépe ve svém domově a v okruhu dětí, blízkých či přátel, neumírat v nemocnicích a o samotě. Umírání dnešních lidí považují za nedůstojné. Příliš mnoho lidí umírá v nemocnicích, tzn. v cizím prostředí, kde není dostatek času věnovat se umírajícímu. Východiskem z této situace je pro ně obsáhlejší poskytování terénních služeb pro seniory, a to nejen pečovatelských a ošetřovatelských, ale i hospicových.

Nejčastější obavy spojené s umíráním jsou strach z neznámého, z bolesti, necitlivého přístupu okolí, samoty, umírání bez lásky svých nejbližších a v odcizeném prostředí nemocnic a v dalších rezidentních zařízeních.

Seniorky si přejí umírat v domácím prostředí v blízkosti blízkých osob. Muži preferují umírat bez bolesti a bez úplné závislosti na péči ostatních.

6. Závěr

V rámci diplomové práce jsem se zaměřila na vnímání vlastní důstojnosti u seniorů. Cílem výzkumu bylo zjištění pocíťování důstojnosti v oblasti důstojnosti zásluh, mravní síly a osobní identity, a s tím související hodnoty každé lidské bytosti, jinak zvané slovem Menschenwürde.

Výsledky polostandardizovaných rozhovorů se seniory stratifikovanými generově a na základě rozdílů v zapojení do společenských struktur vedly ke zjištění odlišností ve vnímání důstojnosti.

Rozdíly spočívají ve věkové diferenciaci, tedy u seniorů mladých, starých a velmi starých. Velmi staří senioři jsou v důstojnosti zranitelnější. Dokáží ohodnotit kladné změny, které vedou k důstojnějšímu prožívání stáří, související s finanční nezávislostí seniora, zlepšením zdravotní péče a širší nabídkou sociálních služeb. Negativně prožívají změny v politické situaci, chování osobností reprezentujících společnost i lidí mezi sebou navzájem. Zranitelnými je činí závislost na péči ostatních.

Staří a mladší senioři se s chováním současných mladých lidí vyrovnávají lépe. Ubývá význam víry a morálních hodnot. Nedochozí k výrazné sociální izolaci. Staří senioři přicházející do styku se zdravotní a sociální sférou si začínají uvědomovat problémy spojené s péčí o seniory - neochotou zdravotníků zabývat se problémy seniorů z důvodu věku, povýšeným jednáním a ztrátou zájmu o starého člověka.

Z generového hlediska jsou seniorky zaměřené na kvalitní mezilidské vztahy, vztahy v rodině, lásku a péči. Negativně prožívají snižování důstojnosti v postoji ostatních, ztrátu rodinného zázemí a neochotu dětí postarat se o ně ve stáří. Původní povolání v důchodovém věku vykonávají pro udržení společenských kontaktů. Více lpí na dodržování morálních zásad, ve stáří jsou více nábožensky založené a dokáží si vážit samy sebe bez úcty ostatních na základě silné důstojnosti mravních zásluh. Citlivěji prožívají neuctivé chování ostatních, snižování autonomie a umístění do domova pro seniory. Orientují se

na život tady a teď, v důstojnosti osobní identity jsou zranitelnější. Pro důstojné umírání požadují neumírat v cizím prostředí nemocnic a bez přítomností blízkých osob.

Muži mají z generového hlediska odlišné nároky na důstojnost zásluh. Důležité je pro ně i ve stáří společenské postavení, vzpomínkami se vracejí se do dospělosti. Vykonávají-li povolání v důchodovém věku, činí tak pro uchování důstojnosti zásluh. Mravní zásady jsou pro ně druhořadé, jsou méně věřící a jejich důstojnost je závislá na úctě ostatních v době jejich aktivního zapojení do společnosti. Jsou smířenější se situací, kdy se dostávají do péče cizích osob. Nedůstojné chování ostatních ve stáří si tolik nepřipouští.

Vnímání vlastní důstojnosti u seniorů se liší v závislosti na společenském postavení, finančním a rodinném zázemí, stupni samostatnosti, hodnocení prožitého života, dostupnosti sociálních služeb a přístupu společnosti ke stáří.

Z výzkumu vyplynulo, že senioři jsou v důstojnosti zranitelnější. Mladí lidé volí nevhodný přístup k seniorům. Nerespektují jejich životní tempo. Nechápují jejich postoje, protože si neuvědomují podmínky, v nichž senioři vyrůstali. Neuvědomují si, že důstojnost seniora je ohrožena jeho vnitřním prožíváním stáří.

Společnost by měla vytvořit důstojné podmínky pro starého člověka. Na společenské úrovni by mělo dojít k vytvoření dostatečného zázemí pro seniory, k dostupnosti terénních sociálních služeb využitelných v jakoukoliv denní dobu a to i jednorázově. Služby by měly být finančně dostupné. Měly by být vytvořeny lepší podmínky podpory pro rodiny pečující o nesoběstačné a umírající seniory.

Na individuální úrovni by mělo dojít k seznámení osob přicházejících do styku se seniory s rizikovými faktory snižujícími důstojnost, aby byly včas rozpoznány oblasti, ve kterých ke snižování důstojnosti dochází a dopomoci seniorovi k jejich následnému posílení vhodným a citlivým přístupem.

Společnost by měla hledět i na změny, kterými stáří samo o sobě prochází. Budoucí senioři budou ke své důstojnosti přistupovat odlišně než ti současní.

Na jejich vnímání se odrazí doba, ve které budou žít. Důstojnost je důležitou složkou vnímání kvality života. Její výzkum by neměl být opomíjen ani přerušován, a to z důvodů vývoje společenských podmínek a vnímání jedince. Nároky seniorů se postupem času budou měnit.

S prodlužujícím se individuálním věkem a aktivním životem do pozdního věku by mělo dojít k přehodnocení, od jakého věku je člověk považován za starého. Například dle WHO rané stáří začíná v šedesáti letech věku. To je mladými seniory hodnoceno negativně. Ani ve věku šedesáti pěti let si jako staří nepřipadají.

7. Klíčová slova

Senior

Důstojnost zásluh

Důstojnost mravní síly

Důstojnost osobní identity

Menschenwürde

Důstojné umírání

8. Použitá literatura

- BALLESTREM, K. Katolická církev a lidská práva. In *Communio*. Svitavy: Trinitas. 2006, roč. 10, č. 3, s. 279-302. ISSN 1211-7668
- *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: ČBS. 2008. 1403 s. ISBN 978-80-85810-67-7
- BRISCH, E. Fremdbestimmte Selbstbestimmung – Aktive Sterbehilfe als „Lebenshilfe“ für ein unwürdiges Gesundheitssystem? In SCHWEIDLER, W., NEUMANN, H. A., BRYSCH, E., *Menschenleben - Menschenwürde: interdisziplinäres Symposium zur Bioethik*. Münster: Lit. 2002. s. 281-292. ISBN 3-8258-6808-7
- BURIÁNEK, J. a kol. *Domácí násilí: Násilí na mužích a seniorech*, Praha: Triton, 2006. s. 81 – 106. ISBN 80-7254-914-6
- DOLISTA, J. Problematika péče o staré a umírající rodiče. In *Kontakt*. České Budějovice: ZSF JCU. 2007, roč. 9, č. 2, s. 264 - 269. ISSN 1212-4117
- FINTELMANN, V. Smrt — vyvrcholení života. In *Okruh a střed: Smrt a umírání*. 2001, č.3, s.3-15 ISSN 1213-1792
- FREVEL, Ch. Jako rosa z lúna červánků: K lidské důstojnosti podle Starého zákona. In *Communio*, Svitavy: Trinitas. 2006, roč. 10, č. 3, s. 268-278. ISSN 1211-7668
- GEORGE K. L. Dignity and Quality of Life in Old Age. In DISH, R. - DOBROF, R. - MOODY, H.R. *Dignity and Old Age*. Binghamton: The Haworh Press. 1998. 39-52 s. ISBN 0-7890-0534-4
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama, 1990. s. 407. ISBN: 80-7038-158-2
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*. 3. vyd. Praha: Galén, 2002. 271s. ISBN 80-7262-132-7
- HOFFMANN, T. S. Würde versus Vernutzung des Menschen. In EIBACH, U., SANTIAGO, E. - KOWALEWSKI, S. L. - HERZOG, V. - HÖVER, G. -

KÜNHARDT, S. *Biomedizin und Menschenwürde: Discussion Paper*. Bonn: ZEI, 2001 s. 34-50. ISSN 1435-3288 [on-line] [cit. 2009-08-27] dostupné z: <http://www.zei.de/>

- HRDÁ, J. *Etický kodex osobních asistentů*, [on line]. Červenec 2005 [cit. 2009-08-15] Dostupné z: <http://www.pecujici.cz/>
- JAN PAVEL II. *Familiaris consortio (FC): Apoštolská adhortace o úkolech křesťanské rodiny v současném světě z 22. listopadu 1981*. 1.vyd. Praha: Zvon, 1992, s. 63. ISBN 80-7113-067-2
- JAN PAVEL II *Fides et Ratio: Encyklika Jana Pavla II. adresovaná biskupům katolické církve o vztazích mezi vírou a rozumem z 14. září 1998*. 1.vyd. Praha: Zvon, 1999. s. 52. ISBN 80-902708-0-8
- JOHN PAUL II. *Centesimus Annus*. London: Catholic Truth Society, 2002. 77 p. ISBN 10-0851838359
- KASS, L. R. Death with Dignity and the Sanctity of Life. In BARRY, Kogan S. *The Ethics of Choice a Time to be born and a Time to die* New York: Walter de Gruyter. 1991. 117-146 s. ISBN 0-202-30389-6.
- KALVACH, J. a kol. *Umírání a paliativní péče v ČR (situace, reflexe, vyhlídky)*. Praha: Cesta domů, 2004. 99. s. ISBN 80-239-2832-5
- KALVACH, Z. a kol. *Geriatric a gerontologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004. 861 s. ISBN 80-247-0548-6
- KALVACH, Z. Paliativní péče o seniory. In *Životní bilance ve stáří: Sborník odborné konference u příležitosti mezinárodního dne seniorů*. [on-line] [cit. 2010-01-14] Praha: Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové, 2009. 44. s. dostupné z: <http://www.vdv.cz/>
- KOPRA, P. Lidská důstojnost. In *Facultas Nostra: Zpravodaj Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni*. Plzeň: LFUK. 2008, č. 66, s. 10
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotní profese*, 4. vyd. Praha: Portál, 1997. 147 s. ISBN 80-7178-429.

- KUBALČÍKOVÁ, K. *Expertíza pro cílovou skupinu „Senioři“*. 2007 [online]. [cit 2009-08-24]. Dostupné z: <http://domovypotrebnych.cz/>
- MASLOW, A. H. *Ku psychologii bytia*. Modra: Persona, 2000. 223 s. ISBN 80-967980-4-9
- MASLOW, A. H. A theory of human motivation. In *Psychological Review*, 1943, č. 50, s. 370 - 396. [online]. [cit. 2009-08-24]. Dostupné z: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- MENKE, Ch. Subjektive Rechte und Menschenwürde: Zur Einleitung. [online] In *Trivium: Deutsch-französische Zeitschrift für Geistes und Sozialwissenschaften*. 2009, č. 3 ISSN 1963-1820 [cit. 209-08-23] dostupné z: <http://trivium.revues.org/>
- MOODY, H. R. Why Dignity and Old Age Matters. In DISH, R. - DOBROF, R. - MOODY, H. R. *Dignity and Old Age*. Binghamton: The Haworh Press. 1998. 13-38 s. ISBN 0-7890-0534-4
- NEŠPOROVÁ, O. - SVOBODOVÁ, K. - VIDOVIČOVÁ, L. *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. 1. vyd. Praha: VÚPSV. 2008 s. 85. ISBN 987-80-87007-96-9
- NORDENFELT, L. *Dignity in Care for Older People*. 1.vyd. Wiley-Blackwell: John Wiley and Sons, 2009. s. 232. ISBN 978-1-4051-8342-0
- PACOVSKÝ, V. *Geriatric: Geriatrická diagnostia*, 1. vyd. Praha: Scientia Medica, 1994. 152 s. ISBN 80-85526-32-8
- PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*, 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1990. 136 s. ISBN 08-006-91
- PIDRMAN, V. *Demence*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 183 s. ISBN 978-80-247-1490-5
- PICHAUD, C. - THAREAUOVÁ, I. *Soužití se starými lidmi*, 1.vyd. Praha: Portál, 1998. 160 s. ISBN 80-7178-184-3
- PLESKOVÁ, K. a kol. *Průvodce na cestě k rovnosti mužů a žen: Pracovní sešit*. 2. vyd. Brno: Nesehnutí, 2005. 48 s. ISBN 80-903228-7-5

- PŘIDALOVÁ, M. Péče o staré rodiče – úděl mladých seniorů? *Sociální práce. Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. Brno: ASVPS. 2006, s. 68-81. ISSN: 1213-6204
- PŘÍHODOVÁ, A. - SÝKOROVÁ D. Pomoc seniorům – její potřeba a zdroje. In *Sociální práce*. Brno: ASVPS. 2004. č. 2. s. 85-94. ISSN 1213-6204.
- RABUŠIC, L. O postavení seniorů v České republice – nemoc, osamělost a chudoba? In *Aktuální problémy vzdělávání seniorů. Sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí dne 29. 4. 1999*. Olomouc: VUP, 1999, s. 17–31.
- *Respektování lidské důstojnosti: Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*. Praha: Cesta domů, 2004. 63 s.
- ŘÍČAN, P. Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. In *Československá psychologie*. 2006, roč. 50, č. 2, s. 119-137 ISSN: 1213-6204
- SEIFERT, J. Dimensionen und Quellen Menschenwürde. In SCHWEIDLER, W. - NEUMANN, H. A. - BRYSCH, E., *Menschenleben - Menschenwürde: interdisziplinäres Symposium zur Bioethik*. Münster: Lit. 2002. s. 51-92. ISBN 3-8258-6808-7
- SMĚKAL, V. Možnosti poskytování psychosociální a duchovní podpory seniorům v rodině a v zařízeních sociální péče. In *Sociální práce. Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. Brno: ASVPS. 2004, č. 2, s. 50-62. ISSN: 1213-6204
- SOCHOROVÁ, N. - VRÁNOVÁ, V. Inkontinence moči a její dopad na kvalitu života mnoha žen. In *Urologie v praxi*. Olomouc: Solen. 2008, č. 9, s. 263-266, ISSN - 1213-1768
- ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. In *Sociální práce: Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. Brno: ASVPS. 2006, č. 2, s. 109-113. ISSN1213-6204

- SVOBODOVÁ, H. Důstojnost lidské existence v péči o nemocného. In *Vita nostra revue*, Praha: LFUK. 2006, roč. 15, č. 2, s. 73-74. ISSN 1212-5083
- ŠOLCOVÁ, I. - KEBZA, V. Sociální opora jako významný projektivní faktor. In *Československá psychologie: Časopis pro psychologickou teorii a praxi*. Praha: Academia. 1999, roč. 43, č. 1, s. 19-38. ISSN 0009-062X
- TOŠNEROVÁ, T. *Sexualita ve stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti. 1998 [on-line]. [cit. 2009-08-24]. Dostupné z: <http://www.pecujici.cz/>
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3
- VANÍČKOVÁ, K. *Spirituální potřeby seniorské populace v ČR: Příspěvek pro 6. ostravské dny podpůrné léčby v onkologii* [on-line] [cit. 2009-08-23] dostupné z <http://www.hospice.cz/>
- VIDOVIČOVÁ, L. - RABUŠIC, L. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti: Zpráva z empirického výzkumu*. Praha: VÚPSV. 2003
- ZABOROWSKI, H. Ikonické existování: K hermetice toho, co znamená být člověkem. In *Communio*, Svitavy: Trinitas, 2006, roč. 10, č. 3, s. 245-267. ISSN 1211-7668
- ZENGER, E. Was ist das Menschlein, dass du Steiner gedenkst? In HÜBNER, R. M. - MAYER, B. - RETTER, E. *Der Dienst für den Menschen in Theologie und Verkündigung*. Regensburg 1981. str. 127-145. ISBN 3791706918
- ZIMMELOVÁ, P. - DVOŘÁČKOVÁ, D. Faktory ovlivňující adaptaci klientů v domově pro seniory Máj, p. o. In *Kontakt*. České Budějovice: ZSF JCU. 2007, roč. 9, č. 2, s. 353-357. ISSN 1212-4117
- ZIMMELOVÁ, P. - NOVOTNÁ, E. Kriminalita páchaná na seniorech. In *Kontakt*. 2008. roč. 10. č. 1, s. 55-60. ISSN 1212-4117
- ZOUBKOVÁ, P. Otazníky úlohy rodiny v péči o seniory. In *Sociální práce. Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci*. Brno: ASVPS. 2004, č. 2, s. 28-30. ISSN: 1213-6204

9. Přílohy

Příloha 1: Přístupy, které přispívají k zachování důstojnosti

Příloha 2: Okruhy dotazů pro rozhovor se seniory

Příloha 3: Rozhovor s respondentem A

Příloha 4: Rozhovor s respondentem B

Příloha 5: Rozhovor s respondentem C

Příloha 6: Rozhovor s respondentem D

Příloha 7: Rozhovor s respondentem E

Příloha 8: Rozhovor s respondentem F

Příloha 9: Rozhovor s respondentem G

Příloha 10: Rozhovor s respondentem H

Příloha 1: Přístupy, které přispívají k zachování důstojnosti

„Poskytuj individualizovanou péči a podporu.

Zachovávej společenské postavení seniorů a ujišťuj je v jejich sociálních rolích i v případě duševní nebo tělesné zchátralosti.

Neuváděj nikoho do situace, která by mohla vést k jeho případnému selhání ve skupině. Před ostatními nezdůrazňuj ničí nedostatečnost ani nezpůsobilost.

Dávej každému najevo, že má svou hodnotu.

Podporuj a zachovávej u každého osobní autonomii.

Respektuj individuální zvyky a hodnoty.

Respektuj u každého domov, životní prostor a soukromí.

Poskytuj útěchu a projevuj takt.

Získávej souhlas k nezbytným pečovatelským úkonům.

Povzbuzuj seniory k vlastní volbě a rozhodování.

Podporuj začleňování a účast, nedopouštěj vyčleňování nikoho.

Podporuj každého, aby dbal na osobní hygienu a vzhled.

Dopřej každému dost času. Na nikoho nespěchej.

Přizpůsob péči potřebám a životnímu rytmu každého jednotlivce.

Snaž se předvídat individuální potřeby.

Respektuj hranice schopností každého jednotlivce.

Nevykonávej činnosti, které překračují tvou odbornou způsobilost.

Na konkrétní požadavky reaguj zdvořile.

Chovej se zdvořile a projevuj úctu i v případě, kdy máš špatnou náladu, nebo jsi ve stresu.

Pokud je to možné, informuj toho, o kterého pečuješ, předem o všech úkonech.

Vyjadřuj se zdvořile a užívej zdvořilá gesta.

Umožni seniorům podstupovat jisté riziko.

Podporuj účast na každodenním životě.

Zachovej si smysl pro humor [Respektování vlastní důstojnosti 2004, s. 56].“

Příloha 2: Okruhy dotazů pro rozhovor se seniory

Obecné dotazy k důstojnosti:

1. Jak se změnil život ve stáří od dob vašich babiček?
2. Zamyslete se, jaké chování považujete za nedůstojné a zda jste se s takovým chováním ve stáří setkal.
3. Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?

Důstojnost zásluh:

4. Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou jste v dospělosti vykonával, vám přinášela uznání ostatních (sebe sama) a nad tím, zda se toto vytratilo (nebo zůstalo) s odchodem do důchodu a příchodem stáří.
5. Začal jste s příchodem stáří sebe sama vnímat jinak než v období dospělosti? Změnil se nějakým způsobem pohled ostatních na vás?

Důstojnost mravní síly:

6. Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad (uveďte některé z nich) a za jakých podmínek byste byl ochoten své zásady porušit.
7. Jak se změnila morálka lidí za celý váš život a jaká je podle vás morálka současných lidí (mladých)?
8. Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabyla většího významu ve stáří.

Důstojnost osobní identity:

9. Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohl předat mladším a zda takovou možnost máte.
10. Nastaly v životě takové situace, které vedly k tomu, že byla snížena vaše úcta sama k sobě? Jaké to byly situace a jak se vás dotýkaly?

11. Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě? Jaké vám to přineslo pocity? Jak se měli dotyční zachovat?
12. Zamyslete se, zda svůj čas využíváte tak, jak byste chtěli. co byste změnili, kdyby to bylo možné?
13. Pomyslel jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí? Pokud ano, čím myslíte, že je to způsobené?
14. Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu. Při jakých příležitostech k nim docházelo?

Menschenwürde:

15. Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální (lidé bez přístřeší), duševní (lidé s demencí) či tělesný (lidé trpící únikem moči) stav se zhoršil. Jak takový člověk pohlíží sám na sebe a jak na něj pohlíží ostatní?
16. Jaké je pro vás nežít ve svém domově a bydlet s cizími lidmi mimo vlastní rodinu? Jaké je to, když o vás pečují ostatní?
17. Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?

Ostatní:

18. Jak si představujete důstojný odchod ze života a jaká je skutečnost dle vašeho názoru?
19. Je zde něco, čeho se s odchodem ze života obáváte?
20. Chcete o pocíťování důstojnosti ve starším věku ještě něco sdělit?

Příloha 3: Rozhovor s respondentem A

Žena ve věku 68 let. Žije se svou rodinou (manželem, dcerou a vnučkou) a je zcela samostatná. Do života společnosti se zapojuje méně, většinu svého času tráví s rodinou a ve prospěch rodiny.

„Jak se změnil přístup mladých lidí ke starším od dob vašich babiček?“

„*Já si myslím, že dřív se mladí lidé chovali ke starým lidem lépe.*“⁵

„Můžete mi to trochu přiblížit? Jakým způsobem se mladí lidé ke starým chovali lépe?“

„*Víc si jich vážili, ctili. Když jsem já byla malá, musela jsem svou babičku poslouchat. I mámu. Teď si děti dělají, co chtějí.*“

„Zamyslete se, jaké chování považujete za nedůstojné a zda jste se s takovým chováním ve stáří setkala. Jak si představujete důstojný život?“

„*Důstojný život pro mě znamená mít všechno, co člověk pro život potřebuje. Mít kde bydlet, mít dostatek finančních prostředků, abych si mohla koupit, co potřebuj. Aby se ke mně lidé chovali slušně. To znamená, aby se ke mně chovali tak, jako já k nim, aby se ke mně chovali slušně, s úctou. Aby se nade mě nepovyšovali a nedělali ze mě hlupáka. Někteří lidé si myslí, že když je člověk starý, že je hloupý. Ale já mám stejný rozum jako oni. A také mám zkušenosti. A ty oni nemají.*“

„Setkáváte se ve svém okolí s projevy neúcty vůči vám?“

„*No samozřejmě. Tady v domě mě napadl soused z prvního patra. Začal mi nadávat, že jsem cikánka.*“

„Myslíte si, že by si to k vám dovolil, kdybyste byla mladší?“

„*Ten? Tomu je to jedno, ten se pustí do každého. Ale já se nedám. Já se bráním. Klidně se s ním pohádám. Já osobně jsem se s tím ještě nesetkala, aby si na mě mladí dovolovali víc, než když jsem byla mladší. Já to neznám.*“

---

⁵ Odpovědi seniorů jsou pro přehlednost zvýrazněny kurzívou.

„Znáte od svých přátel, seniorů, příběhy, kdy se k nim někdo choval neuctivě?“

„Jasně že znám. Zním paní odvedle z domu. Té už je přes osmdesát. Je doma sama. V domě žije jedna mladá holka, za kterou, když někdo jde, tak zvoní na ni. Ona sotva chodí. Několikrát je prosila, aby toho nechali, že nemůže chodit stále k oknu. A ti kluci jí pověděli: „Drž zobák, ty bábo stará.“ Ona už se s tou holkou i pohádala a všechno jí to řekla. Ale od té doby jí začala dělat ještě větší schválnosti. Třeba jí zavolají na telefon a chtějí, aby jim zavolala manžela. Ten už dávno zemřel. Když jim to povídá, zavěsí a ona ještě před tím slyší, jak se ve sluchátku smějí. A to se jí nestalo jedinkrát.

Jak je člověk sám, tak si na něj lidé mnohem víc dovolují. Mně by se tohle nestalo. Já bych se bránila. A navíc mám doma manžela a ten by na mě hned volal policajty. Ti mladí, když jdou po chodbě, tak ji ani nepozdraví. To je slušné chování? To kdybych si já dovolila ke staršímu člověku, když jsem byla malá, tak by mě máma přerazila. Ted', ted' je rodiče ještě brání.“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„No, tak, abych byla mobilní, abych si mohla udělat to, co potřebuji, abych se nemusela na nikoho spoléhat. Já jsem byla zvyklá si celý život všechno udělat sama. Vařila jsme pro celou rodinu, uklízela, prala, všechno. A nelíbí se mi představa, že by se to mělo změnit.“

„Bylo by pro vás nepřijatelné nebo ponižující, kdyby se o vás z rodiny někdo postaral a všechny vaše současné povinnosti za vás převzal?“

„No ponižující ne. Byla bych ráda, kdybych byla nemohoucí a staraly se o mě děti. Pokud by si se mnou nedělaly, co chtějí. Musely by mě, samozřejmě, respektovat. Být na mě hodní. Neublížovat mi. Nebít mě nebo mě nenechávat špinavou, kdyby se mi to třeba v hlavě pomotalo.“

„Myslíte tedy, že i člověk s demencí, který svět prakticky nevnímá, má nárok na slušné zacházení a respekt ostatních?“

„No samozřejmě. Ke každému by se lidé měli chovat s úctou. I když o tom ten druhý už neví.“

„Jak by na vás působila situace, kdybyste musela jít do domova pro seniory a bydlet na pokoji s dalším, v podstatě cizím člověkem?“

„To by mně nevadilo. Ne. Já mám ráda společnost. Já jí vyhledávám. Já bych i ráda bydlela ve větším městě. Vždyť já i pořád chodím za děvčaty do práce. Já potřebuji být s lidmi. Mě to jinak nebaví. Potřebuji denně alespoň někomu zavolat. Já i do práce chodila a někdy ještě zajdu, abych zas holky viděla a popovídala s nimi.“

„Jak by na vás působilo, kdybyste byla na stáří úplně sama?“

„Ne. To si nedokážu představit. To už by pro mě nebyl život. To, jako bych už ani nebyla. Toho bych se nechtěla dožít. A doufám, že ani nedožiji. Když už člověk nebude moci do společnosti, tak bude mít alespoň rodinu. A kdyby mě děti nechtěly, tak půjdu klidně do domova. Jen abych nezůstala sama.“

„Byl váš odchod do důchodu spojen s nějakými obavami? Změnilo se s odchodem do důchodu něco?“

„Akorát to, že člověk nemůže být tolik mezi lidmi. To mi chybí. Dřív jsem i v důchodu chodila pracovat. Nedělala jsem to kvůli penězům. Těch jsem měla dost. Dělal jsem to kvůli společnosti. Ted' jsem zavřená doma.“

„Změnil se způsob trávení vašeho volného času s odchodem do důchodu a s příchodem stáří vůbec?“

„Cha, někdy se mi zdá, že jsem měla víc volného času, když jsem chodila do práce. Jednak když je člověk doma, tak musí uvařit, nakoupit, uklidit, vyžehlit. A navíc. Všechno mu trvá déle, než když byl mladý. Klidně bych chodila dál do práce. Ale jen na určitou dobu. Třeba na půl roku a pak být zase doma. Člověk už toho tolik nezvládne. Ubývají mu síly. Někdy to člověka štve. Ale to si potom říkám, že jsou na tom lidé ještě hůř.“

„Nezměnil se s příchodem důchodového věku váš pohled sama na sebe? Neřekla jste si něco v tom smyslu, že teď už jste stará?“

„Ne. Ani teď se nepřipadám stará. Myslím, že v šedesáti osmi letech člověk ještě není starý. A dokud má dost sil, tak není starý ani v osmdesáti. Být

starý pro mě znamená být neschopný. Závislý na ostatních. A to já nejsem. Já si všechno udělám.“

„A co ostatní lidé, začali na vás pohlížet jinak?“

„Ne.“

„Jaká je vaše finanční situace? Vycházíte s penězi, které máte z důchodu?“

„Vycházím. Moc dobře. Byt je náš a navíc nás tady žije několik, takže se o náklady podělíme. Já si nemohu na peníze stěžovat.“

„A co by podle vás ve stáří mělo zůstat z let, kdy jste ještě pracovala a tak?“

„Abychom byli v kontaktu. S těma ostatníma. Se kterýma jsme se dennodenně vídali a měli je rádi.“

„A proč jste tyto kontakty omezila?“

„No, tak byli jsme spolu hlavně v práci. Holky už po práci neměly tolik času, tak nějak se to změnilo. Zkrátka časem se to všechno změní. A potom co šly do důchodu, už stejně nebyl pořádně čas. Člověk si jakoby zvykne na jiný život a nechce ho měnit. To už potom tak nějak nejde navázat tak, jak to bylo dřív.“

„Hovořila jste o tom, že člověku nyní všechno jde pomaleji. Jak se vyrovnáváte s úbytkem tělesných sil?“

„Tak já se hlavně snažím cvičit. Bojuji proti tomu. A všechno zatím zvládám poměrně dost dobře. Pomaleji, ale dobře. A mám doma pomocníky, takže nemusím dělat všechno.“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad a uveďte některé z nich.“

„No, tak hlavně chovat se slušně k ostatním lidem. Nepřehlížet je, když se jim něco stane, nebo když potřebují pomoci. Potom nepodvádět, nelhat, nekrást. Být spravedlivý k dětem i ostatním lidem.“

„Jaká je podle vás morálka současných mladých lidí?“

„Špatná. Věčně jsou napití, popelnice poválené, popelnice zapálené. Nemají žádnou úctu k věcem.“

„A k lidem?“

„No, jak kteří.“

„Čím myslíte, že to je?“

„Výchovou. Všechno výchovou.“

„Dotýká se vás, když někdo nerespektuje vaše hodnoty nebo je vám to jedno?“

„No, jedno mi to není. Ale, tak jako co člověk může. Když oni nejsou schopní žít slušně. Co s tím naděláte? Je to škoda. Ale nic nezmůžete. To by museli rodiče. Já nad tím mohu tak akorát mávnout rukou. Já jsem nikdy nikomu své názory nevnucovala a myslím si, že to ani nemá cenu. Řeknou si akorát tak, co kecáš, ty bábo stará. Je to zbytečné.“

„A kdyby vám mladý člověk řekl, například, že ty vaše hodnoty, které dodržujete, jsou nesmyslné, ponížilo by vás to?“

„Víte, pokud žijete nějakým způsobem a uvědomujete si, že je to správné, tak nemá proč vás to ponižovat. Pokud něčemu věřím, tak mi to nevezme nějaký blbec, který mi řekne, že je to nesmysl. Vy máte určitý nadhled v tom, že své zásady dodržujete. Vy si sebe proto můžete vážit. Protože vy jednáte mravně, ne oni. A že si to neuvědomují? To je jejich věc.“

„Je pro vás důležité, jak vás hodnotí ostatní?“

„No, samozřejmě. Chci před ostatními vypadat dobře.“

„A vážila byste si sama sebe, kdyby vámi ostatní opovrhovali?“

„Asi ne. Ale nezalezla bych nikam. Neschovávala bych se před nimi. Chovám se k lidem dobře, a kdybych se nechovala, tak už bych to neměla v hlavě v pořádku a to už by to bylo jedno.“

„Takže vám dodržování mravních hodnot přináší určitý pocit důstojnosti?“

„Ano, rozhodně. Můžu si vážit sama sebe.“

„Jak byste se cítila, kdybyste byla nucena porušit své mravní zásady?“

„No, tak příjemné by mi to nebylo.“

„Bojovala byste za ně?“

„To by asi záleželo na situaci. Kdyby mi hrozila smrt, tak asi ne. Ale zároveň bych nemohla nikoho třeba zabít. To bych si potom v životě neodpustila.“

To je těžké. Něčeho by se člověk vzdal, ale spíš by to člověka trápilo. Nedokážu si představit takovou situaci.“

„Říkáte, že v životě dodržíte jisté morální zásady. Ovlivňuje to způsob, jakým vás vnímají ostatní?“

„No, to víte, že jo. Lidé si vás váží, když ví, že se k nim chováte slušně nebo jim nijak neškodíte.“

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabyla většího významu ve stáří. Jste věřící?“

„Jsem.“

„A je pro vás víra nebo duchovní život důležitější než běžný život?“

„Já si myslím, že jo.“

„A bylo to vždycky tak, nebo pro vás získala víra většího smyslu až ve starším věku?“

„Určitě ve starším věku. Když je člověk starý, tak už potřebuje něčemu věřit. V mládí je to jiné, jste tak jako ponořená do toho života. Ale ve stáří začínáte myslet jinak. Jako byste potřebovala něco, co má větší smysl.“

„Myslíte, že když má člověk v co věřit, že lépe snáší útrapy života?“

„Určitě. Máte se jakoby o co opřít. Spoustu věcí přijímáte s mnohem větší pokorou. Nebo vás tolik netrápí, protože víte, že jsou věci důležitější.“

„Co například se vás tolik nedotýká, nebo je pro vás lehčí?“

„No, tak vůbec úplně jinak přijímáte to, co vás v životě potkává. Já znám lidi, kteří třeba nadávají na to, že nemohou na nohy, nebo že je něco bolí. Když jste věřící, tak víte, že jsou určité věci, které musíte v životě překonat a nemá smysl jakoby jít proti tomu nebo s tím bojovat. Spíše to musíte jakoby přijmout a vyrovnat se s tím. Vy to neovlivníte a víte, že se taková věc z určitého důvodu stala.“

„A neříkáte si někdy, že je to vůči vám třeba nespravedlivé?“

„Ne, je to zkrátka tak, jak to má být. Jenom to umět přijmout.“

„Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohla předat mladším. Máte takovou možnost? Jak hodnotíte svůj doposud prožitý život?“

„Celkem dobře.“

„Změnila byste na něm něco?“

„Asi ne.“

„Máte možnost předat zkušenosti, které vám život přinesl, dětem?“

„Dětem? Ty tady to vůbec nezajímá. Těm, když něco řeknete, tak si tak akorát myslí, že je chcete poučovat a ještě by se s vámi začaly hádat. A to člověk nemá zapotřebí někomu něco vykládat jenom pro to, aby na něj byly potom drzí. Když už, tak se jich zeptám, jak se měly, ale rozhodně jim nic neradím. Kdyby potřebovaly, tak si pro radu přijdou.“

„Není vám to líto?“

„Líto? No, trochu to člověku asi líto je, protože by si to představoval jinak. Ale když mladí si myslí, že vy jim nemáte co radit, protože žijí v jiné době, a že váš názor je zastaralý, že věci jsou teď jiné. Mají svým způsobem pravdu, ale jsou zkušenosti ze života, které se nemění.“

„Jaká jste byla vy, když jste byla mladá, poslouchala jste starší lidi?“

„No, tak já jsem babičku nezažila. Narodila jsem se za koncem války. Teda druhé světové. Doba nebyla lehká. Máma na nás neměla tolik času. Musela hodně pracovat. A já jsem byla vždycky dost divoké dítě. Nikdy jsem jí moc neposlouchala. Ani v mládí. Bylo to asi stejné jako u dnešních mladých. Nikdy jsem ke starším nechodila pro radu. Všechno jsem si rozhodovala sama. A neposlouchala jsem. Svou matku, myslím.“

„Nastaly v životě takové situace, které vedly k tomu, že byla snížena vaše úcta samé k sobě?“

„Moc se s tím nesetkávám.“

„Jak by se k vám měli chovat ostatní, aby nesnižovali vaši sebeúctu?“

„Nenadávat, nehádat se se mnou, nervat se.“

„Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě?“

„Ne. Já jsem si vždycky rozhodovala.“

„A myslíte, že je to důležité?“

„No samozřejmě. Proč by o vás měl rozhodovat někdo jiný? Tohle je váš život a vy máte právo na to si ho podle svého prožít. Vždyť jinak by to ani nešlo. Vždyť by byl člověk úplně chudák, kdyby celý život někoho poslouchal a někomu ustupoval.“

„A myslíte, že i ve stáří má člověk stále stejné právo rozhodovat o svém životě?“

„No, pokud je při smyslech. Pokud ne, tak už to nejde. To by byl sám sobě nebezpečný.“

„Je pro vás srozumitelné jednání na úřadech? Vysvětlí vám úředníci zákony tak, abyste jim porozuměla?“

„No, tak já po úřadech moc nechodím. Spíše do banky. A musím říct, že mi vždy všechno vysvětlí. Že tomu rozumím.“

„Chtěla byste se více účastnit společenského života – různých seminářů, setkání a podobně?“

„Chtěla, ale v mladším věku. Ted' už ne. Ted' už radši sedím doma a dělám si v klidu svoje věci.“

„Stalo se vám, že by se k vám ostatní chovali tak, že jste se styděla nebo vám bylo trapně?“

„Ne, to se mi ještě nestalo.“

„Co si myslíte o důstojnosti člověka, který je tělesně, duševně nebo jinak postižený?“

„Já se na tady ty lidi nekoukám, aby jim nebylo trapně. Aby si nemysleli, že si je prohlížím, protože jsou nějakým způsobem divní.“

„Jak pohlížíte na důstojnost starého člověka s demencí? Má takový člověk důstojnost z pohledu ostatních?“

„Zaslouží si důstojnost tak jako každý jiný člověk.“

„A myslíte, že ji sám dokáže vnímat?“

„Asi těžko.“

„A co člověk postižený tělesnou poruchou jako je například inkontinence? Nebo který ztratil kontrolu nad ostatními tělesnými funkcemi?“

„Je to chudák. A potřebuje pomoci. Pomáhat mu člověk musí. K jídlu, na mísu. Na tom není nic nedůstojného. Hrozné to musí být spíš pro něho, on nemůže nic. Zaslouží si, aby mu někdo pomáhal. Člověk ho nemůže nechat ležet, chudáka.“

„A kdybych vám nyní dala jako příklad bezdomovce, člověka na pokraji společnosti nebo drogově závislého?“

„Ten si tu pomoc nezaslouží, protože si to všechno udělal sám. Nemusel ty drogy zkoušet. Nezaslouží si takovou úctu ani péči jako nemocný.“

„Myslíte, že v případě, kdy starému člověku hrozí doma riziko pádu nebo jiného zranění a on chce „mermomocí“ zůstat doma a jeho děti usilují o jeho umístění do domova pro seniory, má stále přednost jeho rozhodnutí, i když ostatní jej považují za nesprávné?“

„Má. Pokud chce starý člověk zůstat doma, tak by měl zůstat doma. A pokud už není schopný, tak by se rodina měla snažit, aby mohl doma být a měla by se o něho nějakým způsobem postarat. Měli by se přizpůsobit, protože je ten starý člověk vychoval a oni by se za to o něho měli postarat.“

„Jak pohlížíte na omezování pohybu některých pacientů v ústavních zařízeních? Je podle vás důstojné člověka například připoutat k lůžku?“

„Důstojné nedůstojné. Pokud by se jinak pomlátíl, nebo si jinak ublížil, tak bych nad tím nepřemýšlela. A pokud to má v hlavě v pořádku, tak se mu to dá vysvětlit, tak to ani nedůstojné být nemůže. A pokud to v hlavě v pořádku nemá, tak mu ani nemá cenu to vysvětlovat. Musí pro něj dělat to, co je důležité pro jeho zdraví.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„To už je jedno, jestli je to doma nebo v nemocnici. Chtěla bych usnout a ráno se nezbudit. No, raději bych chtěla umírat doma. Myslím si, že doma se umírá lepší než v nemocnicích. Člověk není sám, má okolo sebe známé lidi.“

Určitě, až bych měla umírat, bych u sebe chtěla někoho mít. Někoho se držet, nebo cítit jeho blízkost, až budeš odcházet kamsi, do věčnosti.“

„Je zde něco, čeho se s odchodem ze života obáváte?“

„Co po smrti bude. A bolesti.“

Příloha 4: Rozhovor s respondentem B

Muž ve věku 72 let. Žije se svou rodinou (manželkou, dcerou a vnučkou) a je zcela samostatný. Do života společnosti se zapojuje méně, většinu svého času tráví s rodinou a ve prospěch rodiny

„Co pro vás znamená pojem důstojnost?“

„Důstojnost? Myslím si, že je to vzájemná úcta mezi lidmi. Lidé by si měli vážit jeden druhého a také se podle toho tak k sobě chovat.“

„Jaké chování tím máte na mysli?“

„No, myslím tím, aby spolu dokázali mluvit na úrovni, nehádali se, jeden druhého svým jednáním neponižoval, neoslovoval ho vulgárně, nebo ho fyzicky neohrožoval. Měl by člověka respektovat takového, jaký je. A také by ho měli vyslechnout, aby ten člověk věděl, že tady je.“

„Setkáváte se s projevy úcty ke starému člověku mezi ostatními lidmi?“

„Bohužel, setkávám se s tím zřídka.“

„Jaký to na vás má vliv?“

„No, připadám si jako pitomec.“

„Myslíte, že jste proti takovým projevům neúcty bezbranný?“

„No, bezbranný. Spíš bych řekl, co má člověk dělat. Když vás potkají na ulici nějací chuligáni, a jsou na vás sprostí, tak co máte dělat? Já jim nadávat nebudu, protože by se do člověka pustili ještě víc. Na starého člověka si každý dovoluje. A stejně je člověk nezmění, tak co. Mladí lidé jsou sprostí a každý kouká jenom na sebe. No, to bych řekl.“

„Prožil jste ve stáří něco, co byste hodnotil jako nedůstojné?“

„Kolikrát jdeme parkem a něco řekneme malým parchantům a oni vám řeknou, jdi do prdele. A nejhorší jsou čtrnáctiletí smradi. Nebo řeknou: „Škubni si nohou, dědku.“ A je to vyřízený. A kdyby starý člověk ležel nemohoucí na ulici, tak ho každý překročí. Myslíte, že se někdo zeptá, co je mu, nebo tak něco.“

„Hodnotil byste situaci jinak, kdybyste byl mladší?“

„Kdybych byl mladší, tak jim dám, parchantům, přes dršku. To bych se na ně vykašlal. Ted' je člověk bezbranný. A navíc, dneska se člověk bojí si s někým něco začínat, protože nevíte, jestli to není nějaký kriminálník, který vám za rohem nevráží kudlu do zad. A jak se budete na stará kolena bránit?“

„Jaký je podle vás rozdíl mezi důstojností v mládí a důstojností ve stáří?“

„No, tak když jsem byl úplně mladý, tak to jsem se bál promluvit, protože člověk musel na slovo poslouchat, jinak ho vyhodili z práce. Potom se to trochu zlepšilo, když už měl člověk nějakou pozici. Jenže o tu jsem potom před důchodem zase přišel a sesadili mě z funkce technologa, který měl spoustu zodpovědnosti, na skladníka, protože tam komunisti dosadili nějakého svého. A potom to bylo už zase na nic. Každý si z vás dělal sluhu. To jsem pak byl rád, když jsem šel do důchodu, protože jsem dostal peníze a neměl jsem takové honění. Měl jsem klid.“

„Čeho se na stáří nejvíce obáváte?“

„Nemocí a toho, aby se mohl člověk pohybovat a nebyl ve stáří na někom závislý. Aby se uměl postarat sám o sebe. To je nejdůležitější. Nejhorší, co člověka může ve stáří potkat, je, když musí každého prosit o to, aby mu podal třeba skleničku, nebo aby mu osolil jídlo. Nebo abych nemohl vylézt z postele a bez pomoci lezl po čtyřech na záchod. To bych teda nechtěl.“

„Měl jste tedy v dospělosti určitou pozici, která vás stavěla do důstojnějšího postavení?“

„Ano měl, vždyť to povídám. Než tam dosadili toho vola. Potom bylo všechno pryč. A nemohl jsem říkat nic. Na krku rodina, holka studovala, tak co. Dokud jste pán, tak jste pán a ostatní se vám klaní. No, a když už nejste pán, tak si o vás tak akorát otřou botu.“

„Jakým způsobem se změnil váš život s příchodem stáří, případně s odchodem do důchodu?“

„No, s odchodem do důchodu podstatně. Mně se život podstatně zjednodušil. Nemusel jsem pořád vstávat do práce a někam se honit. Konečně jsem si mohl přečíst knížky, na které jsem dřív neměl čas, a čtu doted'. Já se i ted',

v sedmdesáti dvou letech, zajímám třeba o jazyky. Mě zajímá spousta věcí. Mám teď čas na své koníčky. Od té doby, co mám vnučku, se tedy také musím starat o ni, ale stejně mi zbude spousta času, který mohu využít. Jsem teď moc spokojený. Dokud jsem pracoval, tak byl člověk každou chvíli na nervy, v práci zodpovědnost a vztahy na nic, takže já jsem rád za to, jak to nyní je. Teď už si řídím čas podle svého.“

„Takže lidi vám nechyběli?“

„Ne, to určitě ne. Já mám rád klid. Lidi potkám venku na chodníku a to mi stačí. Doma mám děti a rodinu. A za příbuznými také jezdíme. Žena ještě řídí. Já už ne. Já to nestačím sledovat a bojím se. Oni teď jezdí tak strašně rychle, že je to o hubu.“

„A co po finanční stránce? Vycházíte dobře?“

„Já jsem na tom finančně snad lépe, než když jsem pracoval. Když jsem z technické funkce přešel na dělnickou, tak jsem dělal za pár šupů. Já teď беру přes deset tisíc korun. To když to vezmu, tak ti chudáci, co dělají někde támhle v supermarketu, neberou ani to a lítají jako blázni. No. A já se můžu válet.“

„Jak se změnilo využívání volného času s příchodem stáří a jak jej využíváte nyní?“

„Jéjej, to se změnilo hodně. Já si teď hodně přečtu, když chci, tak se koukám na televizi, já mám rád různé takové ty naučné filmy, cestopisy, pyramidy, to je moje. A to jak ho prožívám, mi úplně vyhovuje. Chodit ještě můžu, já dojdu ráno nakoupit, žena zatím uvaří, já se potom najím a dělám si, co chci.“

„Jak se se stářím změnil okruh vašich přátel?“

„Abych vám pravdu řekl, tak já žádné velké přátele nemám. Akorát znám tady lidi z baráku nebo z ulice, maximálně, takže já se s nikým nescházím, nebo tak. Pro mě je nejdůležitější rodina. Co člověk potřebuje víc?“

„Jak prožíváte úbytek sil, který je se stářím spojený?“

„No, abych vám pravdu řekl, tak to cítím. Rok od roka je to horší, je to znát, ale jsem s tím tak nějak smířený. To víte, kdyby člověk nemohl vůbec, tak z toho asi bude nešťastný, ale teď to ještě jde. No, tak si nestěžuji. Proti věku není

léku. Lítat po doktorech nemá cenu. Oni se na vás stejně vykašlou, protože si řeknou, že jste starý. A mají pravdu. “

„Mění se se stářím váš pohled na sebe sama. Vnímáte sebe sama ve stáří jinak, než když jste byl mladý?“

„No jasně, tak uvědomuji si, že spoustu věcí už nemůžu. Třeba řídit auto. Jenomže s tím člověk nic nenadělá, to nikdo neovlivní. Nekoukám kvůli tomu na sebe nějak hůř nebo tak. “

„Změnil se pohled ostatních v tomto směru?“

„To si myslím, že určitě. Protože spoustu mladých lidí si uvědomuje, že já nemusím vstávat do práce, že si můžu dělat své věci, a ti mi to všechno závidí. Oni vědí, že já nemám žádné starosti a povinnosti a oni už se na tohle kolikrát i těší, a zákony nakonec udělají to, že oni už se toho možná ani nedočkají, anebo že jim důchod ani nedají. Takže mají vztek dvakrát. “

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad. Za jakých podmínek byste byl ochoten své zásady porušit?“

„Za komunistů jste měla strach třeba si dojít do kostela nebo se třeba i pokřížovat. I když třeba člověk v duchu věřil, tak proto, aby se udržel v práci a neublížil svojí rodině, tak musel plavat s proudem, co si budeme povídat. Do kostela jsem nešel třeba řadu let, protože jsem se bál, že mě někdo uvidí.

Víte, já morální hodnoty moc neuznávám. To pro mě není. Já jsem žil léta v komunismu. Tam to chodilo tak, kdo byl velká ryba, tomu všechno prošlo, kdo byl tedy komunista. A tak se to dělalo, to byla morálka.

Já osobně si myslím, že člověk se musí přizpůsobit tomu režimu, co zrovna je. Tenkrát se člověk bál mluvit, aby si příliš neublížil. Jaképak hodnoty, přizpůsobování se podmínkám. Aby člověk slušně přežil. “

„Jak se změnila morálka lidí za celý váš život a jaká je podle vás morálka současných lidí?“

„Já jsem tak otrávený současnou chamtivostí a lidskou bezohledností a touhou po mamonu, že tyhle ty morální hodnoty jsem už úplně odsunul a už

kašlu i na bonton, na vzhled, na tohle to všechno, už jsem jak bezdomovec. Vidíte, že se ani neholím, nestřihám. Žena mně za to nadává. Chm...

Kdybych býval měl možnost, jako měli bývalí komunisti, velký komunisti, kteří dělali ředitele podniků, kteří měli příjmy několikanásobné. A dneska máte zase milionáře. Kdybych měl šanci se k tomu dostat, tak bych se nebránil ničemu. Je pravda sice, že bych třeba nikoho nezabil nebo tak, ale pokud bych tím nikomu neublížil, tak bych si nahrabal, když mohou mít jiní. Kašlal bych na každého a koukal bych urvat taky kus. Jako ti v té kuponové privatizaci. Ti si nahrabali a ostatní z toho neměli nic. Nikoho bych tedy nezabíjel. Šel bych k tomu majetku tak jako slušný člověk, i kdybych věděl, že je to třeba podvod. Já bych si prostě řekl, že když to neurvu já, tak jsem vůl, protože by to urval někdo jiný. A k tomuto názoru dojde každý třetí. Může se modlit, může mít morální zásady, jaké chcete, všechno se v současné době bere tak, aby se člověk dobře najedl a měl se dobře. No, je to tak?

Mravnost v současné době nemá smysl. Nic vám nepřinese. Leda tak bídu. Rozhodně ne uznání a úctu.

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabyla většího významu ve stáří.“

„Věřící nejsem. Pláč, lítost a jiné projevy jsou pro mě přirozené.“

„Máte za sebou dlouhý život, který vám přinesl řadu zkušeností, jak jej hodnotíte, když se na něj zpětně podíváte?“

„Víte, myslím, že by mohl být lepší. Ne že bych chtěl od života moc. Ale zažil jsem si v něm akorát samé odříkání. A nakonec, i kdyby se měl člověk dobře a měl třeba miliony, tak kdyby dostal nějakou nemoc, tak si jich stejně neužije a je to potom všechno k ničemu. A nikdo mu nepomůže. I kdyby dal doktorovi půlku, stejně musí umřít. A nehledě k tomu řeknou, dědek, ten už měl být dávno pryč, jako mi pověděl jeden známý, že mně už bylo 72 let, že já už jsem měl být dávno pod drnem. Myslel to samozřejmě s nadsázkou, ale mnoho lidí si to doopravdy myslí. Pro stáří není na světě místo. A čím je člověk starší, tím se bojí o svůj „kejhák“ víc. Ti doktoři na vás ale opravdu tak koukají.“

„Nastaly v životě takové situace, které vedly k tomu, že byla snížena vaše úcta k sobě samému? Jaké to byly situace a jak se vás dotýkaly?“

„Já, když jsem se léčil tady v nemocnici u primáře na urologii, tak jsem za ním šel, kolikrát, když jsem něco potřeboval, když jsem měl bolesti nebo močil jsem krev a byl vyplašený, že už mám rakovinu, nebo kdo ví co, a on mi napsal léky a všechno, a když jste se s ním chtěl nějak bavit, to, tak, řek, to, jak on mi to řekl. Jo, že už musí jít a otočil se zády a šel. A ani nepozdravil. Nezájem. A nejen to. Z toho člověk necítil pouze to, že je starý, ale i to, že není jeden z nich, že je až na tom druhém schodu a on je na tom prvním, protože on měl vysokou a já jenom střední, měl jsem jenom čtyři roky průmyslovky. Čili z toho to jasně vycítíte. Ale poznal jsem v životě i doktora, ten léčil slovem, když jste přišla vyplašená s něčím, a on vám řekl, nebojte se, tohle já měl také, to vás přejde, a bavil se s vámi jako rovný s rovným. Ten vás léčil psychikou. Ale takových je málo.

A jednou se mi u doktora stalo, že jsem ho potkal na chodbě a on někam odcházel, řekl jsem mu, že s ním potřebuji o něčem mluvit, že ať si tam na chodbě sednu a deset minut počkám, že on za mnou za chvíli přijde. Já jsem vám tam čekal přes půl hodiny a on nepřišel. Vůbec se se mnou nebavil, nakonec. Ale záleží kdo a jak.

Když byl můj táta starý, tak si tykal s každým. Oni si mezi sebou tykali, ať měl devadesát devět titulů a ten druhý byl třeba šofér a tykali si stejně. Protože tenkrát lidé věděli, že všichni jsou na jedné lodi. Co si budeme povídat. To společenské postavení v současné době hraje hodně velkou roli. A bude to ještě horší.

Já jsem kolikrát starší proti lidem, a myslíte, že mě pozdraví? Musím je pozdravit já, jinak bychom kolem sebe jenom tak prošli.“

„Pociťoval jste někdy ve společnosti jiných lidí stud?“

„Ne, že bych se přímo styděl, ale připadal jsem si blbě, když jsem byl v nemocnici a dělali mi EKG, a ty sestry se mě tam ptaly, nějaké otázky mi tam dávaly, a hulákaly na mě. A já jim tam povídám: „Nekřičte na mě, to že jsem starý, ještě neznamená, že jsem hluchý, já vás slyším dobře.“ Tak sklapy. Anebo

když mě v nemocnici řeknou: „Dědo, pojd' sem.“ To se taky stalo. „Dědo, pojd'te na rentgen...“ Nebo tak něco. To je blbé, to se cítíte také hrozně trapně. To je, jako by vám bylo třeba devadesát devět. Měli by vám říkat pane.“

„Máte možnost předat své životní zkušenosti mladým lidem?“

„Ne. To je absolutní nezájem.“

„A za vašich mladých let byla situace jiná?“

„No, tak my jsme příběhy rádi poslouchali. Tenkrát ještě nebyla tolik televize, takže se sedělo a povídalo. Ale pokud šlo o prosazení si vlastních názorů, tak jsme měli také svoje hlavy. Mladý člověk už má jednu názor jiný a těžko si ho nechá někým vyvrátit.“

„A líto vám to není, že se o své zkušenosti podělit nemůžete?“

„No, líto. To víte, že by člověk rád. Ale když jste byl stejný, tak těžko můžete někomu něco vyčítat.“

„Setkáváte se s tím, že ostatní rozhodují za vás a neposlouchají váš názor?“

„No, ano, já například musím na slovo poslouchat svou manželku. A pokud ji neposlechnu, tak je z toho hádka na celý den. To radši člověk sklapne a jde pryč, ať si to udělá podle svého.“

„Má za všech okolností člověk ve stáří možnost a právo rozhodovat o svém životě? A to i v případě, že mu například hrozí nebezpečí v případě, že zůstane v domácím prostředí, kde mu hrozí nebezpečný úraz, a nepůjde navzdory rozhodnutí dětí do domova pro seniory?“

„Pochopitelně. Názor starého člověka a jeho rozhodnutí musí děti brát v úvahu. Mladí by si měli uvědomit, že je rodiče vychovali. Neměli by s nimi nakládat jako s obnošeným kabátem, který se mi nehodí, tak ho vyhodím, protože mi překáží ve skříni. Je to o vděku. Já dal dceři byt a ona mi za to řekne, že mám jít do domova důchodců. Já jsem ho mohl prodat, mohl jsem mít miliónek a mohl jsem se třeba koupat někde na Havaji a koukat na holky, jak tam chodí v trávových sukýnkách. No. To je vděk dětí, toto. Ale to je taková doba. Ale oni to poznají, až budou staří, od těch svých dětí, oni jim to vrátí. Dcera tady se mnou

žije, byt je její, ona se se mnou akorát tak hádá, nadává mi dědku starý, a to je nějaká uctivost? Ona by mi měla sloužit za to, že jsem se o ní v dětství a dospělosti postaral, že jsem jí zaplatil školy, ale to jsem stále špatný. Jakmile jste někomu na obtíž a nehodíte se mu, tak je zle. Není žádná tolerance mezi mladými lidmi k těm starým. Já to znám z vlastní rodiny. A to pro ně žiji.“

„Jste ještě poměrně čilý muž, účastníte se ještě společenského života?“

„Ne, už ne. Sleduji televizi, koukám se na zprávy, chci mít všeobecný přehled o dění ve světě, abych nebyl primitiv.“

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální, duševní či tělesný stav se zhoršil. Jaký máte pohled na důstojnost člověka, který je tělesně postižený?“

„No, to jsou u mě chudáci. Nejhorší je na tom, že oni berou od státu spoustu peněz na ně, myslím ty podnikatele, a oni jim tam dělají nejhorší práce. Já jsem tohle poznal u invalidů, kam jsem si chodil přivydělávat, když už jsem byl v důchodu. Mně je těchto lidí líto, i když mi někdy jdou i šíleně na nervy. Oni vám jednu větu opakují třeba pětkrát, šestkrát. To by se z toho člověk ucviknul. A pokud jsou mentálně pozadu, tak je ostatní akorát tak využijí. Oni si sami neporadí, oni se sami neumí bránit. Jinak si samozřejmě zaslouží stejnou úctu, jako ostatní, oni za to nemohou. Jenže se jim jí nedostává. Protože to, že vás někdo využívá, to není projevem úcty.“

„A co byste mi pověděl o důstojnosti člověka, který žije na pokraji společnosti? Uvedu příklad bezdomovce.“

„Já s nimi žádný velký soucit nemám. Já jdu před krám, stojí tam a řekne: „Pane, nemáte desetikorunu, já jsem tři dni nejedl.“ Já bych mu jí dal. Ale já to pozoruji. Přijde bába, on z ní vytáhne deset korun, bába odejde a on už tam stojí s flaškou piva a nasává. Udělá to dvakrát, třikrát, pětkrát, koupí si další piva. Jo? Tak proč lempl nejde někam do práce, aby měl nějakou korunu, aby se místo chlastu najedl, aby si za ty peníze skutečně koupil to jídlo a ne aby po ránu chlastal to studené pivo. Já jim nevěřím. Ti u mě úcty nemají. Jsou to darebáci a podvodníci. A zavinili si to sami.“

„Jaké by pro vás bylo, kdybyste musel jít do domova pro seniory, kde byste bydlel ve společnosti cizích lidí?“

„Nešel bych, já bych nešel. To bych raději skočil z mostu. Abych poslouchal nějaké staré dědky, jak mi tam prdí a chrápají a smrdí a já nevím co všechno, ne. Já se štítím pomalu sám sebe. Jak je člověk starý, neumyje si nohy, nemůže je zvednout na umyvadlo, jednou rukou se drží, aby neupadnul. A tam, kdyby někdo upadl, tak ještě budu dělat samaritána, budu ho muset zvedat, upadnu také a něco si zlomím. Já jsem na tom zatím ještě dobře. Ve věku sedmdesát dva let jsou na tom chlapi hůř, po mrtvicích a tak dále.“

„Jste pro používání fyzických omezení u lidí, kteří by jinak ohrožovali sebe nebo ostatní?“

„Určitě, pokud to nemají v hlavě v pořádku, tak je to nutné. Ale pokud je ten člověk relativně v pořádku a je to jenom proto, že sestra je líná a radši, než aby na člověka dohlédla, tak se bude vybavovat na telefonu, tak to je špatně. A to se taky stává.“

„Vážil byste si sám sebe, kdyby se vám nedostávalo úcty ostatních?“

„Ne, to už je člověk odpad. Zamést a uklidit. Pokud člověk pro ostatní nemá smysl, tak to už není život.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„Ty věci o umírání, o tom vůbec nechci přemýšlet, na to já nechci vůbec myslet, já se radši koukám na mladé lidi, abych na stáří a umírání radši zapomenu. Nekoukám se na staré báby a dědky, abych si to nepřipouštěl. A nechci na to myslet proto, že se bojím. Bojím se bolesti a bojím se smrti. A než trpět bolest, tak padnout ve vteřině klidně teď, aby to netrvalo dlouho.“

Padnout. Ne aby se o vás někdo staral o pokaděného, počůraného. To už bych si nemohl vážít sám sebe.“

Příloha 5: Rozhovor s respondentem C

Žena ve věku 88 let. Žije sama ve vlastní domácnosti, je bezdětná, částečně závislá na péči jiné osoby (II. stupeň příspěvku na péči). Užívá pečovatelské služby a pomoci známých. Sama z domu nevychází, její zdravotní stav to neumožňuje.

„Jak se změnil život ve stáří od dob vašich babiček?“

„V tom je podstatný rozdíl. Ale ve všem. Porovnávat stáří před sto lety a teď, když naše babička se dočkala asi osmdesáti let, což bylo hodně na tehdejší dobu. Jiné byly ubytovací podmínky, jiné byly sociální podmínky, lékařská pomoc. To všechno se změnilo a to se projevilo i na té důstojnosti člověka, jak on jí prožíval.“

„Myslíte tedy, že stáří má z tohoto pohledu jako větší ...“

„Úroveň. Proti tehdejší době vysokou úroveň. Ale zase něco je horšího. V jednání mladých vůči stáří. To je mnohem horší. Sociální podmínky všeobecně jsou mnohem lepší. Ale vztahy lidské, mezilidské vztahy celkově, jsou mnohem a mnohem horší.“

„A to říkám zkušenosti ze svého života. Já, když si uvědomím naši babičku, nebo i dědu, nebo i naše rodiče, jak se muselo topit, nosit uhlí, jenom to bydlení, jaké je teď pohodlí. Ale ty vztahy. To bylo všechno takové, no, jakoby sousedské. Lidé k sobě měli mnohem blíž.“

„Existovaly v té době pro seniory podobné služby, jako jsou dnes?“

„Byly služby a hospodyně. Ale ty mohli využívat jenom bohatí. Ti, co měli vyšší postavení, jako továrníci, vyšší úředníci a tak dále.“

„Jaké to bylo dříve a jaké to je dnes se sousedskou výpomocí?“

„Dnes žijete v paneláku, na patře s vámi bydlí několik lidí, ale člověk nezná člověka. Někdy se i člověk bojí sousedku o něco požádat, aby ji tím neobtěžoval. Je mu to až trapné, ponižující, jako by se musel doprošovat.“

V současné době málokdo přijde a zeptá se, jestli chcete pomoci. Dříve to bylo jiné. Když někomu přišlo uhlí, skládali všichni. I sousedi. Aby pomohli.“

„Jak na tom byli lidé, kteří nikoho neměli a neměli peníze na to, aby si zaplatili služebnou?“

„Tenkrát byly takzvané špitály, pastoušky. Pokud někdo nikoho neměl, šel do špitálu a platil ho tím, že dělal nějakou práci pro obec. Třeba uklízel sníh, nebo hrabal listí. Ulice byly vzorně zametené. Samozřejmě většina lidí zůstávala v rodinách, rodina se o ně postarala.“

„Co pro vás znamená pojem důstojnosti?“

„Já bych rozdělila důstojnost do několika skupin. Víte, někdo má v sobě vrozenou takovou grácii. A podle toho jedná, vystupuje. A snaží se, nebo spíš je vystupováním i sám v sobě nóbl. Někdo ale vzhledem ke svému postavení společenskému se snaží vystupovat nóbl, ale někomu se to nedaří, protože i když má to postavení, tak tím nezastře tu svou původní hrubost, co se chování týče. Ale zase je třeba vážený právě pro to postavení.“

Myslím si, že do toho, co utváří důstojnost člověka, spadá jednak vrozená inteligence, nebo i získaná inteligence, potom vztah k lidem, ale i vztah k sobě, a to poznáte na jeho vystupování, jak se k vám chová, jak na vás promluví. A ten vztah, to chování k ostatním, to je hodně důležité. A může ho získat hodně výchovou, nebo to má zase vrozené.

A také si myslím, že to hodně souvisí s morálkou člověka. Ale té je tak málo v současném světě. A to všeobecně. Za našich mladých let byla úcta ke kantorům a ke staršímu člověku si nesměl nikdo nic dovolit. Div jsme nestáli v pozoru. A dneska člověk člověka zastřelí.“

„Čím myslíte, že je tento morální propad způsobený?“

„Bylo to výchovou. Ale tady ta doba nemůže říci, že by byla morální. Nejhorší je, že každý tu demokracii bere úplně jinak. My jsme ve škole morálku probírali. Demokracii lidé špatně chápou. Tohle to, každý si myslí, mohu si dělat, co chci, ale kam by to vedlo?“

„Setkáváte se ve svém běžném životě s projevy úcty ke starému člověku? Jaký to má vliv na pocit vaší vlastní důstojnosti?“

„*Starý člověk se setkává jak s úctou tak neúctou, děvenko. To víte, že když je na vás někdo pes a vy se nemůžete bránit, protože jste starý, tak je vám z toho do breku.*“

„Jaké to jsou situace, kdy se nemůžete bránit?“

„*No, já vám to neřeknu takhle přímo, ale...když je člověk starý, tak je rád, že pro něj někdo něco udělá a kolikrát musíte překousnout věci, které byste si v mládí líbit nenechala. Když nemáte rodinu, tak se navíc musíte spoléhat na přátele, nebo na pečovatelky. A pro ty není problém vám říci, že sem chodit nebudou. Musíte se kolikrát hodně zapřít. A není to vždy příjemné. Člověk si totiž uvědomuje, že on má pravdu a nemůže ji vyjádřit, aby se těch druhých nedotkl. I to vás ponižuje.*“

„Jaké chování ostatních, které jste v posledních letech zažila, byste hodnotila jako nedůstojné?“

„*Víte, možná byste si řekla, že to už se starých lidí nedotýká, ale já jako nedůstojné prožívám současné politické dění a celou vládu. Já jsem zažila Masaryka, ale že se dožiji takového zacházení s lidmi a se státem vůbec, to bych si nepomyslela. Jak současní politici rozkradli a rozprodali celý stát, který my jsme budovali, jak kazí morálku mladých lidí, to se mě dotýká, a právě proto, že já jsem zažila něco jiného. Vy už jste vyrůstali v úplně jiném světě. Ale já, která jsem poznala Masaryka, válku, komunisty a tohle, já musím říct, že se mi v tomto světě nelíbí a nechci už v něm žít.*“

„Prožila jste ve stáří něco, co jste hodnotila jako nedůstojné?“

„*Zažila jsem. A je to způsobené tím, že když je člověk starý, tak že si nemůže věci udělat podle svého a sám. Mám kamarádku, které jsem dala na starost kartu od svého účtu, protože se sama nikam nedostanu, tak aby mi vybrala peníze, když budu potřebovat. A ke konci roku mi přišel z banky výpis, a tam bylo vybráno čtyřikrát po třech tisících z bankomatu v Praze. Já do Prahy nejezdím. A ani z té karty nevybírám. Tenkrát jsme se kvůli tomu strašně*

pohádaly. Víte, člověk si přijde jako ubožák, když zjistí, že ho přátelé takhle okrádají. Já neřeknu, kdyby mi o tom řekla. Řekla, puč mi. Já peníze mám našetřené po sestře, mně by to nevadilo. A ještě se se mnou hádala o tom, že si peníze půjčila, ale zase je na účet vrátila. Ale to by bylo v tom výpisu. Ještě ze mě dělala hlupáka, místo aby se mi omluvila.“

„A peníze vám nakonec vrátila?“

„Vrátila, ale pořád mi tvrdila, že už mi je vrátila před tím. Víte, lidé si někdy myslí, že když je člověk starý, že už mu určité věci nedochází, a že toho mohou využívat. A když vám lžou a myslí si o vás, že jste hlupák, tak to vás ponižuje nejvíc.“

„Nebo pečovatelka ve..., ta jak dokázala být na mou sestru sprostá. Když té někdo řekl, že by to chtěl udělat tak a tak, tak se na něho utrhla a řekla, že když se nám to takhle nelíbí, tak že si to máme udělat sami. Tenkrát jsme si na ni se setrou musely stěžovat.“

„A změnilo se něco?“

„No, tak povahu nezměníte. Jsou lidé, kteří se k práci s lidmi vůbec nehodí. Divím se, jak jí vůbec mohou dělat.“

A z vyprávění jsem toho slyšela také dost. Kamarádka byla teď ve ... v nemocnici s očima, a když se vrátila, tak mi řekla, že tam s ní jednali jako s póvlem. Přišla a doslova brečela a to já jsem u ní nezažila, že by plakala někdy. ...Že jí nechtěli věřit, že na to oko nevidí vůbec, že s ní jednali jako že je blázen, že jí nedovolili ani, aby si sundala kabát, že to bylo, honem honem pojdte.

A ještě jsem si vzpomněla. Já jsem měla na drobné opravy jednoho chlápka. Dala jsem mu tři tisíce, on mi slíbil, že za ně koupí baterii a vymění mi ji a už s penězi nepřišel. A byl tu předtím několikrát, choval se k vám jako mílius, a nakonec s penězi utekl. A doporučila mi ho kamarádka, té je také přes osmdesát a ta mu dala šedesát tisíc na okna, která jí slíbil udělat už v létě a on jí to doposud neudělal, řekl, že peníze už nemá, že je utratil. A dozvěděli jsme se telefon na jeho matku, která nám slíbila, že nám peníze vrátí a nic. To bylo tak podvodné a nedůstojné a ponižující chování. Za nás, na co se dalo slovo, to platilo. S nikým

jste nemusela podepisovat žádnou smlouvu. Mě to ani nenapadlo. A tak jsme o peníze přišly. “

„A hlásili jste to na kriminální policii?“

„Já už jsem tam volala, mně pečovatelka sehnala číslo, tak mi slíbili, že sem za mnou přijdou. “

„Hodnotila byste situaci jinak, kdyby se vám tato situace přihodila v mladém věku?“

„Hlavně, když je člověk mladý, tak si na něj ostatní tolik nedovolí. Co se podvodů týče. My jsme vychovaní jiným způsobem. A tady ty sígři to moc dobře vědí a staré důvěřivé lidi využívají. “

„Co spatřujete v důstojnosti stáří odlišného od důstojnosti v mládí?“

„Víte, mladí lidé vůbec neví, co je důstojnost, a proto se ke starším chovají tak, jak se k nim chovají. Ale sami vyžadují, aby ostatní se k nim důstojně chovali. Dnešní rodiče děti neumí vychovat. “

„Čeho jste se s příchodem stáří nejvíce obávala?“

„Že na tom budu jako jsem teď. Budu zavřená doma a nebudu nikam moct vyrazit. To kvůli těm mým nohám nemohoucí. “

„Jaká byla vaše společenská pozice před odchodem do důchodu a jak se změnilo vaše postavení s odchodem do důchodu?“

„Tak já jsem léta učila na zdravotní škole. Já mám vysokoškolské vzdělání. A důstojnost spojená s tím, co v životě děláte, s tou vaší pozicí, tak se vytrácí. A to mi řeknou i jiní. Třeba ..., ta už je v důchodu dávno, a stále chodí učit. Ona mi řekne, že se snaží alespoň nějakou tu hodinu odučit, protože jinak by si připadala úplně vyřazená. A to já jsem se také cítila, když jsem odcházela do důchodu. Člověk se cítí takový už mimo. Ta společnost vás nepotřebuje. Už jste mimo.

A další je to, že určití lidé tady ten věk, stáří, jakoby neuznávají. A to si myslím, že celospolečensky. Starší lidé nejsou v současné společnosti bráni tak vážně. Společensky starší lidé hrozně trpí. Vždyť se jenom koukněte, co toho dají lidé na děti, do těch dětských domovů a tak. A na starý nepřispěje nikdo. “

„Čeho jste se s příchodem stáří nejvíce obávala?“

„Tohohle, toho vyřazení ze společnosti. A tím spíš, když není člověk mobilní a nemůže jít a účastnit se všelijakých takových přednášek, tak se cítím tak vyřazená, někdy.“

„Jakým způsobem se změnil váš život s odchodem do důchodu? Byla změna ekonomické situace natolik výrazná, že jste pocítovala nějaká omezení?“

„Změnila se. Dřív jsem měla víc peněz, ale měla jsem i víc vydání. Měla jsem na všechno. Potom mi to najednou kleslo a bylo to špatné. A i teď, když беру tu sociální pomoc, ty příspěvky, tak i tak, musím sem tam sáhnout do peněz. Já tedy mám peníze po sestře. Ale kdybych neměla, tak by to byl bídný život. Je to hodně o tom, že když jsem sama, tak nemám vdovecký důchod a také všechno v domácnosti musím platit sama. Kde jsou dva lidé, tak se mohou o výdaje podělit. A když najdu člověka, který je ochotný pro mě něco udělat, tak mu to i ráda zaplatím. Já na penězích nesedím. Nestýská si, ale často vyjdu na doraz. A kdybych neměla tu jistotu ve spořitelně, tak bych se cítila nedobře, nejistě. Každý rok je něco zdraženého. Byly by určité věci, které bych si dovolit nemohla.“

„Změnil se jistě způsob trávení volného času. Jak jej trávíte nyní, nebo jak byste jej trávila?“

„Já, kdybych byla pohyblivá, tak bych sledovala přednášky. Trávila bych ho jinak, kdybych mohla, Teď čtu a poslouchám televizi.“

„Existují služby, které by vám toto umožňovaly?“

„No, možná existují, ale tady nejsou. Určitě jsou služby, které umožňují doprovod. Nejsem s tímhle ale moc spokojená. Navíc, služby jsou placené. Já mám pečovatelky, ty pracují jenom do čtyřech hodin, a já, kdybych si měla dovolit ještě nějaké procházky, tak si to nemohu finančně dovolit. Ty služby jsou, ale člověk si je nemůže tak moc dovolit. Anebo zase chtějí pravidelně docházet, a když chcete vy, třeba na celý den, někam vyrazit, třeba tady do sladovny na výstavy, představení. S tím nejsem spokojená. Člověk nemůže využívat svůj volný čas, jak by chtěl.“

„Jakým způsobem se změnil okruh vašich přátel?“

„Hodně lidí, se kterými jsme se stýkali, a byli stejně staří, už jsou nyní také pod drnem. Těch přátel zůstalo málo. Já nemám teď nikoho než pečovatelku a tři kamarádky.“

„Co pro vás znamená pokles tvůrčích činností, který je spojen s úbytkem fyzických sil ve stáří?“

„To jsem vyřízená. Já už nechci brečet. Já tady nadávám spíš. Když se nemohu ráno obout a zvednout z postele. A nic mi nejde tak, jak bych potřebovala a všechno to trvá tak dlouho, to je člověk tak bezmocný.“

„Projevil se odchod do důchodu na vašem sebepojetí?“

„To víte, že jo, to se všechno změní. Já někdy tady pobrekávám, říkám si, jsi odkázána na cizí lidi. Už si ani nedokážeš dojít otevřít.“

„Jaký smysl pro vás v životě mělo zachovávání a dodržování mravních zásad?“

„Tak ty se snažím stále dodržovat. To je jediné, co drží člověka nad vodou. A je to důležité, aby si člověk v tom všem, co přichází a co ho postihuje, dokázal stále vážit sám sebe.“

„Můžete mi říci, jaké mravní hodnoty jsou pro vás nejdůležitější?“

„Poctivost, slušnost, skromnost.“

„Jaká myslíte, že je morálka současných mladých lidí?“

„Tyto hodnoty se úplně vytratily. Co tedy já přijdu s mladými do styku, nebo co slyším od svých přátel.“

„Mravní hodnoty a jejich dodržování se za poslední léta v mnohém změnilo. Jak se s touto změnou vyrovnáváte? Jakým způsobem se vás tato změna dotýká?“

„Dělá se mi z toho špatně. Možná, že jsem náročná. Možná jsem baba, která odsuzuje mládí, ale podle ostatních, když jiné babičky jsou neumyté, počůrané a každému je to jedno a mají rodiny a ty se o ně nepostarají.“

„Jak by bylo možné celou situaci změnit?“

„Kdyby rodina byla rodinou. Aby matka měla na výchovu čas, aby nemusela honit peníze a kariéru. Aby měla na ty děti čas.“

„Vyměnila byste své morální hodnoty za získání vyššího společenského postavení?“

„Ale kdepak. Ty budu prosazovat vždycky, i kdybych měla miliony. To se vždycky vyplatí.“

„Přineslo vám dodržování morálních zásad uznání a úctu ostatních, tedy jisté společenské postavení?“

„Tu a tam. To je u lidí, kteří také určité zásady mají a dodržují. A uznávají.“

„Jste věřící a žijete duchovním životem?“

„Věřící jsem, utíkám se k modlitbě, ale nepřeháním to.“

„Nabyl pro vás duchovní život většího významu ve stáří?“

„Mám to celý život stejné.“

„Máte za sebou dlouhý život, ve kterém jste získala řadu zkušeností. Jak svůj život hodnotíte?“

„I když jsem si snažila udělat dobrý život, tak jsem ho vždy dobrý neměla, protože jsem měla nepřízeň osudu. Pomáhala jsem lidem, odváděla jsem dobrou práci. Očekávala bych, že když člověk dělá dobrý život, tak by mně měl něco dobrého vrátit, ale nebylo to tak. Ale já sama se sebou jsem spokojená. Já jsem žila čestný život.“

„Máte možnost předat svůj životní příběh mladším?“

„Dokud jsem ještě učila, tak jsem zkušenosti mladším předávala. Ted', když už nejsem mezi mladšími, tak ne. Ted' už jsem jenom s těmi svými kamarádkami a to spíš rozumujeme mezi sebou. A je pravda, že ty ke mně pro radu chodíš. Mladí už tolik ne.“

„Chodila jste v mládí ke starým lidem pro radu?“

„Chodila jsem. Měla jsem jednu babičku, tu jsem strašně milovala. Co nemohla vědět maminka, s tím jsem chodila k babičce.“

U dnešních lidí si myslím, že tohle není. Já to znám zase od těch svých kamarádek.“

„Jaké situace v životě vedly ke snížení vaší sebeúcty – vědomí vlastní ceny?“

„Ted' ve stáří? Spíše než chování ostatních lidí, se kterými se právě moc nestýkám, je to hodně ten úbytek síly. To, že už si nemůžete pomalu nic udělat sama. Že jste závislá na ostatních a musíte je žádat o pomoc, že u nich to už není samozřejmostí, aby vám řekli, nepotřebujete s něčím pomoci. Já nerada někomu něco nakazuji. Raději bych byla, aby to šlo ze strany těch druhých. A to se týká i pečovatelky. Člověk by řekl, že když má školení, na tu pečovatelku, tak že bude vědět, co všechno by měla udělat. Mně je hloupé jí říkat, aby to a to vyklepala a aby vyluxovala i v těch rozích. To je mi jako nepříjemné. Nerada to dělám.

Nebo když se na vás někdo rozkřikne, že on má pravdu a přitom to také tak není a on si stojí za svým, to si někdy připadáte jako blázen. Ale je to v lidech. Mám i souseda, který se přijde sám od sebe zeptat, jestli nepotřebuji něco koupit, když jde na nákup. Sousedka, ta ne, ani by za ní člověk nešel, protože by se bál, jestli jí neobtěžuje.

A také někdy, jak mi ta paměť vysazuje. To mě tak štve.“

„Setkal jste se ve stáří se situací, která by snižovala vaši autonomii, možnost rozhodovat o svém životě?“

„Ne, to ne.“

„Myslíte, že systém zdravotní a sociální sféry je pro starého člověka nepřehledný a staví jej do nepříjemných situací?“

„To ne, já mám přece jenom hlavu ještě dobrou. Možná pro starší lidi, kteří už ztrácí přehled. Ale je pravda, že jsou věci, kterým už nerozumím. Ze kterých už člověk vypadl. Ty zákony se ted' hodně mění. Každou chvíli je něco jinak. Ale protože se přece jen snažím sledovat tu televizi, tak toho ještě hodně vím.“

„Jaká situace by pro vás byla nejvíce ponižující, vzbuzovala ve vás stud či ostudu?“

„V nemocnici, když jsem byla na té ortopedii, tam to bylo hnusný. Tam vůbec nedělali svojí práci. Tam si řekli, ať nám dají báby svatý pokoj. A dokonce to tam řekla jedna přímo na chodbě.

Ale za to, že by o mě někdo pečoval, za to bych se nestyděla.“

„Bránila jste se, řekla jste jim něco?“

„Neřekla jsem nic. To už je taková doba. Když se ozvete a dožadujete se slušného chování, tak se chovají ještě hůř. Oni vám přednesou takových důvodů proti vám, že jste z toho celá tumpachová. Člověk si připadá dost bezbranný.“

„Nezanevřela jste pro to na lidi?“

„To ne, někteří lidé zůstávají stále slušní. Tu výchovu z domova stále mají.“

„Zažila jste situaci, která ve vás vzbuzovala pocity neúcty například na úřadech?“

„Je pravda, že tam se mi také něco podobného stalo. Jednou mě jedna známá vezla autem na úřad, měly jsme tam něco vyřídit. Zaťukaly jsme na dveře, nikdo nešel, tak jsme se posadily na židle, co tam byly přede dveřmi. No a vedle povídaly dvě úřednice. Tak jsme tam seděly přes půl hodiny, ty úřednice se tam pořád vybavovaly, a když skončili, tak každá šla do těch svých dveří. A představte si, že ta jedna byla ta, co jsme na ní klepaly, ony stály kousek od nás a nemohly přestat a jít nás vyřídit. Já už myslela, že tam nevydržím. Neřeknu, kdybych byla mladá, ale oni vidí starého člověka a nejdou k němu. Tak to se mě tenkrát dotklo.

Ale to bylo asi jen jednou. Na nic jiného už si nevzpomínám. Jinak mně úřednice vždycky všechno vysvětlily, teď už tedy jenom po telefonu a co jsem potřebovala, mi vyřídila pečovatelka.

Ono když jdete na lidi slušně, tak oni jsou na vás také slušní. To mám vyzkoušené.“

„Jak pohlížíte na důstojnost starého člověka s demencí?“

„Každý člověk by si měl uchovat určitý stupeň důstojnosti. A u těch dementních by ho v tom mělo udržovat hlavně to jeho okolí. Chovat se k němu tak, aby on to cítil, že si ho někdo alespoň trošku váží, že ho bere na vědomí takového,

jaký je. Když nad tím nedokáže přemýšlet, tak by to měl v tom daném okamžiku alespoň cítit.“

„Co byste řekla o důstojnosti starého člověka, který ztratil kontrolu nad svými tělesnými funkcemi? Uveďme jako příklad starého člověk trpícího inkontinencí.“

„Je to hrozný zásah do důstojnosti. I když jde o fyziologické pochody, které člověk nemůže zvládnout, tak když si to člověk uvědomuje, tak je to pro něho hrozné. To je asi to nejhorší, co se může důstojnosti člověka dotknout. Obzvláště, když si to uvědomuje, že se stává bezbranný vůči svému tělu, že ho již nedokáže ovládat. Určitě je zde stud, který se člověka dotýká. A určitě mnohem víc, než když k Vám jsou ostatní sprostí nebo tak, protože tohle je přímo jeho, jak bych řekla, neschopnost. Ano, člověk to pociťuje jako vlastní neschopnost a to ho snižuje.“

„Jaká je pro vás důstojnost starého člověka, který žije na okraji lidské společnosti jako osoba bez přístřeší?“

„No, ty už žádnou důstojnost nemají. Ti ji pohřbili v tom alkoholu. Těm je to úplně všechno jedno. Samozřejmě, že by se člověk měl snažit jim pomoci.“

„Myslíte, že si člověk, ať je jeho situace jakákoliv, zaslouží úctu druhých lidí?“

„Určitě, protože každý člověk má nějakou cenu.“

„Mají mít staří lidé možnost zůstat žít ve vlastním domově, i když jim hrozí větší riziko poranění a ostatní po nich vyžadují, aby šel do domova pro seniory?“

„To je můj případ. Dokud je člověk trošku pohyblivý a může se opatřit, dojit si na ten záchod, a aby nikoho nepotřeboval, protože to je z toho to nejvíc ponižující, když si nemůžete udělat tady tu potřebu, jste v tom odkázána na druhé. Tak to bych to nechala na jeho rozhodnutí. Až teprve, kdyby byl opravdu nemohoucí. Tak by mělo mít větší váhu rozhodnutí ostatních. Ale zároveň, myslím si, že do domova by lidé měli chodit opravdu v těch nejkrajnějších případech. Nejdříve by mu měli ostatní nabídnout pomoc a vyjádřit mu, že mu to posluhu rádi udělají.“

„Myslíte si, že by se v této situaci měla rodina přizpůsobit starému člověku?“

„Ano, to by měla a tak to dříve bývalo. Já osobně bych bojovala o to, aby společnost vytvořila takové podmínky, aby se ta rodina postarat mohla. Když má žena dítě, tak také může být na mateřské, aby se o něj postarala. Tak by to mělo být tak, aby se mohla postarat i o starého člověka a to tak, aby tím ani ona netrpěla. Víte, dnešní vláda si neuvědomuje, že každý z nich také jednou bude starý a bude tu pomoc potřebovat.“

„Jaký je váš pohled na využívání fyzických omezení u starých lidí v ústavních zařízeních, aby si tito lidé neublížili?“

„Kdyby to mělo poranit někoho, tak by se měly používat. Ale pokud by ho měli šněrovat do něčeho, co nepotřebuje a co bude tu jeho důstojnost poraňovat, tak by to být nemělo. Vždyť v současném světě je tolik možností. Kdyby upravili pokoj, ve kterém se ti lidé pohybují, tak by to kolikrát být nemuselo.“

„Dokázala byste cítit sama sebe, kdyby se vám nedostávalo úcty ostatních?“

„Ano, proč ne. Řekla bych si, trhněte si nohou, já svojí cenu znám. Já žila celý život poctivě, dodržovala jsem určité zásady a dodržovat je budu, dokud se mi to v hlavě nepomotá.“

„K důstojnému životu patří důstojné umírání. Co si pod tímto pojmem představujete?“

„Zažila jsem ho u své sestry. Já jsem u ní do poslední chvíle seděla, dokud nevydechla. V rodině, pokud je rodina, nebo aby byl vedle někdo, koho měl celý život rád a koho by vedle sebe chtěl.“

„Jaká je podle vás skutečnost současných umírajících lidí?“

„Já si myslím, že to musí být hrozný. Nikomu na nikom nezáleží. V těch nemocnicích, to musí být hrozné. Nikomu, kdo má trošku citu, to není lhostejné. Nechce být opuštěný. Smrti se člověk tolik nebojí, jako toho, aby byl na konci života opuštěn.“

Příloha 6: Rozhovor s respondentem D

Muž ve věku 89 let. Žije ve své domácnosti, je závislý na péči druhé osoby. Příbuzné nemá, dochází k němu sestry a pečovatelky.

„Jak se změnil přístup mladých lidí ke starším od dob vašich babiček?“

„Myslím si, že v dobách našeho mládí jsme si více starých lidí vážili, nebo jsme i více poslouchali to, co nám říkali naši rodiče nebo prarodiče. Já osobně jsem byl celý život vychováván k úctě k ostatním lidem. Jsem věřící člověk, chodím do kostela a snažím se svou víru přenášet do svého života.“

„Zamyslete se, jaké chování považujete za nedůstojné a zda jste se s takovým chováním ve starším věku setkal.“

„Jaké chování považuji za nedůstojné? Tak jednak neúctu mladých lidí, se kterou se v současné době člověk setkává. Když jednáte s lidmi stejně starými, je to úplně jiné, než když jednáte s mladšími. Není to vždy o tom, že by jednali neuctivě, ale o tom, že jsou jakoby jinak vychováni. Oni koukají na svět jinak. V naší generaci, která byla vychovávána s důrazem na určité hodnoty, je jiné chování i třeba ke člověku. Osobně jsem nikdy nejednal s lidmi nadřazeně, z pozice. Viděl jsem je jako své bližní, kterým je má povinnost pomoci.“

„Setkáváte se ve starším věku více s projevy neúcty než v dospělosti?“

„To ne. Všichni se ke mně chovají s úctou. Jsem tady vážený člověk. Mezi těmi, které znám. A s mladými se nestýkám.“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„Nevím, čeho bych se měl obávat. Stáří je stáří. Zažívá ho každý.“

„Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou jste v dospělosti vykonával, vám přinášela uznání ostatních (sebe sama) a nad tím, zda se toto vytratilo či změnilo (nebo zůstalo) s odchodem do důchodu a příchodem stáří.“

„Myslím si, že si mě i mé práci lidé vždy vážili.“

„Jakou práci jste v dospělosti dělal?“

„*Celý život jsem byl zvoníkem, staral se o kostel a faru a učil katechismus.*“

„Obával jste se ztráty svého společenského postavení s příchodem stáří?“

„*Myslím, že ani ne.*“

„Do jaké míry se změnila vaše finanční situace a jak na vás tato změna působí?“

„*Víte, moje práce nikdy nebyla příliš dobře placená, takže když jsem šel do důchodu, tak se moje finanční situace v mnohém zlepšila.*“

„Jak se ve stáří změnilo trávení volného času a jak jste s ním spokojen?“

„*Já jsem se svým časem spokojen. Každý den vyjdu do kostela, tedy v doprovodu sestry z Charity, sám už bych tam nedošel, ani kdyby to bylo blíž. A potom se modlím růženec. Čekám, až přijdou děvčata s obědem.*“

„Společnost vám nechybí?“

„*Ne, já jsem doma spokojen. Nechtěl bych to měnit.*“

„Jste spokojen s okruhem lidí, se kterými se nyní stýkáte?“

„*Ano, jsem. Sestřičky jsou na mě hodné. Nic víc k životu nepotřebuji, než mít čas se pomodlit růženec.*“

„Jak se vyrovnáváte s úbytkem sil s přicházejícím stářím a jak jej prožíváte?“

„*Beru to jako součást života. Jsem smířený s tím, že už skoro nemohu chodit. Sestřičky mi se vším vypomohou. Mám vše, co bych chtěl.*“

„Začal jste s příchodem stáří sebe sama vnímat jinak než v období dospělosti?“

„*Ne, nemyslím si to.*“

„Změnil se nějakým způsobem pohled ostatních?“

„*Myslím, že také ne. Lidé jsou ke mně stále stejní a váží si mě.*“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad a uveďte některé z nich. Za jakých podmínek byste byl ochoten své zásady porušit?“

„Dodržování určitých zásad, hlavně těch, které byly spojeny s žitím Desatera, pro mě bylo vždycky hodně důležité. Když tady byli ti komunisti, tak se s tím člověk sice trochu schovával, ale podle příkázání žil svůj život dál. A byla to vůbec těžká doba. Věřící člověk jim byl trnem v oku. Určitě jsme o víře tolik nemluvili, nebo mluvili, ale jenom před těmi svými. Ale svou práci jsem vykonávat nepřestal. Ani jsem svou víru neopustil.“

„Dokážete si představit takovou situaci, kdybyste byl nucen svou víru a své zásady porušit?“

„No, abych pravdu řekl, tak to by muselo jít člověku o život. Jak už jsem Vám říkal, tak i za komunistů jsem svou práci neopustil. A neopustil jsem ani svou víru. Je pro mě důležitá. V duchu bych se modlil k Pánu pořád. To by se nezměnilo.“

„Považují mladí lidé vámi uznávané morální hodnoty za bezcenné?“

„Jak kteří. Někteří vás vyslechnou, jiní ne.“

„Dotýká se vás, když s vašimi hodnotami nesouhlasí?“

„Člověk to takhle nemůže brát. Oni mají svůj život, který žijí v jiné době. A to je ovlivňuje. Já svou pravdu mám. Nevím, proč by se mě to mělo dotýkat, když má někdo hodnoty jiné. Samozřejmě že zloději, vrazi a lháři se mě dotýkají. Ale tam už jsem zase u zločinu. Ti jsou špatní. A ten zločin se dotýká společnosti jako takové. Celé.“

„Jak se změnil pohled na morálku za celý váš život?“

„Víte, se stávám se člověk proměňuje, jsou věci, kterých si začíná víc vážit. Kupříkladu života. Protože sám vidí, že se můj život ztrácí před očima. Vážím si proto i starých lidí, protože vím, jaké je jejich utrpení...“

„Jaká je morálka současných mladých lidí dle vašeho názoru?“

„Je jiná. Mladí lidé mají jiné myšlenky a jiné zákony. Morálku jim přinese až život. Do určitého věku to je jenom o tom ukázat ostatním, že tady jsem. Často potom dělají věci, které by také v pozdějším věku už nejspíš nedělali. Ale to jsme dělali asi všichni. Nic mladým lidem nezazlívám. Oni se narodili do této doby. Stydět by se měli ti dospělí, kteří je vychovávají a kteří jsou nyní třeba ve vládě. Ti

jsou horší než ti mladí. Mladí at' se vydovádí, ale oni, oni by měli jít příkladem. A jdou. Je to sebranka sprostáků, která lid akorát uráží svým chováním.“

„A čím si myslíte, že je toto chování způsobené?“

„Je to nepřízeň osudu, která se naší vlasti stala. Byla tu válka, Němci, pak přišli komunisté a nakonec zlo západu. Víra a její hodnoty se vytratily. Málo dnešních lidí je doopravdy věřících. To, že někdo chodí do kostela, to ještě neznamená, že má pravou víru. Jeho pravdivost začíná a končí u zpovědi. Lidé si v současné době neuvědomují pravé hodnoty. Nevím, jak bych Vám to přiblížil. Oni si myslí, že činí v souladu s příkázáním, ale není tomu tak.“

„Jak tuto změnu prožíváte?“

„Víte, člověk musí v první řadě myslet na to, jak činí on. Celou společnost nezměníte. Nemůžeme. Můžete jít lidem příkladem, to jo. Ale, to, abyste je hodnotil, to hodnocení je na ostatních. Neříkám, že jsem s tím spokojený. Nejsem. Ale dělám maximum. Abych alespoň já byl dobrý.“

„Přináší vám dodržování mravních zásad v životě uznání a úctu ostatních?“

„Ano, určitě ano. Jednak mě, a jednak si vás váží ostatní proto, že vy se chováte rovně. Lidé vědí, co od vás mají a mohou očekávat. Vědí, že se před vámi nemusí s něčím ukrývat, protože nepůjdete a neřeknete to hned někde za rohem.“

„A myslíte si, že tato úcta je podstatnější nebo důležitější než úcta spojená s vaší prací, kterou jste vykonával?“

„No jistě. Odjakživa. Pro mne ano. Protože mi zůstala i poté, co jsem přestal svou práci vykonávat.“

„Získává pro vás víra a dodržování mravních hodnot důležitosti s věkem?“

„Ano, tak to už vyplývá z předchozího. Starší člověk víc o věcech přemýšlí. A s tím to všechno souvisí. A má také na Pána Boha a na modlitbu více času. Já hodně času strávím doma sám a věnuji se tak modlitbě.“

„Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohl předat mladším a zda takovou možnost máte.“

„No, v současné době už to není tolik možné. Když jsem ještě učil děti katechismu, tak to určitě ano. Nyní už moc nevycházím z domu. A protože jsem sám, tak už svůj příběh moc vyprávět nemohu. Každý den ke mně chodí sestřička, která mi pomůže na nohy a dovede mě do kostela, který je tady kousek. A potom mě odvede zase zpátky. S tou si povídám. Občas přijde někdo na návštěvu, ale málo, všichni mí blízcí už zemřeli.“

„Nastaly v poslední době ve vašem životě takové situace, které vedly k tomu, že se snížila vaše úcta sama k sobě samému?“

„Ne, to nemohu říct. Já už nikám nechodím. A ti, kteří přijdou za mnou, mě v úctě chovají. Sestřička je ke mně hodná. A lidé si mě váží.“

„Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě?“

„O svém životě jsem si vždycky rozhodoval sám a doufám, že i do budoucna budu.“

„Je přístup zdravotníků a úředníků ke staršímu člověku jiný než tomu bylo v dospělosti?“

„Já si nemohu stěžovat. Mě tady na městě lidé znají a váží si mě. A na úřadech mi všechno vyřídí sestřička.“

„Zamyslete se, zda svůj čas využíváte tak, jak byste chtěl, a co byste změnil kdyby to bylo možné.“

„Já bych na svém životě nic nezměnil. Všechny svůj čas věnuji modlitbě. Ráno ke mně přijde sestřička. Potom ležím v posteli a modlím se různě, než přijdou sestřičky s obědem. A když se najím, tak se modlím za všechny, kteří to potřebují.“

„Pomyslel jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí?“

„Víte, já už jsem starý člověk a já si světa venku moc nevšímám. Nezajímá mě to. Co potřebuji, mi vyřídí sestřička.“

„Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu a při jakých příležitostech k nim docházelo?“

„Abych pravdu řekl, tak si na takovou situaci nevzpomínám. Lidé se ke mně vždy chovali slušně a s úctou.“

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální stav se v mnohém zhoršil, jako příklad uvedu člověka bez přístřeší.“

„Víte, tito lidé jsou chudáci, kteří se dostali na scestí a kteří potřebují pomoc ostatních. Zda oni v sobě pociťují nějakou důstojnost, nevím. Snad někteří ano, ti, kteří si tuto cestu nevybrali.“

„Co byste mi řekl o důstojnosti člověka s duševní nemocí? Uvedu člověka s demencí.“

„Víte, ten člověk, který pozbyl mysl, je závislý na důstojnosti ostatních. A je na nich, aby se k němu chovali tak, aby tuto důstojnost naplnili. Protože on sám už to nedokáže. A pán Bůh mu odpustí jeho chování, ať je jakékoliv. Zodpovědní jsou za něj ostatní. To už je potom jejich důstojnost.“

„Jak myslíte, že prožívá svoji důstojnost člověk, jehož tělesný stav se zhoršil. Jak takový člověk pohlíží sám na sebe a jak na něj pohlížejí ostatní?“

„Myslím si, že takový člověk by si měl uvědomit, že tady ty strasti jsou součástí života a že jsme zde od toho, abychom je překlenuli. Abychom je dokázali přijmout tak, jak přichází. Nemůžou se stydět za to, že už nemohou hýbat nohama. Nebo že jsou z nich ležící. Protože i to je náplní našeho života, toto prožít a dokázat to přijmout.“

„O vás osobně pečuje sestřička. Připadá vám nedůstojné, když vám pomáhá při určitých věcech?“

„Ne, jsem rád, že tady je a že mi umožní žít v čistotě a v pohodlí. Vždycky mi načechrá polštář. Mám ji jako svou vnučku. Pomáhá mi se vším, co potřebuji.“

„Zaslouží si člověk v jakékoliv situaci úctu ostatních?“

„Ano, vždy.“

„Jaká je pro vás představa nežít ve svém domově a bydlet s cizími lidmi v ústavní péči nebo představa závislosti na péči ostatních?“

„Kdyby tato skutečnost přišla, musel bych se s ní vyrovnat jako s každou jinou, která doposud byla. Je samozřejmé, že o vás budou mladí ve stáří pečovat. Tak to bylo i dřív. Není na tom nic špatného.“

„Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?“

„Když věříte, když žijete pravým životem, tak vás nemůže ovlivnit to, jak na vás koukají ostatní. Za komunismu na nás komunisté koukali skrz prsty. Byli jste pro ně nebezpečí. A nepřestal jste si vážit sám sebe jenom proto, že jste nebyl jako oni. Kdyby takto člověk přemýšlel, musel by se měnit s každým režimem. To bych považoval za nedůstojné. To, že by si člověk nedokázal vážit svých hodnot.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„Chtěl bych zemřít v klidu, aby mě nikdo nevyrušoval. Chtěl bych se před smrtí vyzpovídat. A chtěl bych mít vyřízené všechny věci, které je zapotřebí.“

„Jaké věci tím myslíte?“

„Chtěl bych se rozloučit s těmi, kteří mi zůstali, aby věděli, že jsem si jich a jejich pomoci vážil.“

„Je zde něco, čeho se s odchodem ze života obáváte?“

„Vždy je zde něco, čeho se obáváte. Ale druhou stranou víte, že se vším se musíte vyrovnat.“

Příloha 7: Rozhovor s respondentem E

Žena ve věku 89 let žijící v domově pro seniory. Žena je závislá na pomoci druhé osoby odpovídající III. stupni příspěvků na péči. Žena je silně slabozraká.

„Jak se změnil život ve stáří od dob vašich babiček?“

„Já jsem svojí babičku nepoznala, ale z vyprávění maminky vím, že se život hodně proměnil.“

„Myslíte si, že si dřív mladí lidé více vážili starších lidí?“

„Ano, myslím si, že stoprocentně. V minulé generaci, tam bylo soužití těch starých lidí s hospodářem. Rodiče dožívali svůj život u svých dětí. A byla tam i vnoučata, která potom měla i ten kontakt se smrtí. A nebylo pro ně něco špatného, nebo divného, když se setkávali se smrtí, když měli umírajícího doma. A podle mě se smrti ani tolik nebáli.“

Ta generace byla také silně nábožensky založena. A bylo zde takové to Desatero, které lidé žili a které se snažili dodržovat. Čili tam neustále byl takový ten zdvižený prst, který říkal, nesmíš, nesmíš zhřešit, nesmíš se chovat ošklivě ke druhému, musíš se postarat o otce svého, matku svou, a to se všechno projevilo na tom životě a vůbec na zacházení se starým člověkem.

A působilo to na ty děti. Když si vezmete současnou generaci, která si žije v blahobytu a ještě pro pár korun jsou schopní zabít nebo okrást slabého starého člověka, to dřív nebylo. Ono to asi také trochu bylo, ale ne tolik. Můj ročník měl povinné náboženství. To Desatero dávalo do života určitá pravidla. Byly tam určité samozřejmosti, které už tu nejsou pro ty současné.“

„Kde spatřujete původ této změny?“

„Osobně si myslím, že je to čtyřicet let toho komunismu, který jsme prožili. To bylo takové uvolněné pro tu moráku, i když tam byl zase takový ten prst politický zdvižený. A dnes v té demokracii není ani to. A každý si tu demokracii představuje jinak. Já tedy tomu nerozumím, ale můžu říct, že je to moje

domněnka, a nejen domněnka, ale fakt, že tím ta výchova utrpěla, že ty rodiče dávali přednost svým nějakým choutkám, a těch dětí si tak nehleděli.“

„Jaké chování, se kterým jste se ve stáří setkala, považujete za nedůstojné?“

„Tak jednak, že jsem se dostala do tohoto prostředí. Já kdybych bývala měla oči, tak bych dožívala ve svém domě, ale protože jsem přestala vidět, tak jsem nejdříve byla v sanatoriu, a potom jsem se dostala sem. A syn se o mě nemohl postarat, on to zkoušel, ale mají malý byt, kde žijí s dětmi a pro mě už tam nebylo místo. Já, kdyby mi zůstal můj první syn, tak to by k tomuhle nikdy nedošlo, protože ten by se o mě postaral (paní pláče).

Já bych tak ráda dožívala tam, kde jsme žili celý život s manželem. Abych nemusela být v ústavu.“

„A chovají se k vám děvčata dobře, jste tu alespoň z tohoto pohledu spokojená?“

„No, tak kdybych měla oči, tak to bude také jinak. To víte, že ne každý je také založený pro to povolání, které dělá.“

„A je zde nějaké chování, které se vás dotýká, nebo jak byste chtěla, aby věci vypadaly?“

„Já nemám ráda klepy, a proto vyhledávám spíše samotu. Co se mně nelíbí. My jsme psali také anonymní dotazník a já třeba jsem tam napsala, že bych si přála, aby sestřičky, kdy ke mně vchází, zafukaly. Oni to mají nařízeno, ale po nějakém čase to přestávají dělat. A já když jako nevidím, tak potřebuji na všechno mnohem víc času a klidu, a potom se třeba převlékáte, a ony na vás přijdou, nebo děláte něco, při čem chcete být sama a najednou tu někdo stojí a já, jak nevidím, tak se potom leknu, a to je tak nepříjemné a ponižující.“

„Co byste na tom změnila?“

„Také si myslím, že lidé by měli mít větší kontakt s tím personálem. A nejen s personálem, s někým vůbec. Ale zase, ti klienti tady, ti jsou starší často než já a také se tady povídá jenom o nemocech. Nic jiného v takovémto zařízení starých lidí nedá zažít. Je to pořád o těch nemocích. Já potom nevyhledávám

společnost. Ale chodím do dílny, třikrát týdně chodím cvičit. Dopoledne mám naplněné. Ale odpoledne je dlouhé. To tady není žádná činnost. A to vám tak neutíká. A prostor je tu takový velký. Je tu hodně těch lidí, jako klientů. To sestřička je tady jenom dopoledně, ta v dílně. To třeba v Práchni, tam to bylo menší a se všemi jste se znala, byl to takový kolektiv. Tam bylo lidí sedmdesát, tady je jich přes sto a už se v tom člověk ztrácí. Tam každý o všem věděl. Tady si připadáte pořád jako cizí. A to by být nemělo.“

„Setkáváte se ve starším věku více s projevy neúcty než v dospělosti?“

„To vám nedokážu říci.“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„Být odkázána plně na pomoc personálu. Zhoršení zdraví.“

„Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou jste v dospělosti vykonávala, vám přinášela uznání ostatních a sebe sama a nad tím, zda se toto vytratilo či změnilo (nebo zůstalo) s odchodem do důchodu a příchodem stáří. Jaká byla vaše práce?“

„Tak já jsem byla zubní laborantka, a to celý život, a musím říci, že to byla důležitá funkce a nakonec jsem dělala vrchní sestru. A určitě to bylo postavení, důležitá funkce, která mi uznání přinášela a já jsem byla velmi spokojená. A ten kontakt s těmi lidmi, na tom pracovišti, tak tohle by si nikdo nedovolil, to co je tady.“

„Myslíte ten vstup bez dovolení?“

„Ano, to myslím. Mě to moc uráží.“

„Pocítila jste s odchodem do důchodu a příchodem stáří změnu pohledu lidí na vaši osobnost?“

„Neřekla bych.“

„A váš postoj sama k sobě?“

„Ne, já jsem udržovala kontakt s tím pracovištěm. A měla jsem přátele hodně ze zdravotnictví. A stále jsme kontakty udržovali. Také jsme chodili na babinec. A to trvá ještě dodnes. Já, tím, že jsem odešla z Horažďovic kvůli svému zdravotnímu stavu, tak už tam nedocházím. A teď už je to přece jen jiné. Teď už jste stará a jako starého člověka vás lidé berou.“

„Zajímají se ostatní lidé, například personál o to, čím jste byla v dospělosti?“

„*Ne, to ne. Tak to už je daleko. To už teď není, že.*“

„Do jaké míry se změnila vaše finanční situace a jak na vás tato změna působí?“

„*S penězi vycházím dobře. No, dobře, počítám.*“

„Jak se změnilo trávení volného času a jak jste s ním spokojena?“

„*No, tak já bych řekla, že by tu mohlo být víc těch odpoledních aktivit. A také ke mně jednou do týdne chodí dívenka na hodinu, jako dobrovolnice a chodíme spolu ven. Ale ne teď přes zimu. Byla bych ráda, kdyby to bylo častější, kdyby toho bylo více. Aby se člověk dostal mezi lidi, nejen tady v ústavu.*“

„Jste spokojen s okruhem lidí, se kterými se nyní stýkáte?“

„*Snažím se být spokojená. Víte, asi takhle, člověk má určité přátele z mladších let a ty zůstávají. A nové přátelství v tuto dobu nelze. Jenom tak, že člověk prostě promluví, ale hlubší přátelství v tomhle věku nelze navazovat. Člověk je v tomhle jiný než v mládí, když to přátelství navazuje.*“

„Začala jste sama sebe vnímat jinak s příchodem stáří?“

„*No, já jsem do padesáti let sportovala. Potom jsem to povésila na hřebíček a potom jsem pěstovala pěší turistiku. A když jsem ovdověla, tak jsem celou dobu až do mého postižení cestovala. A to mě naplnilo. Ty vzpomínky tady jsou. Na obrázky se bohužel nemohu podívat.*“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad.“

„*V první řadě jsem zvyklá na slušnost, nemám ráda vulgárnost, a takže potom, kdybych se dostala do společnosti lidí, kteří si v těch hrubých výrazech libují, tak to mě odpuzuje.*“

„Za jakých podmínek byste byla ochotna své zásady porušit?“

„*Víte, dříve ani v mládí člověk nebyl sprostý, ani kdyby byl pozlobený. Já, když jsem zaklela, tak jsem si to potom vyčítala. A já tím, že jsem věřící, tak jsem se z toho zpovídala.*“

„Dotýká se vás, když současní mladí lidé tyto zásady, které jsou pro vás důležité, porušují?“

„Dotýká se mě to. A to i od vlastních vnoučat. To jsem potom zlá babička. Napomínám.“

„Přináší vám dodržování mravních zásad v životě uznání a úctu ostatních?“

„Víte, když jste někde hodně dlouho, tak se utvoří i pohled na vaši osobu. Všichni znali mé hodnoty.“

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabyla většího významu ve stáří?“

„Jsem věřící, do kostela chodit nemohu, ale svoji duši očišťuji zpovědí. A řeknu vám, kdy jsem se k tomu tolik upnula. Po smrti manžela. A je to způsobené tím, že jsem byla postižená a i já dnes dovedu pochopit člověka, který neunesl tíhu své bolesti a sáhne si na život. Dneska ho dovedu pochopit, protože to jsou situace, na které by si člověk nikdy nepomyslel, že se mu budou honit v hlavě. A modlitba mi pomohla. Ale přišla rána další. Zemřel mi syn. V padesáti dvou letech. Kdyby ten tady byl, tak by tady to nikdy nebylo. On by se o mne postaral (paní pláče).“

„Přijímají dnešní mladí lidé moudrost starších?“

„Těžce. Nechtějí to slyšet.“

„Chodí mladí lidé ke starším a zkušeným pro radu?“

„Ne, nesetkávám se s tím.“

„Byla situace jiná za dob vašich babiček?“

„Tak člověk měl také svou hlavu. Ale přece jenom to bylo jiné.“

„Nastaly v životě takové situace, které vedly k tomu, že se snížila vaše úcta sama k sobě? Jaké to byly situace a jak se vás dotýkaly?“

„Víte, já hodně špatně vidím. Mám to všechno ve tmě. Já, kdybyste neměla světlý obličej, tak vás ani nevidím. Víte, jak mě je nepříjemné, když s někým hovořím a ani se mu nemohu podívat do očí? A člověk ani neví, jak vypadá, jestli

si nedal něco poruby nebo není špinavý a je vám to všechno tak blbě (paní pláče). Omlouvám se. A nevíte, jak se na vás lidé dívají. “

„To je v pořádku. Každému by to bylo líto. Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě? Jaké vám to přineslo pocity?“

„*Ano, rozhodovala jsem si sama. Samozřejmě i po rozmluvě se synem, protože chci slyšet jeho názor na to. “*

„A tady v domově si také rozhodujete podle svého?“

„*No, spíš couvnu. Nerada vyvolávám konflikty. Raději se v určitých věcech přizpůsobím. Není to jako doma. “*

„Je přístup zdravotníků a úředníků ke starému člověku jiný než tomu bylo v dospělosti?“

„*To zase záleží na lidech. Já osobně mám zkušenosti celkem dobré. Já jsem byla vždycky slušná. Tak si myslím, že se to odrazilo. “*

„Pomyslela jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí? Pokud ano, čím myslíte, že je to způsobené?“

„*Ano, určitě ano. A způsobené je to takovým tím hrozným spěchem. A těmi vymoženostmi, jako jsou internety a tak dále. Ten život je tím strhnutý do takového shonu velkého a ti mladí z života potom nic nemají. “*

„A chtěla byste tyto věci, ty vymoženosti, jak o nich říkáte poznat?“

„*Ne. Nebo chtěla bych to poznat, vidět to, kdybych měla možnost, ale nechtěla už bych v tom žít. “*

„Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu. Při jakých příležitostech k nim docházelo?“

„*No, určitě ano, ale konkrétně si nemohu na nic vzpomenout. Ale v povědomí mám, že takové chvílky byly. “*

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální stav se zhoršil, příkladem jsou lidé bez přístřeší. Jak takový člověk pohlíží sám na sebe a jak na něj pohlížejí ostatní?“

„Já si myslím, že tam je to o tom, jak ten člověk dokáže zvládnout tu svou situaci, do které se nemusel dostat vlastní vinou.“

„A jak na tyto lidi pohlížíte vy?“

„Já, kdybych byla třeba v Praze a viděla tam žebráka, tak bych mu nedala nic do čepice. Protože to propije a potom je někde ležící, opilý.“

„A co si myslíte o důstojnosti člověka s demencí?“

„Víte, mě je těchto lidí moc líto. A to je i důvod, proč jsem odešla ze sanatoria. Na mě to tak strašně působilo. Já jsem tam přišla s tou bolestí, co se mi přihodila a teď jsem byla na poschodí, kde bylo třiadvacet ležících, kteří třeba ani nemluvili. Já jsem byla tak nešťastná, že to trvalo ještě půl roku, než jsem se z toho dostala. Já jsem tam zažila několik úmrtí.“

„Nebylo to pro vás nepříjemné.“

„Víte, já, když mi umírala maminka, tak jsem byla u jejího lože, tak mi to nevadilo. Tak jsem proti tomuto byla tak jako vyzbrojená. A je pravda, že tam jsou lidé, kteří si to už vlastně neuvědomují. Ty horší případy. Já jsem mezi ně tak moc nepatřila.“

„Myslíte, že oni svou důstojnost nějak prožívají?“

„No, možná ti, co ještě trochu mluvili a trochu chodili. A nejvíc mi jich bylo líto proto, že dělali to, co by za normálních smyslů nikdy neudělali. Že se chovali tak, jak by se jinak nechovali.“

„A personál se k těmto lidem choval stejně uctivě?“

„Tak ta děvčata tam byla zvyklá na tu situaci a myslím si, že si uvědomovala postavení a situaci toho člověka. Že za to on sám nemůže.“

„Co si myslíte o důstojnosti člověka, který své tělo neovládá. Například člověk, který neudrží moč, jak toto mohou tito lidé prožívat?“

„No, tak protože jsem žena, která už je v určitém věku, kdy tady to přichází, že, tak to jsou stavy, které jsou pro každou osobu hrozně trapné, pokud si to uvědomuje. Pokud mu to vědomost nedává znát. Víte, když si tady to uvědomujete, tak máte neustálou nejistotu. Bojíte se, abyste nebyla cítit, nebo aby se vám něco přihodilo, když byste šla mezi lidi, protože to by byla situace velmi

ponižující. A i když by na to ti ostatní třeba tak nepohlíželi, protože by byli srozuměni s tím, že tady to přichází už s určitým věkem, tak stejně by to pro člověka bylo něco hrozného.

A je třeba, že jsou i lidé, kteří jsou počůraní a jsou cítit. Ne tedy tady v ústavu, tady je o ně postaráno, a nejhorší je, že oni kolikrát mají známé a ti se o ně nepostarají. A to je asi ještě horší, když oni ho tak nechají a on to třeba ani nepozoruje, protože v tom žije. Tak to si myslím, že je ještě horší, než to, co jsem říkala, ten strach, aby se vám přece jen něco nestalo. Já takovou paní znala. Ona měla neteř. Té nechala byt. A oni si na ní čas neudělali. Ona paní sice měla pečovatelku, ale ta jí jenom vytírala, protože paní nechtěla tu službu platit a peníze schovávala pro neteř. A ta k ní přišla jednou do týdne, a že na ni nemá čas. Vždycky chvátala a ta paní byla potom tak zanedbaná.

„A to se proti tomu paní nikdy neohradila?“

„No, víte, ona paní byla hodně skromná a hodně věřící, ona na té své neteři hodně lpěla, protože by jinak byla úplně sama. A tak jí to stále promíjela. A neteř k ní chodila akorát pro peníze. Byla to taková hanba. A lidé z domu na paní nadávali, že je špindíra. A i ten pach, který šel z bytu, je obtěžoval. Ona už potom skoro nechodila, byla jenom na posteli. A ještě, že měla pána Boha, protože modlitba pro ni byla to nejdůležitější, jinak nevím, jak by vše tak klidně přijímala. Ona měla hrozné bolesti. A nikdy by nikomu ani slovem neublížila.“

„Jaké je pro vás nežít ve svém domově a bydlet s cizími lidmi? Jaké je to, když o vás pečují ostatní?“

„Víte, já jsem původně chtěla jít na dvoulůžkový pokoj. Až když jsem viděla, že se mi zrak stále horší, tak jsem si uvědomila, že každý rok mi přinášel kousek té tmy. Ztrácím to světlo. Z toho důvodu jsem chtěla být sama, abych měla alespoň tu koupelnu pro sebe. Je určitá doba, kdy člověk potřebuje už soukromí pro tyto věci.“

„Co si myslíte o užívání fyzických omezení? Aby se senioři nezranili, tak jsou například poutáni k posteli“

„Myslím, že když je to rozhodnutí lékaře, tak že je to v pořádku.“

„Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?“

„Já myslím, že ano. Proto že mnohdy ty lidi to třeba nemyslí popravdě, kdežto já se znám.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„Já to mám naplánované. Já jsem se smrtí smířená. Víím, že přijít musí. A mám nachystané prádlo, tak jako to měla moje maminka. A můj syn o tom ví. Oni ti dnešní mladí v té dnešní době jsou nepřipravení, tak bych jim to chtěla zjednodušit. Se smrtí jsem vyrovnaná, díky Bohu. A někdy si říkám, kdyby to bylo, aby člověk moc netrpěl a moc dlouho neležel.“

„A co by pro vás bylo v umírání nejvíce ponižující?“

„Tak kdybych už byla nemožná, a kdyby se o mě staral někdo úplně bez citu. Někdo, kdo není jakoby pro tuhle práci s lidmi.“

Příloha 8: Rozhovor s respondentem F

Muž ve věku 81 let. Muž žije v domově pro seniory se svou přítelkyní, je závislý na pomoci druhé osoby odpovídající III. stupni příspěvků na péči.

„Jak se změnil život ve stáří od dob vašich babiček?“

„Od doby mého mládí, to znamená, od doby, kdy jsem se narodil, jsem prožil deset prezidentů. Můj otec byl legionář a sloužil u pana prezidenta Masaryka. Bydleli jsme v domku v Mníšku pod Brdy a měli jsme tam babičku, která vůbec nepobírala důchod. Tenkrát byla situace takové, že táta měl povinnost zajistit jí ubytování a stravování a ještě jí dával nějaké kapesné. To byla jeho jak společenská, tak osobní povinnost. Dnes je to jiné v tom, že staří lidé berou důchody, jsou zabezpečeni a nejsou finančně závislí na svých dětech. Postarat se o člověka byla povinnost rodiny.“

„Zamyslete se, jaké chování považujete za nedůstojné a zda jste se s takovým chováním ve stáří setkal.“

„Považuji za nedůstojné to, že náš stát v této době nedokázal udržet výši zaměstnanosti lidí, že pustil na náš trh tolik cizí kapitál, že cizí firmy naše podniky znemožnily a prakticky zlikvidovaly. A uráží mě, jak dnešní stát hospodaří.“

„Také mě uráží chování některých mladých lidí, alkoholiků, těch, co užívají drogy. Tito lidé nevědí, co dělají a všude dělají bordel a jsou bezohlední. Myslím, že se jich někteří lidé bojí. A je to vina společnosti, že toto dopustí.“

„Setkáváte se ve starším věku více s projevy neúcty než v dospělosti?“

„To nemohu říct, já jsem byl v dospělosti vážený člověk a pracoval jsem i v době, když už jsem měl možnost odejít do důchodu.“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„Tak nejvíc se obávám toho, že ztratím rozum, a že si se mnou každý bude dělat co chce. Sice musím říct, že tady v domově se k nám chovají slušně, že jsem nikdy nezažil, že by se chovali nedobře. Tady v domově musím všem moc poděkovat, protože jsem tu spokojený. Horší by to bylo, kdyby mě dali

do nemocnice. Tam člověk nemá žádnou svobodu a také musíte poslouchat, co kdo řekne. Taky na vás nemají čas a vadí jim, když vám jdou věci pomalu. Já jsem po třech infarktech, mám by-pass a už jsem tam byl několikrát. Radši jsem tady v domově se svou přítelkyní.“

„Jak si myslíte, že by se měli zdravotníci k pacientům chovat?“

„Tak asi by neměli se vším tak chvátat. Ale jestli jich tam je málo a lidí hodně, tak to asi jinak nejde. A měli by se na člověka usmívat, aby si nemyslel, že jim jde na nervy.“

„Nedostatku peněz se neobáváte?“

„Tak já mám naštěstí peněz hodně, protože jsem celý život dělal ve státní službě. Ale nechtěl bych být v kůži dnešních mladých lidí, protože je v současné době velká nejistota.“

„Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou jste v dospělosti vykonával, vám přinášela uznání ostatních (sebe sama) a nad tím, zda se toto vytratilo či změnilo (nebo zůstalo) s odchodem do důchodu a příchodem stáří.“

„Tak já jsem pracoval jako voják, podplukovník, a měl jsem pod sebou třeba osmdesát nebo potom i tisíc lidí. A naposled jsem byl náborový pracovník a obstarával posudky na lidi. Moje zaměstnání mi přinášelo velké uznání.“

„Pocítil jste změnu v tomto uznání, když jste odešel do důchodu?“

„Tak lidé, kteří mě znali, si mě vážili pořád stejně. U těch, kteří mě neznali, tak to bylo jiné, ale já jsem stejně pracoval, takže nemohu říct, že bych nic nedělal, že by to mé postavení úplně zaniklo, měl jsem vlastní zámečnickou firmu. Takže jsem jisté postavení zase měl. Už ne tak vysoké, jako tomu bylo za komunistů, ale i tak jsem byl spokojen, protože mě hodně lidí žádalo o pomoc.“

„Z jakého důvodu jste zůstal u práce? Kvůli financím?“

„Tak to ne, hlavně proto, abych byl mezi lidmi. Já jsem bral poměrně vysoký důchod, takže peníze jsem nepotřeboval.“

„Obával jste se ztráty svého společenského postavení s příchodem stáří?“

„Tak já jsem hlavně do poslední chvíle se snažil něco dělat, abych takovou tu užitečnost pro společnost neztratil. A v současné době už nedělám. Ted' už to

nejde. Ale s tím se člověk musí vyrovnat. S tou změnou. To, že jsem lidem pomáhal, mi přinášelo i uspokojení, i tu důstojnost.“

„Jste spokojen s okruhem lidí, se kterými se nyní stýkáte?“

„No, tak já tady teď žiji se svou přítelkyní. A jsem spokojen. Mám všechno, co potřebuji. Mám teplo, jídlo, pití, televizi a partnerku, se kterou si mohu popovídat.“

„Jak se vyrovnáváte s úbytkem sil s přicházejícím stářím a jak jej prožíváte?“

„No, vyrovnávám, tak беру to tak, jak to je. To člověk už v tomhle věku musí.“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležitější dodržování mravních zásad (uved'te některé z nich) a za jakých podmínek byste byl ochoten své zásady porušit.“

„Já jsem nechodil do hospod. Sportoval jsem se. To byly mé zásady.“

„Jak se změnil pohled na morálku za celý váš život a jaká je podle vás morálka současných lidí (mladých)?“

„Když někdo dříve upadl, tak ten za ním ho zvedl. V současné době jej překročí a jdou dál. Mladí lidé v současné době upadají do osidel těch, kteří na ně mají šatný vliv. Finanční prostředky si někdy obstarávají tím, že kradou a tak. Jinak si myslím, že morálka je dobrá.“

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabyla většího významu ve stáří.“

„Tak já jsem sice pokřtěn. Ale v průběhu jsem poznal, že tam nahoře žádný Pán nesedí. Bibli jsem tedy studoval, protože jsem dělal večerní školu marxismu a leninismu. Ale věřící nejsem. A také mám kurz sociologie. A také nevěřím tomu, že svět vznikl za sedm dní.“

„Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohl předat mladším. Máte takovou možnost?“

„Tak teď možnost nemám, protože s mladými lidmi nejsem. Syn bydlí daleko. A nikdo jiný tady není, kdo by se ptal nebo tak. Když jsem byl dospělý, tak jsem předával. To je jisté.“

„Nastaly v životě takové situace, které vedly k tomu, že se snížila vaše úcta sama k sobě? Jaké to byly situace a jak se vás dotýkaly?“

„Ne, tak musím říct, že s lidmi celkem vycházím. A celkem mi to ještě myslí. Tak myslím, že je to v pořádku.“

„Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě? Jaké vám to přineslo pocity?“

„Tak já se zajímám o politické dění, chodím jako člen do volební komise, čtu noviny. Nemám již nic moc fyzicky dělat. To jediné mě omezilo.“

„Pomyslel jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí?“

„Myslím, že ne, tolik už do toho nepřijdu a tady mám všechno, co potřebuji.“

„Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu. Při jakých příležitostech k nim docházelo?“

„Naši vedoucí politici si berou takové platy a někteří lidé, i tady v domově, sotva zaplatí nájem, léky a další věci.“

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální, duševní či tělesný stav se zhoršil. Jak takový člověk pohlíží sám na sebe a jak na něj pohlížejí ostatní?“

„Myslím, že pokud si za to můžou sami, tak si důstojnost nezaslouží tolik jako ti, kteří si za to nemohou. Pomáhat by se jim sice mělo, ale rozhodně si jich nemůžeme vážit tolik, jako těch ostatních.“

„Zaslouží si člověk v jakékoliv situaci úctu ostatních?“

„To je těžké. Když si představíte lidi, kteří chlastají. Tak to ne.“

„Jaké je pro vás nežít ve svém domově a bydlet s cizími lidmi? Jaké je to, když o vás pečují ostatní?“

„Já už doma být nemohl a syn bydlí na Moravě, proto se o mě postarat nemůže. Ani bych to nechtěl, jsme tady s paní a jsme rádi, že tady ty služby mají, protože už se nemůžeme dobře hýbat. Doma už jsme to nezvládali.“

„Jak jste to prožíval?“

„No, přijal jsem to jako fakt.“

„Co si myslíte o užívání fyzických omezení jako je poutání seniorů k lůžku?“

„Pokud si ten člověk ohrožuje zdraví, tak to musí být. Ale zase se to asi neslučuje s lidskými právy. Někdy to je nutné.“

„Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?“

„No, myslím si, že aby si lidé člověka vážili, tak by jim měl být nějak prospěšný a také by si měl lidí vážit. Já jsem s tím zatím neměl žádné problémy. A kdyby si mě lidé nevážili, tak by to bylo těžké.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života a jaká si myslíte, že je skutečnost?“

„Až se naplní smysl života, až člověk bude na konci života, tak musí zemřít. Nechtěl bych trpět a nechtěl bych potřebovat pomoc dalších cizích lidí.“

Příloha 9: Rozhovor s respondentem G

Žena ve věku 67 let. Žena žije ve vlastní domácnosti, je zcela samostatná, aktivně se zapojuje do společenského života.

„Jak se změnil přístup mladých lidí ke starším od dob vašich babiček?“

„*Takže, o moji babičku se starala moje maminka. Moje maminka dožívala u mého bratra, kterému nechala stavení. Do konce jejího života jsme se tak každý víkend scházeli. Já a mí dva bratři. Vždycky jsme si v rodině vypomáhali. A já to mám i se svými syny. Tak nějak se to u nás traduje.*“

„Zamyslete se, jaké chování považujete za nedůstojné a zda jste se s takovým chováním ve starším věku setkal.“

„*Ano, setkala jsem se ve stáří s velmi neslušným chováním mladých lidí ve škole. Myslím tím žáků.*“

„Setkáváte se ve starším věku více s projevy neúcty než v dospělosti?“

„*To asi ano. Ale nemyslím si, že je to tím, že by člověk stárnul. Ale tím, že se mění dnešní mládež.*“

„Jaký to na vás má vliv?“

„*Snižuje to vaši důstojnost, vaši autoritu, váš postoj k mladým. Nedůvěřujete jim. Snažíte se jim vyhýbat.*“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„*Asi všech možných nemocí. Nerada bych, aby se mnou mladí měli moc práce a starostí. Zatím to jde. A doufám, že mi zdraví co nejdéle vydrží.*“

„Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou jste v dospělosti vykonávala, vám přinášela uznání ostatních a sebe sama a nad tím, zda se toto vytratilo či změnilo s odchodem do důchodu.“

„*Víte, já jsem učila na základní škole. První i druhý stupeň základní školy. Ještě před revolucí jsem byla s touto prací moc spokojená. Tenkrát jsem si myslela, že ji budu dělat do úmoru. Určitě mi tato práce uznání ostatních přinášela. Vycházela jsem dobře jak s dětmi, tak s jejich rodiči. Všechno se to ale*

změnilo po převratu. Ještě jsem potom učila, i když už jsem měla možnost jít do důchodu. Tu práci, tu jsem milovala. A navíc, nechtěla jsem ještě s tou prací skončit.“

„Z jakého důvodu?“

„Víte, ta práce mi přinášela uspokojení, věděla jsem, že tam mám pro lidi nějaký význam, že jim mohu něco předat. Hlavně dětem. To se právě ale měnilo, čím víc sem přicházely způsoby ze Západu. Postupně se morálka mezi dětmi zhoršovala a čím jste byla starší, tím horší to bylo. Obzvláště u dětí druhého stupně základní školy. Pociťilo to hodně učitelů. Na mě to ale doléhalo mnohem více, protože ve stáří už nemáte takovou sílu se bránit.“

„Jak se děti chovaly?“

„Neposlouchaly, byly sprostý. A nejhorší na všem bylo, že přišla doba, kdy se je člověk bál pokárat, aby nebyl popotahován za používání tělesných trestů nebo za diskriminaci. O to hůř, že vás přestali respektovat i rodiče jako autoritu a stáli si za svými dětmi.“

„Jak je to dlouho, kdy jste ze školství odešla?“

„Teď je mi šedesát sedm a bylo mi šedesát tři let. Takže čtyři roky. Už jsem to tam nemohla vydržet. Jestli dřív byla má pozice spojená s určitým respektem, tak potom se to změnilo. Cítila jsem se více méně ponižována, ponížena a bezmocně.“

„Bála jste se o ztrátu vašeho postavení s odchodem do důchodu?“

„Ano, člověk se o toto opravdu trochu obává. Ale nakonec jsem byla ráda, že jsem s prací skončila. Nakonec jsem to přivítala a v současné době jsem za to ráda.“

„Jak trávíte svůj volný čas nyní?“

„No, tak poté, co jsem skončila ve škole, jsem od začátku věděla, že ze mě nebude pasivní důchodce. Nemohla bych zůstat doma. Asi bych se unudila. Mně nyní zabírá spoustu času pěší turistika, mám zkoušky vedoucího a dokonce výlety vodím. Máme výbornou partu, běžně s námi chodí lidé ve věku 70 a i víc. Myslím, že vždy záleží na člověku, aby si podle svých možností zábavu na volný čas našel.“

„Jaké pocity ve vás vzbuzuje myšlenka, že už jednou tohle nebudete moci dělat?“

„*Ta myšlenka se mi nelíbí už z toho důvodu, že zavání snížením fyzických sil. Na to se netěším. Ale druhou stranou, pomáhám teď dětem s výchovou..., to je vnučka. Takže mám o zábavu postaráno. A myslím si, že budu mít i do budoucna. Nerada bych zůstala bez využití. Chtěla bych být lidem a svým blízkým stále prospěšná. Vnoučatům pomáhat se školou a tak.*“

„Do jaké míry se změnila vaše finanční situace s odchodem do důchodu a jak na vás tato změna působí?“

„*Snažila jsem si na důchod něco naspořit, a zatím utrácím víc, než dostanu. Člověk by se měl připravovat na změny, které v životě přijdou, a důchodový věk je takovou změnou. Při dřívějším běžném soužití více generací asi i takové poznání, co život přináší, bylo přirozenější. Dneska to vypadá, že mladí jsou přesvědčeni, že mladí budou navždy. Ale já si ještě pamatuji, že jsem o moc jiná nebyla.*“

„Jak se vyrovnáváte s úbytkem sil s přicházejícím stářím a jak jej prožíváte?“

„*Zatím si připadám stále fit. To bych jinak nedělala turistiku. A doufám, že mi zdravotníčko co nejdéle vydrží. A až to nepůjde, tak co budu moci dělat. S tím se musí člověk vyrovnat. Jsem smířená s tím, že to věčně nebude takové, jako je to teď. Tak snad to nebude moc bolet.*“

„I v současném věku zůstáváte stále aktivním člověkem, který se podílí na společenském dění. Z jakého důvodu svou činnost vykonáváte?“

„*Chci se udržet fit a také chci být mezi lidmi, kteří se mnou mají stejné zájmy. Ve školství jste stále ve společnosti lidí a asi vám tato touha po společnosti vydrží navždy.*“

„A co až nebudete moci tyto kontakty udržovat?“

„*No, nadšená z toho nebudu, ale vím, že mi zůstane rodina. Máme mezi sebou velmi dobré vztahy.*“

„Myslíte, že se o vás rodina na stáří postará?“

„Byla bych ráda. Ale kdybych měla být hodně špatná nebo to nedělalo doma dobrotu, tak bych ustoupila a šla do domova. Máme se s klukem moc rádi. Já vím, že on bude dělat maximum, abych byla na stáří spokojená. A kdyby to někde vrzalo, tak bych jim to neměla za zlé. Za zlé bych jim měla, kdyby něco rozhodli proti mé vůli nebo mě do něčeho nutili. Ale to se, myslím, nestane. Anebo něco dělali za mými zády, co se mě týká.“

„Začínáte s příchodem stáří sebe sama vnímat jinak než v období dospělosti?“

„Ano, určitě. Člověk se neustále mění. A musí přehodnocovat svůj život. Nemůže lpět na tom, co bylo. Já třeba teď vím, že práce, která mě v dospělosti uspokojovala, už by mi teď nevyhovovala. Tak dělám něco jiného, co mě také uspokojuje. Člověk musí hledat stále nové cesty, aby jeho život neztratil význam.“

„Změnil se nějakým způsobem pohled ostatních?“

„Myslíte to, že už je člověk starý? Já si nemyslím. Jsem hodně aktivní. A lidé mě tak berou. Teda ti, co mě znají. A ostatní, nevím.“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad. Uved'te některé z nich.“

„Tak, k mým mravním zásadám patří spravedlivost, pravdomluvnost. Když mohu, tak se snažím pomáhat. Snažím se k lidem chovat s úctou a slušně. Snažím se, abych nikdy nikoho neupřednostňovala před tím druhým.“

„Za jakých podmínek byste byla ochotna své zásady porušit?“

„Asi jenom v případě, kdyby se ke mně choval někdo hrubě a netaktně a to by mi ještě musely rupnout nervy. Jinak jsem ze školy zvyklá vážit tak zvaně na stejných vahách a jsem naučená i něco překousnout. Nikdy bych tedy nelhala, kdybych tím měla někoho druhého poškodit.“

„Jak se změnil pohled na morálku za celý váš život a jaká je podle vás morálka současných lidí?“

„Tak to trochu i vyplývá z toho, co jsem vám řekla. Mravy jsou v současnosti uvolněné. Výchova je volnější. Rodiče dovolí svým dětem věci, které bychom si my za svých mladých let nedovolili. Když za mého dětství někdo urážel

svého učitele, tak by ve třídě těžko zůstával. A navíc, rodiče by stáli při něm. Nyní se rodiče proti vám postaví a to podkopává autoritu vyučujících. Ale není to jenom o autoritě. Takové chování je i mezi žáky navzájem. Žáci se navzájem různě šikanojí. Slabší jedinci to mají v současné době mnohem těžší. Mezi lidmi se vytrácí solidarita a ta vede ke ztrátě důstojnosti těch, kterým je ubližováno. Jsou to jak děti, mladí lidé, tak starší lidé. Řekla bych, opravdu ti, kteří jsou slabší, jsou těmi agresivnějšími odstrkování. Současná společnost se naučila využívat agresivitu. Kdo nemá ostré lokty, ten neuspěje. Já to řeším tak, že si hledám společnost, která mi vyhovuje a ve které mám jistotu. Ti, kteří nemají na výběr, jsou na tom hůř.“

„Znáte ze svého okolí člověka, který by byl takovým způsobem znevýhodněn?“

„Ze svého okolí ne. Ale vím, že tito lidé mezi starými lidmi jsou. Pokud budou mladí lidé využívat své přesily jak ve fyzické síle, tak ve schopnosti ublížit slovy, tak takoví lidé budou. Kdybych to měla zažívat, tak bych to nesla velmi špatně.“

„Přináší vám dodržování mravních zásad v životě uznání a úctu ostatních?“

„Určitě také, ale hlavně si vážím sama sebe.“

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabývá většího významu s přibývajícím věkem?“

„Nemohu říci, že bych nevěřila, ale k náboženství příliš velký vztah nemám. I když naše maminka byla věřící, tak nás nikdy k víře nevedla. Ani o ní před námi příliš nemluvila. Myslím, že nás chtěla ušetřit různých potahovaček, které by nám režim mohl přinést.“

„Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohla předat mladším a zda takovou možnost máte.“

„Já ano. Mám výborné děti, které rádi poslouchají mé vyprávění. Užijeme často hodně legrace. Jsme dost společenští a máme se rádi. A rádi se posloucháme.“

„Chodí k vám mladí pro radu?“

„*Můj syn ano. Máme mezi sebou velmi pěkný vztah. Můžeme si říci o čemkoliv. A tak jsem to měla i se svou maminkou.*“

„Nastaly v poslední době ve vašem životě takové situace, které vedly k tomu, že se snížila vaše úcta sama k sobě? Jaké to byly situace a jak se vás dotýkaly?“

„*Ano, o tom už jsem vám povídala. Bylo to chování dětí ve škole. Ty děti Vás ke konci už vůbec neuznávaly. Člověk si někdy připadal jako vzduch. Jakmile jste měla jednoho, který snížil Vaši autoritu, začínali to chytat i ostatní. Bylo to hodně těžké. Doslova mě to ničilo.*“

„Jak jste se v těchto situacích zachovala?“

„*Zkoušela jsem s nimi hovořit, když člověk ztratil nervy, tak se rozkřikl, nebo mu dal poznámku. Ale nic nezmohl. Druhý den jste tam měla rodiče a bylo to ještě horší.*“

„Jak si myslíte, že se bývali měli dotyční zachovat?“

„*Lidé by hlavně měli najít opět úctu jeden k druhému. Měli by dokázat pochopit nebo přijmout odlišnost toho druhého. To hodně chybí. A úcta ke staršímu člověku a autorita staršího člověka už v současné době téměř není znatelná. Tedy u těch mladších. Jiná je situace mezi staršími lidmi navzájem.*“

„Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě? Jaké vám to přineslo pocity?“

„*V podstatě jsem se s tím v poslední době nesečkala. Když byl komunismus, tak se člověk musel přizpůsobovat, ale bral to jako realitu, kterou musí umět přijmout. Protože jsme nikdy ze společnosti příliš nevykukovali, tak jsme měli klid. Práci jsem měla ve městě, kde jsem bydlela a která mě bavila. Nebyla jsem nespokojená. A nyní si rozhoduji o svém životě podle svého. A jsem spokojená.*“

„Zamyslete se, zda svůj čas využíváte tak, jak byste chtěla. Co byste změnila, kdyby to bylo možné?“

„*Já jsem maximálně spokojená. A určitě se nenudím.*“

„Pomyslela jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí? Pokud ano, čím myslíte, že je to způsobené?“

„*Ne, na to jsem zatím asi moc mladá. Teda v uvozovkách.*“

„Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu a při jakých příležitostech k nim docházelo?“

„*Akorát ty zkušenosti ze školy. Jinak ne.*“

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální stav se zhoršil. Jako příklad bych uvedla starého člověka bez přístřeší, nebo seniora, který je ve velmi špatné finanční situaci, který nemá dostatek příjmů.“

„*No, tak abych pravdu řekla, tak si myslím, že lidé by se měli k těmto lidem chovat slušně. Úctu druhých si určitě zaslouží, a to už proto, že sami ze sebe nebo sami k sobě ji tolik necítí. Věřím, že oni sami jsou vůči společnosti často zatrpklí. A myslím si, že společnost by se o starého člověka měla vždy postarat, i kdyby měl nedostatek příjmů. Samozřejmě nemyslím žádný komfort, ale dostatek jídla, teplo, střechu nad hlavou by mu zajistit měli. Někteří za svou situaci nemohou.*“

„Co si myslíte v tomto směru o lidech s demencí, nebo jinou duševní chorobou?“

„*U těchto lidí je to také tak. Čím méně mohou být oni důstojní sami v sobě, tím více by jim to měla vynahradit společnost.*“

„A člověk, který nedokáže kontrolovat své tělesné funkce a trpí například pomočováním?“

„*Znovu říkám, že ostatní by si měli uvědomit jeho tíživou situaci. Jeho důstojnosti se jeho stav nutně musí dotknout. Ostatní by k němu měli přistupovat tak, aby on sám věděl, že tímto není společnosti na obtíž. Že jej takového dokáže přijmout.*“

„Co si myslíte o užívání fyzických omezení seniorů?“

„*Tak asi současný svět není ještě tak daleko, aby dokázal tyto situace řešit jinak. Není dost personálu, který by mohl neustále dohlížet na tyto lidi, kteří by si*

mohli ublížit. Možná se to jednou změní. Potom na to, že v současné době jsou lidé poutáni na lůžko, bude pohlíženo určitě jako na nedůstojné. Nyní, když nejsou jiné možnosti, tak to tak patrné není. Rozhodně, kdyby bylo možné tuto situaci řešit jinak, bylo by to vhodnější.“

„Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?“

„To si myslím, že by bylo podle toho, čeho by se ta úcta či neúcta týkala. Kdyby si mě lidé nevážili jako učitelky, považovali mě za špatnou, tak bych o tom asi přemýšlela a ztrácela bych jistotu. Kdyby mě lidé považovali za dobrého člověka, který dobře vykonává svou práci, určitě by mi to na sebevědomí a sebeúctě přidalo. Stejně tak by tomu bylo v rodině. Když vím, že si mě děti váží a že jsou rády, že mě mají, tak je to pro mě krásné. Jsem si jistá sama sebou. Kdybych ale od dětí cítila opak, bylo by to pro mě velmi bolestivé. Určitě bolestivější, než kdyby se mnou nesouhlasili třeba lidé z turistického kroužku.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„Důstojně bych chtěla umírat doma mezi dětmi.“

„Jaká si myslíte, že je skutečnost současných umírajících lidí?“

„Tak hlavně hodně lidí dnes umírá v nemocnicích. Tam to prostředí je dost odcizené a to si myslím pro umírající není to nejlepší. Asi by mělo být víc domácích, třeba té hospicové péče. O tom jsem teď slyšela. Určitě by se v tomto dalo hodně změnit. Jenom si vezměte, co lidí je na LDN. A co tam s nimi dělají. Nic. Jenom je udržují při životě. To by hospicové sestry doma také zvládly. Jenže v tom je naše společnost přeci jen ještě trochu zakrnělá. Ale nezaměstnaných je spousta.“

„Je zde něco, čeho se s odchodem ze života obáváte?“

„Nejhorší by pro mě byla samota. Vědomí, že o mě moje děti nestojí. Nemyslím tím, že bych umírala sama, ale že bych umírala opuštěná dětmi. Bez jejich lásky. A v nemocnici.“

Příloha 10: Rozhovor s respondentem H

Muž ve věku 65 let. Žije ve vlastním bytě a doposud vykonává své původní povolání lékaře.

„Jak se změnil přístup mladých lidí ke starším od dob vašich babiček z pohledu důstojnosti?“

„No, tak abych pravdu řekl, myslím si, že k určité změně přece jen došlo. A že tato změna souvisí se změnou společnosti jako takové. Já osobně ošetřuji jak mladé tak staré lidi. A určitě je zde rozdíl v jejich chování a v tom, co který považuje za důstojné a co už ne.“

„Můžete mi nějaký takový rozdíl říci?“

„No, takže, ti starší lidé, ti jsou zvyklí jednat mezi sebou navzájem jakoby s větší úctou. Mladí lidé jsou více v tomhle uvolněnější. Nevím přesně, jak bych to specifikoval, ale myslím, že starší lidé víc dbají na komunikaci, aby vás, aby se vás nedotkli nebo neřekli něco nevhodného. A starší lidé taky potřebují více času. Na vysvětlení. Nebo si s vámi chtějí popovídat. Mladí jsou v tomhle jiní. Přijdou a jdou zase po svých.“

„Setkal jste se s tím, že by se k vám mladí lidé chovali neuctivě?“

„Ne, ze své praxe to neznám, myslím si, že je tady spíš jiný přístup ke komunikaci.“

„Setkáváte se ve starším věku více s projevy neúcty než v dospělosti?“

„Já osobně se s tím příliš neseťkávám. V práci jsem v kontaktu se svými pacienty a ti se ke mně chovají slušně. A jinak jsem potom se svou rodinou, se svými známými, kde máme vztahy dobré. Tak bych řekl, že s projevy neúcty se příliš neseťkávám. Samozřejmě, že se člověk nevyhne někdy poznámkám mladých, kteří mají třeba nějaké narážky, ale jinak jsem se s tím neseťkal. V podstatě ani u kolegů.“

„Čeho se s příchodem stáří nejvíce obáváte?“

„No, abych pravdu řekl, tak jako lékař vím o stáří své a vůbec se na něj netěším. Když si uvědomím, kolik bolesti s sebou stáří nese. Ale není to jenom o tom. Člověk začíná vidět svět jinak, začíná zapomínat a na tom není opravdu nic důstojného. Zkrátka tělesně i duševně chátrá. A nejhorší je podle mě chátrání duševní, i když tolik nebolí. To už ale potom odnáší spíš to okolí.“

„Zamyslete se nad tím, zda práce, kterou vykonáváte, vám přináší uznání ostatních.“

„Moje profese je určitě ve společnosti velmi vážená. Nejvíce to spatřujete u starých lidí, kteří vaši pomoc nejvíce potřebují. Mladí, ti si to ještě tolik neuvědomují. Ti, ti k vám přijdou jednou za čas s chřipkou a tím to hasne. Ale staří lidé jsou na vás často upoutáni, hodně i emočně. Jako lékař jste pro ně něco. Často se vám svěřují se svými problémy. Je to zase jenom o tom mít ochotu je vyslechnout. Neříkám, že to dělají všichni. Někdy je to více zatěžující, než si myslíte. Staří lidé vám toho moc pozitivního neřeknou. Stěžují si na bolesti, zkrátka na stáří, jaké je.“

„Je vaše profese zdrojem vaší úcty sama k sobě?“

„Víte, tady jde hlavně o to, jak tu práci vykonáváte a jaký pocit vám to přináší. Asi bych si nedokázal vážít sám sebe, kdybych tu práci nedělal poctivě. Kdybych prostě jenom léčil. Myslím tím předepisoval léky. Ale u toho to pro mě nekončí. A lidé jsou se mnou spokojeni. Alespoň myslím. Domů od nich nechvátám. S manželkou jsem rozvedený a žiji sám. Tak mě čas nikam netlačí.“

„Obáváte se ztráty svého společenského postavení s příchodem stáří?“

„No, abych pravdu řekl, tak si nestavím žádné vzdušné zámky o tom, že mě do konce života budou mít lidi za doktora, když už budu jednou nohou v hrobě. Když přestanete profesi vykonávat, tak se určitě hodně změní. I ve vás. Začnete se stýkat trochu s jinou společností, začnete se víc věnovat rodině, teda dětem, vnoučatům. To je moje představa. Samozřejmě to neznamená, že bych lidi ze zdravotnictví, které znám, opustil. Určitě bych se s nimi chtěl stýkat, dokud to půjde.“

„Z jakého důvodu stále ještě pracujete? Máte už přece dávno nárok jít do důchodu.“

„No, tak abych pravdu řekl, tak se v šedesáti pěti letech necítím ještě tak starý natolik, abych už to tady vzdal. A navíc, můj syn se dostal do určitých finančních problémů a já bych mu z nich rád vypomohl. Takže to je také důvod.“

„Obáváte se změny vaší finanční situace s odchodem do důchodu?“

„Ani ne. A až budu v důchodu, tak si myslím, že na nějaké dlouhé cesty už příliš nebudu a budu spíš užívat klidu domova. Práce už mě sice začíná unavovat. Už jsem i přemýšlel o tom, že toho nechám. Ale pak syn krachoval a má teď dluhy. Tak jsem u toho zůstal. A je pravda, že dokud člověk dělá, tak si nepřipadá tak starý.“

„Jak se vyrovnáváte s úbytkem sil s přicházejícím stářím a jak jej prožíváte?“

„No, tak to víte, že to přicházející stáří člověk přeci jenom pociťuje. Práce Vás začíná stále více unavovat.“

„Myslíte si, že s odchodem do důchodu člověk přestává být užitečný?“

„No, tak nemusí to být hned tak. Ale určitě přijde doba, kdy budete vy potřebovat ty druhé, aby vám pomohli. Potom se to tak trochu obrátí.“

„Začínáte s příchodem stáří sebe sama vnímat jinak než v období dospělosti?“

„No, to zatím nemohu říci. A jaké to bude, až odejdu do důchodu, tak to si doopravdy nedokážu vybavit.“

„Mění se nějakým způsobem pohled ostatních?“

„Tak možná trochu. Když jste starší, někteří mladí lidé si váží vašich zkušeností. Ted' hovořím spíš o lékařské praxi. Ale zase někteří, kteří z lékařské praxe nejsou, si možná říkají, že už jsem na to starý, pomalý a že už zapomínám. Mají svým způsobem pravdu, někdy to sám cítím.“

„Zamyslete se, jak je pro vás v životě důležité dodržování mravních zásad a uveďte některé z nich.“

„Mravní zásady? No, tak hlavně léčit všechny lidi stejně, bez rozdílu, pomáhat jim, sdělit jim všechny důležité informace a chovat se ke každému uctivě, ať už je s ním cokoliv.“

„Za jakých podmínek byste byl ochoten své zásady porušit?“

„Kdybych tím měl někomu ublížit.“

„Přináší vám dodržování mravních zásad v životě uznání a úctu ostatních?“

„Asi také ano, i když to není tak vidět. Vidět je vaše profese, ta je pro ostatní nejdůležitější. Ale myslím si, že i ta morálka hraje určitou roli.“

„Zamyslete se, jak důležitá je pro vás víra a zda pro vás nabývá většího významu s přibývajícím věkem?“

„No, ne že bych byl nějak moc věřící, já zase ty černokabátníky tolik nemusím, ale zase myslím si, že trochu věřím.“

„Zamyslete se, zda vám život přinesl cenné zkušenosti, které byste mohl předat mladším a zda takovou možnost máte.“

„Tak zkušeností, těch mám ze života spoustu. Jak těch pracovních, tak těch životních. A zkušenosti předávám prakticky každý den. Svým pacientům, kterým radím a pomáhám.“

„Nastaly v poslední době ve vašem životě takové situace, které vedly k tomu, že se snížila vaše úcta k sobě samému?“

„No, ani si nevzpomínám. Jediné, co mě snižuje sebeúctu, je to, že člověku dochází to, že už asi opravdu stárne. Stane se vám, že si hned nemůžete vzpomenout, věci vás více zatěžují. V mládí člověk asi nad věcmi tolik nepřemýšlel. Ve stáří jste jiný.“

„Byla někdy omezena vaše možnost rozhodovat o svém životě?“

„Ne, nebyla.“

„Je přístup zdravotníků a úředníků ke staršímu člověku jiný než tomu bylo v dospělosti?“

„Víte, já osobně si myslím, že přístup lékařů, nebo úředníků, jak vy říkáte, je ke každému stejný. Buď jsou to lidé, kteří se ke člověku chovají slušně

a všechno mu vysvětlí, anebo jsou to lidé, kteří vám předají lejtstro, a tím to hasne. Já vím, že tím asi míříte tam, že si staří lidé často stěžují, že se k nim mladí nechovají vhodně a že jim nic nevysvětlí. Jenže starý člověk už potřebuje čas, aby některé věci pochopil. Věřím, že tomu nerozumí. Možná jednou také takový budu. A obzvlášť, když na ně doktoři vyjdou s odbornými názvy. Ale to by si měli lékaři uvědomit a přistupovat k nim jinak.“

„Zamyslete se, zda svůj čas využíváte tak, jak byste chtěl, a co byste změnil, kdyby to bylo možné?“

„No, tak v rámci možností jsem spokojený. Nejvíc času mi zabere práce. Někdy si beru i příslužby v nemocnici. Když mám volnou chvíli, tak jí trávím jako obyčejný člověk. Dřív jsem hrál tenis a trochu sportoval. Ted' si sednu k televizi, nebo navštívím děti.“

„Pomyslel jste někdy na to, že současný uspěchaný svět se stává pro člověka nepřehledným, že se v něm člověk jakoby ztrácí?“

„Ano. Dá se říci, že ano. Svět je hektický a my jsme pomalejší. Myslím tím starší lidi. Tak se mění.“

„Zkuste si vzpomenout na situace z posledních let, které ve vás vzbuzovaly pocit studu. Při jakých příležitostech k nim docházelo?“

„Nevím. Nevzpomínám si.“

„Zamyslete se nad důstojností člověka, jehož sociální, duševní, či tělesný stav se zhoršil. Jak takový člověk pohlíží sám na sebe a jak na něj pohlížejí ostatní?“

„No, jak už jsem říkal. Tihle lidé mi sem chodí. A je vaší povinností je brát všechny stejně. Všichni máme stejné starosti. Bojíme se o své zdraví. A já jsem tu proto, abych je ošetřil.“

„Jaká je pro vás představa nežít ve svém domově a bydlet s cizími lidmi v ústavní péči nebo představa závislosti na péči ostatních?“

„Víte, domovy pro seniory jsou pro mě domovy, kam se chodí umřít. Netěším se tam, i když tam asi skončím. Ale chtěl bych zůstat co nejvíc doma. Pokud mi nepomohou děti, vzal bych si pečovatelky nebo ošetřovatelky. Sám je

lidem doporučuji, aby mohli být co nejdříve doma. A až už by to nešlo, tak bych šel do domova.“

„Proč si myslíte, že domovy pro seniory jsou tu, jak říkáte proto, aby se do nich šlo umřít?“

„No, tak já hlavně vím, v jakém stavu tam lidé odcházejí. A často tam ani sami nechtějí jít. A když už tam chtějí, tak se tam nemohou dostat, protože na poradníku jsou na bůhví kolikátém místě a musí být doma, i když už to nezvládají. A nezvládají už to ani sestry, ani pečovatelky. A nebudu lhát, když řeknu, že ti lidé jsou zanedbaní. Jenom proto, že není místo a je nedostatek těch celodenních domácích služeb. Večer vám nikdo nepřijde. A potom, když máte ležícího člověka, na LDN vám ho vzít nechtějí, a on ani nechce, tak to jsou hrozné případy. Jen si to představte. Sestra k vám přijde naposled v sedm večer a vy čekáte na posteli do druhého dne do rána. Nemůžete se pomalu posadit na posteli, dojít na gramofon. Nic.“

„Znáte někoho, kdo do domova nechtěl jít, nebo tam šel proti své vůli?“

„Tak máte různé případy. Většinou lidí se z domova nechce. To je asi normální, přirozené. Ale když už cítí, že to doma nejde, no, tak přeci jen jdou. Jenže máte i lidi, kteří se pro to sami nerozhodnou. Kteří dají na to, co řeknou děti. Oni to s nimi taky třeba myslí dobře, ale jakmile o tom nejsou přesvědčení ti staří, tak se s tím potom ani nesmíří.“

„Znáte takový případ z praxe?“

„Ano, znám. A ne jeden. Měl jsem paní. Znal jsem i její dceru. Ta paní si jednou zlomila krček. Byla dlouho v nemocnici a dcera potom rozhodla, že ji dá do domova. Jinak ani v tu dobu rozhodnout nemohla. Doma si ji nechat nechtěla. Její muž by to nepřipustil. A tak je paní v domově. Dodnes, po dvou letech, si tam nezvykla. Byl to ten typ člověka, který potřebuje hodně soukromí a hodně času. Každý den si prala ponožky a koupala a ošetřovala nohy, aby se jí neotvíraly. Byla to zvláštní paní. Měla ráda, když bylo po jejím. A to víte. V domově, tam se musíte tomu režimu přizpůsobit. Navíc jí je líto, že vše, co jí domov připomínalo, tam muselo zůstat. Mohla si tam vzít jenom pár maličkostí. A to jsou další a další

věci. Strava jí nedělá dobře, přináší ji studenou a nevím co všechno. A nejhorší na tom je, že pak za Vámi přijde i ta dcera, s brekem, že tam tu svou matku neměla dávat. A už neuděláte nic. Stěhovat tyhle lidi na další nové místo, to by jim akorát přihoršilo.“

„A jak byste to řešil vy?“

„Řekl bych jí svůj názor a počkal, až se rozhodne. Sama.“

„Myslíte si, že kdyby se paní sama rozhodla, že do domova půjde, tak že ta její situace bude lepší?“

„To určitě. Když víte, že vám nic jiného nezbyvá, a musíte jít, tak je to něco úplně jiného, než když vás do toho někdo nažene. Pak trpí obě strany. Někdy.“

„Mohl by si člověk vážit sám sebe, kdyby se mu nedostávalo úcty ostatních?“

„Málo. Myslím si, že hodně málo. Že tady sice zůstane to, že jste byl pro lidi významný v dospělosti, ale bylo by hodně ponižující, kdyby tady ta úcta ke člověku zmizela. Člověk vždy musí mít trochu úctu těch druhých. Bez té to nejde.“

„Jak si představujete důstojný odchod ze života?“

„Být doma. Nebýt sám. Být čistý, být v teple. Mít klid. To je moje představa. A netrpět.“

„Jaká si myslíte, že je skutečnost?“

„Stále méně lidí umírá doma. Nejvíc jich je v nemocnicích. Odejdou tam a už se nevrátí. A potom v domovech.“